SAVAŞLAR VE TÜRKİYE

97

VALENTİN BEREJKOV TAHRAN 1943

berojkov

Tahran 1943

hasan âli ediz

bilgi yayınevi

VALENTİN BEROJKOV

TAHRAN 1943

Türkçesi Hasan Âli Ediz

BİLGİ YAYINEVİ

Kapak Düzeni : stüdyo in

BİLGİ BASIMEVİ - ANKARA, 1970

İÇİNDEKİLER

Başlarken 7

Birinci Bölüm

Moskova'dan Bakü'ye . 13
Yakın-doğu İşleri uzmanı ile bir konuşma 18
Uluslararası hava yolları yolcuları 22
Doğu şehrinin sabahı . . 24
Almanlar, Roosevelt'i nasıl kaçırmak istemişlerdi? 26
Sovyet elçiliğinde . 34

İkinci Bölüm

Stalin'le karşılaşma 37
İki liderın diyaloğu 42
Yuvarlak masa çevresinde . 52
Biraz tarih 60
«Overlord» 67

Üçüncü Bölüm

Churchill'in Balkan serüveni 79
Askerî uzmanların toplantısı . 82
İngiltere Kralının Stalingrad'a kılıç vermesi . 93
Bir başkomutan aranıyor 96
Durum gerginleşiyor . . 102
Roosevelt için Rusya'dan getirtilen som balığı 109
İngiltere Başbakanı, kendini haklı göstermeğe çalışıyor 117

Dördüncü Bölüm

Tahran kararları ve «Çiçeron» 121
Türkiye sorunu 128
Doğum günü pastası. 146
Polonya sorunu 150

Beşinci Bölüm

Savaç suçluları üzerine tartışmalar 157
Almanya'nın parçalanmasıyle ilgili Anglo-Amerikan planı 161
Savaş sonrası düzeni . 172
«Üç büyükler» Tahran'dan ayrılıyor 179

STALİN — ROOSEVELT — CHURCHILL

Bu üç liderden her biri; tarihle ve insanlığın geleceği ile ilgili ayrı ayrı görüşler taşıyorlardı. Ama, ortaklaşa düşmanlarına karşı yürüttükleri savaşın mantığı, onları ilk kez Tahran'da bir araya getirmişti. (28 Kasım 1943)

BAŞLARKEN

İkinci Dünya Savaşı'nın diplomatik tarihinde önemli yer tutan, benim de tanığı olduğum, bir olayı anlatmak istiyorum. Sözünü edeceğim olay, Hitler'e karşı kurulan koalisyonda yer alan üç büyük devlet idarecisinin katıldığı, 1943 yılı sonbaharındaki Tahran konferansıdır.

Tahran konferansına katılan üç büyüklerden hiç biri, bugün artık yaşamıyor. Bunlardan sonuncusu olan Winston Churchill, 90 yıl yaşadıktan sonra, 1965 yılında, İngiltere'deki malikânesinde saygı ile toprağa verildi. O sıralarda Churchill'in politikadan ayrılışı üzerinden on yılı aşkın bir süre geçmiş bulunuyordu. Roosevelt ise, tam Almanya'nın teslim oluşu arifesinde, 1945 yılı nisanında öldü. Stalin, ondan sekiz yılı aşkın bir süre sonra öldü. Ama, Tahran buluşması sırasında üçü de, Hitler'e karşı kurulan koalisyonun yürütücüsü devletlerin başında bulunuyordu. Görülmemiş bir savaşın pençesinde inleyen dünya, bunların her davranışını dikkatle izliyor, onların her sözüne kulak veriyordu. Tahran konferansı sıralarında,' bütün dünyanın gözlerini bu konferansa dikmiş olması pek tabiîdir. Üç büyüklerin bu toplantıda alacağı kararları yalnız esir Avrupa'nın

halkları beklemiyordu. «Üç büyükler konferansı»nın sonucunu «mihver» devletleri de büyük bir endişe ile bekliyordu. O sıralarda, uygarlığın alınyazısı, gelecek kuşakların yaşamı, daha çok Hitler'e karşı kurulan koalisyonun yöneticileri olan bu üç büyüğün birlikte davranma yeteneklerine bağlı idi.

Adları artık tarihe geçmiş olan bu üç kişi: İ.V Stalin, F.D. Roosevelt ve W. Churchill, 1943 yılı 28 kasımında ilk defa Tahran'da buluştular. Böylesine birbirine benzemeyen üç kişi bulmak zordur.

Sovyet hükümetinin başkanı olan Yosif Visariyonoviç Stalin, bir köy kunduracısının oğlu, profesyonel ihtilâlci ve insanlık tarihinde yeni bir çağ açmış olan Ekim ihtilâlini düzenleyenlerden biridir. Bilimsel sosyalizm üzerine yazılmış eserlerin yazarı, dünyada ilk sosyalist devletinin lideridir. Hem öyle bir işçi-köylü devleti ki, Churchill, bu devleti, daha «beşikte iken» boşuna boğmağa çalışmış, Amerika Birleşik Devletlerinin idareci çevreleri, tam on altı yıl bu devleti tanımamışlardır.

Amerika Birleşik Devletleri Cumhurbaşkanı Franklin Delano Roosevelt, Amerika'nın iş çevrelerinden zengin bir ailenin çocuğudur. Amerika burjuva demokrasisi karmaşık makinesinin idare inceliklerini çok iyi bilen, merhametsiz rakipleriyle yaptığı zorlu mücadele sonunda, büyük bir kapitalist ülkenin en yüksek makamına yükselen bir politikacıdır.

Büyük Britanya Başbakanı Winston Churchill, iliklerine kadar aristokrat, Büyük Britanya tacına bağlı, sömürge imparatorluğunun etkin kurucularındandır. Doğar doğmaz kendini, veraset yolu ile Britanya imparatorluğunu idare etmiş olanların dar, ayırıcı-

lıklı bir kastı arasında bulan, çok eski Marlborugh soyundan gelme bir kişidir.

Bu üç liderden her biri; tarihle ve insanlığın geleceği ile ilgili ayrı ayrı görüşler taşıyorlardı. Bunlardan her birinin kendi idealleri ve inançları vardı. Ama, bütün bunlara bakmadan, ortaklaşa düşmanlarına karşı yürüttükleri savaşın mantığı, onları Tahran'da bir araya getirmişti. Ve onlar orada, önemli olumlu kararlar aldılar.

Tarihçilerin çoğu, Tahran'ı Hitler'e karşı kurulan koalisyonun bir doruğu olarak sayıyorlar. Bu görüş bana doğru görünüyor. Ne var ki, bu doruğa tırmanmak hiç de kolay olmadı. İngiltere'nin ve Birleşik Amerika'nın idareci kadroları, Hitler'in Sovyetler Birliği'ne saldırışı ile birlikte, kendilerini kasmağa başladılar ve ilk zamanlar, Sovyetler Birliği ile askerî işbirliği yapmakta hiç de istekli görünmediler. Sovyetler Birliği, faşist «Mihver» devletlerine karşı yürütülen savaşın başlıca garantisi olarak, batı devletleriyle en kısa zamanda ittifak ilişkileri kurmağa çalışırken, Londra ve Washington ancak olayların etki ve baskısı altında ortaklaşa düşmana karşı, birlikteki davranışlara katılıyor ve üzerlerine aldıkları yükümlülükleri yerine getirmekte çok ağır davranıyorlardı.

Sovyetler Birliği'nin İkinci Dünya Savaşı'na katılmasıyle, bu savaş, tam anlamıyle, faşistlere karşı yapılan bir kurtuluş savaşı niteliğini kazandı. Kızılordu'nun başarılı direnişi karşısında özellikle faşist boyunduruğunun «yeni düzen»inden bunalan Avrupa halklarını faşist vebasından kurtulma umutları doğmağa başladı. Daha o zamanlar, Sovyetler Birliği olmadan, ne İngiltere'nin ne de Amerika'nın, «Mihver» devlet-

lerine karşı bir başarı sağlayamayacakları inancı geniş ölçüde yayılmağa başladı. Üstelik Sovyetler Birliği ile ittifak etmek, İngiltere ve Birleşik Amerika için, kendi politik bağımsızlıklarını ve millî egemenliklerini korumanın biricik yolu olarak görünüyordu. Churchill, daha 22 haziran 1941 tarihinde, radyoda yaptığı konuşmasında: «Rusya'yı tehdit eden tehlike bizi ve Birleşik Amerika'yı tehdit eden tehlikenin ta kendisidir.» demekle, bunu dikkate almış bulunuyordu.

Bu gerçeğin anlaşılması, aslında, İkinci Dünya Savaşı'nda İngiltere - Amerika - Sovyetler Birliği işbirliğini ve Hitler'e karşı koalisyonu doğurmuştu.

Bu koalisyonun batı ortaklarının, savaş süresince kendi özel amaçlarını göz önünde tuttuklarını unutmamak gerekir. Bunu bilmeden, müttefikler arasındaki ilişkilerin karakterini anlamak, ayrıca birçok alanlarda, bu arada Tahran konferansında da İngiltere ve Birleşik Amerika liderlerinin davranışlarını değerlendirmek mümkün değildir.

Washington politikasının belirgin noktası, Birleşik Amerika'nın dünya egemenliğini sağlamak, İngiliz idarecilerinin çabası ise, her şeyden önce Büyük Britanya imparatorluğunun durumunu korumaktı. Bu konuda bu iki devletin çıkarları, geniş ölçüde birbirinden ayrılmakta idi. Ama bu devletlerin ikisi de, kendi amaçlarına varmayı, Hitler Almanya'sı ile emperyalist Japonya'nın engellediğini görmekte idiler. Onlar ancak bu tehlikeli rakiplerini ekarte etmekte kendi etki alanlarını güçlendireceklerini ve genişleteceklerini sanıyorlardı.

Bununla birlikte, anti-faşist koalisyona giren

batılı devletler kendi bakımlarından çok önemli bir başka amaç da güdüyorlardı. Onlar, bu uzun savaşta, Sovyetler Birliği'ni her bakımdan zayıf düşürmeğe, ellerinden gelirse, büstbütün ortadan kaldırmağa çalışıyorlardı. Onların, savaş önceki Alman militarizmini yeniden canlandırma ve Hitler'in ihtiraslarını kamçılama politikası özellikle bu yöne yönetilmiş bulunuyordu. Avrupa'da ikinci cephenin açılmasını geciktirme politikası da yine bununla açıklanabilir.

Anglo-Amerikan politikasının iki yanlılığı apaçıktı: İngiltere ve Amerika bir yandan Sovyetler Birliği aracılığı ile, başlıca rakipleri olan Almanya ve Japonya'yı zayıflatmak, öte yandan da Hitler Almanya'sının eliyle belki Japonya'nın da yardımıyle, Sovyetler Birliği'ni yeryüzünden kaldırmak umudunu besliyorlardı.

Tabiî, İkinci Dünya Savaşı sıralarında İngiliz ve Amerikan idarecileri, gönüllerinde yatan bu gizli istekleri açığa vurmak cesaretini gösteremezlerdi. Çünkü o zamanlar bu ülkelerin kamuoyu, Sovyetler Birliği ile sıkı bir işbirliği yapılmasından yana idi.

Bu kitapta, Tahran konferansına katılan «üç büyükler»den, Sovyet delegasyonu başkanı Stalin'e önemli bir yer ayrılmış bulunuyor. Ama okurlar bu durumu, Stalin üzerine bir yargıda bulunulduğu anlamına almamalıdırlar. Eserin yazarı hiç de böyle bir niyet beslememiştir. Zaten, topu topu dört gün süren böylesine kısa bir zaman içinde böyle bir niyeti gerçekleştirmek imkânı da olamazdı. Yazar, bu konferansa katılanların genel bir karakteristiğini vermeği, onun politik portrelerini çizmeği de düşünmemiştir. Bu

eser, Tahran konferansının ve bu konferansta görüşülen sorunların kesin bir analizini yapmak iddiasında da değildir. Bu eseri, ancak, bu konferansa mütevazı bir çevirmen olarak katılan bir görgü tanığının anıları olarak görmek gerekmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

MOSKOVA'DAN BAKÜ'YE

Stalin, Roosevelt ve Churchill arasında; buluşup görüşmeleriyle ilgili yazışmalar, uzun bir süre devam etmiştir. Bunların üçü de, buluşup görüşmenin zorunluluğunu ve önemini kabul ediyorlardı. Sözünü ettiğimiz zaman içinde, yani 1943 yılında, Hitler Almanya'sına karşı yürütülen savaşta, müttefiklerden yana olmak üzere, açık bir değişiklik olmuştu. Bundan ötürü, yalnız askerî değil, ama politik nedenler de Hitler'e karşı koalisyonu idare eden üç büyüklerin buluşup görüşmelerini zorunlu kılmakta idi. Ortaklaşa düşmana karşı galibiyeti çabuklaştıracak çareler üzerinde uyuşup anlaşmak, savaş sonrası düzeni üzerinde görüşmelerde bulunmak gerekiyordu.

Genel olarak hepsi de, böyle bir görüşmeden yana idi. Ama, bu görüşmenin nerede yapılması gerektiği sorunu, ciddî bir zorluk meydana getirmekte idi. Stalin, bu konferansın, elden geldiğince Sovyet topraklarına yakın bir yerde olmasını istiyordu. Stalin, Sovyet - Alman cephesindeki askerî harekâtın, bir başkomutan olarak, kendisinin uzun süre Mos-

kova'dan ayrılmasına izin vermediğini ileri sürüyordu. Tabiî bu, çok ciddî bir sebepti. Roosevelt ise, cumhurbaşkanı olmak niteliğiyle, Amerikan anayasasının, uzun süre Washington dışında kalmasına izin vermediğini söylemekte idi. Tabiî bu konuda en önemli rolü oynayan, prestij sorunu idi. Buna karşılık, bundan önce de Moskova'ya gelmiş olan Churchill, nereye olursa olsun, gitmeğe hazır olduğunu bildirmişti.

Kısa bir süre için görevli gittiğim yerden, kasım sonlarına doğru Moskova'ya dönünce, bu tartışmalı meselenin çözülmüş olduğunu öğrendim. Üç büyüklerin buluşma yeri olarak Tahran seçilmiş, Sovyet heyeti de trenle Moskova'dan yola çıkmıştı.

Sovyet hükümeti, İran'daki Alman ajanlarının yıkıcı casusluk çalışmalarını önlemek amacıyle, 1921 anlaşmasına göre, İran topraklarına giren Sovyet ordusunun varlığını dikkate alarak, buluşmanın Tahran'da olmasını teklif etmişti. İran körfezinden Sovyetler Birliği'ne yapılmakta olan İngiliz-Amerikan yardımını güven altına almak için de, İran'ın güney kesimine İngiliz ordusu girmişti. Tahran konferansının güvenliği, genel olarak Sovyet ordusunca ve Sovyet güvenlik organlarınca sağlanacaktı. Bazı duraksamalardan sonra, Roosevelt de Tahran'a gelmeğe razı oldu.

O sıralarda ben, Dışişleri Bakanlığı danışman kadrosunda bulunuyor ve Sovyet-Amerikan ilişkilerine bakıyordum. Çok iyi İngilizce bildiğim için benim de Tahran konferansına tercüman olarak gitmem kararlaştırıldı. Benden önce hareket etmiş olan bizim heyete yetişebilmem için, uçakla gitmem uy-

gun görüldü. Bu yolculukla ilgili bütün evrakım hazırlanmıştı. 27 kasım gecesi, uçakla Moskova'dan hareket ettim, benimle birlikte, yakın doğu işleri uzmanı profesör A. F. Miller de gitmekte idi.

Hava alanına giden şosede müthiş bir tipi vardı. Gece, göz gözü görmeyecek kadar zifirî karanlıktı. Kocaman, hantal «ZİS-101» çok ağır ilerliyordu. Çok sıkı karartma kurallarına göre otomobilin farları, siyah bir bezle maskelenmişti. Bezin dokuları arasından sızan zayıf bir ışık, yolun çok küçük bir bölümünü zar zor aydınlatıyordu. Otomobilin kelebek camına yüzünü yapıştıran şöför, banketlere ve hendeklere düşmemek için, yolun kenarına dikkatle bakıyordu. Arabayı sık sık durdurmak gerekiyordu. Şöför, yerinden iniyor ve karla örtülen camları dışardan silmek zorunda kalıyordu. Camların üstünde sarsak sarsak dolaşan silecekler, saldıran karın hakkından gelemiyordu.

Hava alanının uzakta olup olmadığını karanlıkta seçmek bir türlü kabil olamıyordu. Derken otomobilimiz ana yoldan sağa, sonra sola saptı. Büyük bir kar yığınının arkasından, karartılmış Vnukovski hava alanının binası çıkıverdi. «ZİS» hava alanının önünde durduğu zaman, uçağın kalkmasına 15 dakika kalmıştı.

Hava alanı binasının içerisi aydınlık, gece olmasına rağmen, kalabalık ve gürültülü idi. Gerekli işlemlerden sonra hava alanına çıktık. Burada, «Duglas» tipi bir taşıt uçağı, motorunu ısıtmakla meşguldü. Pervaneler, insanın yüzüne iğne gibi batan kar parçalarını kaldırıp vuruyordu. Uçağa rampa eden bir demir merdivenden çıkarak uçağa girdik. Uçağın

yarısını birtakım sandıklar doldurmuştu. Ancak ön bölümde boş yer vardı. Eğri kirişlere tutturulmuş açılır kapanır demir bir iskemleye kırağı yağmıştı. İskemle, oturulamayacak kadar soğuktu. İskemlenin arkalığı buz tutmuş gövdeye dayanıyordu. Uçak havalandıktan sonra, sıcak hava düzeni çalışmağa başladı. Ama, bu pek de işime yaramadı: Sıcak hava tepemden geçiyor, başım ısınıyor, ama ayaklarım, sıtma nöbeti geçiriyormuşum gibi, tir tir titriyordu.

Savaşta uygulandığı üzere, alçaktan, âdeta ormana değercesine uçuyorduk: Alman avcı uçaklarından çekiniyorduk. Uçağın içinde ışıklar yakılmamıştı. Ancak uçağın lumbozlarından karlı ovaları ve karanlık orman parçalarını seçmek mümkün olabiliyordu. Sabaha karşı, bozkırda askerî bir hava alanına indik, benzin aldık ve yolumuza devam ettik. Bir süre sonra çorak birtakım topraklar göründü. Buralarda kar yok gibi idi. Üzerlerinde kurumuş ot yığınları bulunan kum tepeleri, biteviye uzanıp duruyordu. Öğlene doğru, hava gemisinin komutanı yanımıza geldi:

— Birkaç dakika sonra Stalingrad'ın üzerinden geçeceğiz , - dedi. - Alçaktan uçuyoruz. Şehirden ne kaldığını görebileceksiniz!

Konuşmadan lumbozlara abandık. İlkin, karda, şuraya buraya serpiştirilmiş evcikler göründü. Sonra birdenbire, inanılmaz bir kargaşa, bir hercümerç göze çarpmağa başladı: Duvar parçaları, bir kutu gibi görünen yarı yıkılmış binalar, moloz yığınları, tek tük bacalar... Bütün bunlar, ak ve kara zikzaklar halinde bir kar çölü üzerinde yükseliyordu. Burada, kendisinden sonra ölü yıkıntılar bırakan savaş kasır-

gası eseli, henüz bir yıl geçmemişti. Ama artık ilk hayat belirtilerini seçmek mümkün olabiliyordu. Karların üzerlerinde, kara insan silüetleri görülüyor, şurada burada yeni yeni binalar yükseliyordu. Şehir yeniden doğuyor, onda, hayatın nabzı atmağa başlıyordu. İşte, Stalingrad'ın sınırları da sona erdi, altımızda, yeniden asık suratlı, cansız bir manzara uzanmağa başladı. Kâh şurada, kâh burada Alman tanklarının ve taşıt araçlarının kırmızımtırak, paslı iskeletleri göze çarpıyordu. Lumbozdan kendimi, çektim, paltomun yakasını kaldırdım ve ısınmak umudu ile ayaklarımı altıma aldım, uyuklamağa başladım.

Akşamın geç saatlerinde Bakü'ye vardık. Burası sıcaktı. Hava alanında bizi, Azerbaycan'da bulunan Dışişleri Bakanlığımızın temsilcisi ve Bakü hükümet temsilcileri karşıladılar. Şehre, Dışişleri Bakanlığı temsilcimizin koyu mavi eski bir «Chevrolet»si ile gittik. Dar şose, bacaların meydana getirdiği bir ormandan geçiyordu. Ham petrolün, âdeta insana rahatlık veren sıcak kokusu havaya yayılmıştı. Bu koku insana, huzur, sükûn, hattâ memnunluk veriyordu. Ne var ki, zafere ulaşmamız için bize böylesine gerekli olan bu maddeyi sağlamak için, Bakü'lülerin, gece gündüz, âdeta soluk almadan çalıştıklarını herkes bilir. Savaşın en ağır günlerinde, Hitler ordularının Volga'ya, Kafkas dağlarına dayandıkları sıralarda, Bakü petrolleri sürekli olarak cepheye ve cephe gerisine gönderilmekte idi.

Bizi, Bakü'de, sıcak suyu, her türlü konforu olan bir otele misafir ettiler. Moskova'da, savaşın ilk yıllarında, Dışişleri Bakanlığının emrindeki otel-

ler bile ısıtılmıyordu. İş başında palto ile çalışıyor, hava akınlarında sığınak hizmetini gören bodrumlarda geceliyorduk. Buraları korkunç denecek kadar soğuktu. Yatmadan önce, duvarlardaki kırağıları kazımak zorunda kalıyorduk.

YAKIN-DOĞU İŞLERİ UZMANI İLE BİR KONUŞMA

Bakü'de bir gece kalacak, ertesi sabah erkenden, yine uçakla Tahran'a hareket edecektik... Uçakta iyice buz kestikten sonra, otelde, sıcak su ile banyo etmek, ne yalan söyleyeyim, çok hoşa gidecek bir şeydi. Tıraş olduktan sonra, akşam yemeği yemek üzere otelin restoranına indik. Burada ördövr, şiş kebabı ve her çeşit yemeğin karnesiz verilmesi çok tuhafımıza gitti. Üstelik porsiyonlar da okkalı idi. Metrdotelin söylediğine göre, taşıma zorlukları yüzünden burada üretilen yiyecek maddeleri Kafkaslar ötesine gönderilemiyormuş. Buzlukların ve buzhanelerin azlığı dolayısıyle bu maddelerin uzun süre korunması da mümkün değilmiş, onun için restoranlarda bütün yemekler karnesiz verilmekte imiş... Kolhoz pazarlarında satılan yiyecek maddeleri de pahalı değilmiş. Onun için bu bölge halkı besin maddeleri konusunda hiç sıkıntı çekmiyormuş. Metrdotelin bu açıklamasından sonra, Miller'le ben, hiç vicdan azabı çekmeden akşam yemeklerimizi yedik...

Anatoli Filipoviç Miller'le bu ilk tanışmamdı. Gerçi, bundan önce bir Türkolog, bir Doğu işleri uzmanı olarak Miller'in adını duymuş, eserlerini

okumuştum. Yol boyunca hemen hemen hep susmuştuk. Ancak şimdi konuşmağa başladık. Miller, hareketinden bir gün önce yolculuğa çıkacağını ve Tahran'da, «üç büyükler» arasında bir toplantı yapılacağını duyduğunu söyledi ve kendisinin orada ne iş yapacağını açıkça bilmediğini ekledi:

— Anlaşılan, Türkiye sorunu da ele alınacak. Doğu, özellikle Türkiye sorunlarında uzman sayılıyorum, belki de bu konularda onlara yararlı olacağım...

Profesörün görüşlerine ben de katıldım. Miller sözlerine devam etti:

— Türkiye'nin, faşistlere karşı koalisyondan yana savaşa katılması, şimdi bizim için çok yararlı olurdu. Türk ordusunun aktif olarak savaş harekâtına katılması için ne ölçüde hazırlıklı olduğunu söylemek zordur. Hattâ iş bunda değil. Bana öyle geliyor ki, Türkiye'nin Almanya'ya savaş açması olayının bile, politik ve stratejik bakımdan büyük bir önemi vardır. Bu olay, Hitlerci'lerin Balkanlar'daki durumunu zorlaştırırdı. Müttefikler, Türk topraklarını, özellikle hava kuvvetleri için bir üs olarak kullanabilir ve Almanların Balkanlar'da ve Ege denizi bölgesindeki mevzilerini bombalayabilirlerdi.
— Bu iş pek de öyle kolay değil.. Ama yine de Türkiye'nin savaşa katılması için bir denemede bulunulabilir..

— Siz öyle mi düşünüyorsunuz? - diye sordum.

Miller bir süre sustu. İçinde biraz daha şarap kalmış olan şişeyi aldı, bardağını doldurdu. Yudumladı. Dilini üst dudağı üzerinde gezdirdi, sonra ağır ağır şu karşılığı verdi:

— Bana kalırsa Türkler, Hitler'in savaşı kaybedeceğine, hâlâ kesinlikle inanmıyorlar, yanılmalarından korkuyorlar. Öyle sanıyorum ki tarih, Türklerin tarafsız kalmalarının bu savaşta olumlu bir rol oynadığını kabul edecektir. Ama Türkiye'nin bu tarafsızlığı çeşitli nüanslar taşımıştır. Hitler orduları 1941, sonra 1942 yılı yazında ülkemizin derinliklerine girdikleri, hattâ Kafkasya'ya kadar ilerledikleri sıralarda, Türkler, tarafsızlıklarının bizden çok Almanlara yararlı olmasını sağlamaya çalışmışlardı. Bu konuda Pavlov ile Karnilov olayını hatırlatmak yeter.

Şimdi bu olayı hatırlayanlar, herhalde azdır. Zamanında büyük bir gürültü yaratan bu olay, Türkiye'nin o zamanki durumunu göstermesi bakımından çok ilgi çekicidir. Hitler Almanya'sının Sovyetler Birliği'ne saldırışının ilk haftalarında Türkiye, sıkı bir tarafsızlık izlemişti. Türkiye'nin bu tutumu, özellikle, 1941 temmuzunda Almanya'dan Türkiye yolu ile yurtlarına dönmekte olan Sovyet kolonisine karşı gösterdiği ilgide görülmektedir. O sıralarda Türkiye'ye mecburî iniş yapan Alman askerî havacılarının hemen enterne edilmeleri de, Türkiye'nin o zamanki tarafsızlık tutumunu açıkça göstermektedir. O zamanki Türk basını da, Alman - Sovyet cephesindeki durumu oldukça objektif yansıtmakta idi.

Türkler, herhalde o zamanlar, bir Alman saldırısından çekinmekte idiler. Türklerin böyle bir saldırıdan korkmaları için önemli birtakım nedenler vardı. Savaşın ilk günlerinde, Sovyet ordusunun eline, Almanların Türkiye'ye saldırma niyetlerini

gösteren ayrıntılı planlar ve harekât haritaları geçmişti. Sovyet basını, Almanların «bu çok gizli» vesikalarını yayımlamış, Sovyetlerin o zamanki Ankara Büyükelçisi Vinogradov da, bu konuda Türk hükümetine geniş yetkiler vermişti.

O günlerde Türkiye Dışişleri Bakanlığı genel sekreteri Numan Menemencioğlu, «Satranç oynamak için», sık sık Vinogradov'u görmeğe gelirdi. Menemencioğlu, satranç taşlarını ağır ağır ileri sürerken, Türkiye'nin sıkı bir tarafsızlık politikası gütmek, hattâ gerekirse, bu tarafsızlığını silâhla korumak kararında olduğundan söz etmek fırsatını da kaçırmazdı. Ama, Alman orduları Sovyet topraklarının derinliklerine doğru ilerledikleri ölçüde, Ankara'nın durumu da değişmeğe başladı. Bir süre önce enterne edilmiş olan Alman havacılarının, ülkelerine geri gönderildikleri öğrenildi. Türk basınının Geobles propagandasına geniş yer ayırdığı görüldü.

Ama, Sovyetler Birliği topraklarının çok derinlerine girmiş olan Alman ordusunun ilerlemesinde duraklama başlayınca, özellikle, Feld Mareşal Paulus ordusu Stalingrad önlerinde imha edilince, Ankara politikacıları tonlarını değiştirmeye başladılar. Türk hükümeti, Sovyet - Türk ilişkilerini iyileştirmeğe hazır olduğunu bildirdi. 1943 yılı sonbaharında, Almanların yaz yenilgilerinden ve Kiev'in geri alınışından sonra, Türkler, bizim batılı müttefiklerimize daha bir güler yüz göstermeğe başladılar. Bütün bunlar göz önüne alınırsa, Türklerin savaşa girmesinde bir ortam var gibi görünüyordu. Ama bu iş, çok sonraları gerçekleşti.

ULUSLARARASI HAVA YOLLARI YOLCULARI

Şafak sökerken, yine petrol bacaları ormanından geçerek hava alanına hareket ettik, hava iyi olacağa benziyordu. Bulutsuz gökyüzü, doğuda parlak ışıklarla yanıyordu. Hava alanında bizi, Sovyetler Birliği'nin, Bakü-Tahran Uluslararası hava seferleri yapan, galiba o zamanlar biricik, yolcu uçağı bekliyordu. Bu hatta, konforlu, iki motorlu uçak çalışıyordu. Ses geçirmeyen bir salonda, üst yanları kar gibi beyaz bir kılıfla kaplı, yüksek arkalıklı, iki sıra rahat koltuk dizilmişti. Uçağı yönetenler, tören elbisesi giymiş, apoletleri pırıl pırıl, subay pilotlardı. Yeşil apoletleri üzerindeki rütbe işaretleri zar zor fark edilen, seferî kılığındaki Moskova pilotlarını göz önüne getirince, bunlar bana pek şık göründü.

Uçağın şık süslemeleri, pilotların tören kılıkları, lombozdan sızan güneş ışınları, bütün bunlar insanda neşeli bir ruh hali yaratıyordu. Uçak havalanır havalanmaz, uçağın salonuna (uçakta benden ve Miller'den başka, dört subay vardı), hostes ödevini gören biri girdi. Kaç metre yükseklikte olduğumuzu, kaç kilometre hızla uçtuğumuzu, dışarda ısının ne kadar olduğunu, Tahran'a ne zaman varacağımızı bildirdi. Kısa bir süre sonra aynı adam, bir tepsinin içinde altı fincan kahve ile yine göründü. Dünkü, içi buz tutmuş uçağın içindeki yolculuğumuzdan sonra bütün bunlar bize bir masal gibi geldi.

İlkin, Hazer denizi kıyıları boyunca, sonra, İran Azerbaycanı'nın boz renkli dağ kıvrımları üzerinde uçtuk. Kerpiçten yapılmış küçük küçük evler-

le çevrili Tebriz şehrini geride bıraktık. Güneş parlak ışınlarla ortalığı aydınlatıyordu. Altımızda, kilometreler boyunca İran toprakları uzanıyordu. Öğleyin, kuşbakışıyle çok güzel görünen Tahran'a vardık. Düzgün dörtgenler biçimindeki mahalleler, büyük yeşil yığınlar, ağaçlarla süslü bulvarlar, bütün bunlar, havadan bakılınca tamamıyle bir Avrupa şehri görünüşünü taşıyan bu Doğu şehrinin hayalimde yaşayan haliyle hiç de bağdaşmıyordu. Bununla birlikte, cami minareleri, bize dünyanın hangi kesiminde bulunduğumuzu açıkça göstermekte idi. Bir vadiye yayılmış olan şehrin solunda, bir dağ yığını görünüyordu. Şahın, şehir dışındaki sarayı ve şehir zenginlerinin villaları burada bulunuyordu.

Tahran hava alanında uçaktan inince, kendimizi birdenbire yaz ortasında bulduk. Güneşin ısıttığı hava yüzlerimizi okşuyordu. Karlı Moskova'dan sonra gür yapraklı ağaçlar bize çok tuhaf görünmüştü. Değil yalnız palto'larımızı, ama ceketlerimizi de çıkarmak, gömleklerimizin yakalarını açmak gerekmişti.

Hava alanından bizi askerî «Willise»le, uçaktan görüldüğü kadar hiç de çekici olmayan şehrin tozlu yollarından geçirdiler. Şehrin merkezi daha modern-di. En sonunda arabamız, Sovyet Elçiliğinin malikânesine geldi. Sonraları bana anlattıklarına göre bu malikâne bir zamanlar İran soylularından birininmiş. Yüksek çam ağaçlarıyle, göle yansıyan şairce görünüşlü söğütlerle, boğum boğum köklerinde çevreye serinlik saçarak şular şırıldayan kocaman çınarlarla süslü bu geniş bahçe, o zamanlardan kalma imiş.

Tahran'ı daha sonraki günlerde tanıdım. Ama, izlenimlerimi hemen anlatmak istiyorum.

Toplantıya kadar olan boş saatlerimden yararlanarak şehri gezebilmem için, o gün daha erken kalktım.

Güneş, İran başkentini çevreleyen dağların ardından yükselmişti. Elçilik parkında, ihtiyar ağaçların yaprak kümeleri altında, loş, yeşil bir serinlik vardı. Ama, kapının ötesi, sokak, aydınlık ve sıcaktı. Tretuvar boyunca uzanan arıkta, bulanık bir su akıyordu. Sonbaharın yeni yeni altın yaldıza boyadığı çınarlar, uzun gölgeler salmıştı.

Sokaklar tenha idi. İnsanlara tek tük rastlanıyordu. Şehri bilmediğim için, şehrin merkezine doğru rasgele yürüyordum. Sokaklarda insanlara daha sık rastlamağa başladım. Şehrin, hali vakti yerinde insanları sabah gezisine çıkıyorlardı. Aralarında yüzleri yarı yarıya kapalı, şık giyinmiş, kara gözlüklü zarif kadınlar da vardı. Bunların ültra modern birtakım feraceler olduklarını sanıyorum. Geniş, bol kara çarşaflara sarınmış yaşlı kadınlardan farklı olarak bu şık bayanların giydikleri bu renkli giysiler, bütün vücut çizgilerini meydana vuracak biçimde idi. Bunların eşliğinde giden kerli ferli, başları briyantinli erkekler de şık giyinmişlerdi. Erkeklerin parmaklarında kalın yüzükler, bayanların kollarında bilezikler, kulaklarında küpeler vardı. Zenginliği sembolize eden bu durum, şehrin kendini belli eden sefaleti yanında bir çelişki meydana getiriyordu. Hattâ şehrin bu varlıklı semtinde bile, üstleri başları yırtık pırtık dilencilere rastlanmakta idi.

Şehrin ana meydanına çıkınca pazar yerine

saptım. Bunun yakınlığı hemen hissediliyordu. Lüks limozinlerin yanısıra, sırtlarındaki yüklerin altında ezilmiş gibi ağır ağır yürüyen eşekler görülüyordu. Yakın köylerdeki köylüler, şehirde satılmak üzere sebze, meyve ve daha başka toprak ürünlerini bunlarla getiriyorlardı. Tretuvarda, sırtlarını duvara dayamış bir sıra sokak dilekçecisi göze çarpıyordu. Bunlar, hemen oracıkta, uygun bir para karşılığında, okuma-yazma bilmeyen köylülerin dilek ve şikâyetlerini yazıyorlardı.

Şehrin bu ana meydanı «Tophane» adını taşıyordu. Bunun hemen yanıbaşında, ülkenin en büyük kapalı çarşısı bulunuyordu. Bu çarşıya «Emir» deniliyordu. Burası, yüksek ve dar koridorlarla birleşen birçok binadan meydana gelmişti. Gün ışığı, kubbeli tavandaki küçük deliklerden zar zor içeri sızmakta idi. Koridorların sağında solunda bir yığın dükkân sıralanmıştı.

Kapalı çarşı büyük bir alan kaplıyordu. Çarşının camileri, hamamları, medresesi vardı. Yine bu çarşıda, akla gelebilen her türlü el sanayii ile uğraşan yüzlerce dükkân yer almıştı. Bakır döğen çekiçlerin gürültüsü, kulakları sağır edecek kadardı. Bu gürültüye, müşterileri dükkânlara, aşçı dükkânlarına çağıran çığırtkanların sesleri de karışmakta idi. Baharat kokularından, et ızgaralarından çıkan dumanlardan, dağlar gibi yığılan yemiş kokularından insanın burun delikleri sızlıyordu.

Tahran çarşısı, yalnız İran başkentinin midesi olmakla kalmıyordu, aynı zamanda ülkenin önemli bir politik ve ekonomik barometresi idi. Bu çarşı, bütün olaylara büyük bir duyarlık gösteriyordu.

Nasıl New-York, Wall-Street'e kulak veriyorsa, Tahran'da: «Çarşı buna itiraz etmiyor... Çarşı heyecan içinde.. Çarşı buna karşıdır..» deniliyordu.

Elçiliğin duvarla çevrili bahçesine girer girmez, hemen kendimi, yeşil sessizliğin loşluğunda hissettim...

ALMANLAR, ROOSEVELT'İ NASIL KAÇIRMAK İSTEMİŞLERDİ?

Savaş yıllarında «üç büyükler»in gizli görüşmeleri için, Tahran'daki Sovyet Elçiliği malikânesinden daha uygun bir yer bulmak belki de zordu. Burada onların çalışmalarına hiç bir şey engel olamazdı. Doğu şehrinin gürültüsü buraya hiç ulaşamazdı. Büyük malikâne, fırdolayı, taştan bir duvarla çevrili idi. Bahçenin yeşillikleri arasında, açık tuğladan yapılmış birkaç bina yer almakta idi. Bu binalara Sovyet heyeti yerleştirilmişti. Elçilik bürosunun bulunduğu ana bina, Birleşik Amerika Cumhurbaşkanı Roosevelt'in kalması için hazırlanmıştı.

Birleşik Amerika Cumhurbaşkanının, konferans süresince, Sovyet Elçiliğinde kalması, Tahran konferansına katılanlar tarafından daha önce görüşülmüş ve güvenlik düşüncesiyle buna karar verilmişti. Tahran'daki Amerikan misyonu, şehrin kenarında idi. Oysa, Sovyet ve İngiliz elçilikleri, birbirlerine bitişik olarak yanyana bulunuyorlardı. Bu iki elçiliğin bir bütün haline gelmesi için, yüksek tahta perdelerle yolu kapamak ve iki malikâne arasında geçici bir geçit meydana getirmek yeterdi. İki elçiliğin bulunduğu alan çok iyi korunduğuna göre, Sovyet

ve İngiliz heyetlerinin güvenliği sağlanmış bulunuyordu. Roosevelt, Amerikan misyonunun bulunduğu binada kalsaydı, onun ve konferansa katılan öteki büyüklerin, Alman ajanlarının halk arasında kolayca gizlenebilecekleri dar Tahran sokaklarından günde birkaç sefer geçmeleri gerekecekti.

Hitler ajanlarının, Tahran konferansına katılacaklara karşı bir komplo hazırladığı yolunda bazı haberler alınmıştı. Hitler'in en önemli kundakçılık ve sabotaj hareketlerinde kullandığı tanınmış Alman ajanı ve sabotajcısı Otto Skorzeny, Tahran'da Roosevelt'i kaçırmak işiyle görevlendirildiğini 1966 yılında doğrulamıştı. Hitler'ciler, bu hareketi büyük bir gizlilik içinde hazırlamışlardı.

«Üç büyükler»e karşı bir komplo hazırlandığına dair, uzak Rowno* ormanlarından çok önemli bilgiler geldiğini, o sıralarda Tahran'da bilenler çok azdı. Rowno bölgesinde, düşmanın gerilerinde, çok tecrübeli Sovyet ajanlarından Dmitri Medvedyev ile Aleksandr Lukin'in komutasında özel bir grup çalışmakta idi. Nazilerin işgali altında bulunan Rowno şehrinde, birçok sabotaj hareketlerini çok cesurca başaran efsanevî ajan Nikolay Kuznetsov da, bu grupta bulunuyordu. Çok iyi Almanca bilen Kuznetsov**, Alman ordusu üsteğmenlerinden Paul

* *Rowno*: O zamanlar, Alman ordularının çok gerilerinde kalan, Polonya sınırına yakın bir Sovyet şehri (H. Â. Ediz).

** Nikolay İvanoviç Kuznetsov: 1911'de doğmuş, hayata bir mühendis olarak atılmıştır. «Çok iyi Almanca bilen Kuznetsov, Moskova ve Sverdlovsk'da mühendis olarak çalışmış, 1942'de İkinci Dünya Savaşı'na katılmış, Alman gerilerinde partizan ve ajan olarak çalışmıştır. 1944'de vurularak ölmüş, ölümünden sonra, «Sovyetler Birliği Kahramanı» ünvanını almıştır.

Zibert rolünü çok güzel oynamıştı. Hitler'ciler uzun süre, bu yakışıklı, uzun boylu şık Alman subayının kimliği altında bir Sovyet ajanının gizlendiğinden kuşkulanmamışlardı. Eninde sonunda Almanlar, Kuznetsov'un izine düştüler. Böylece Kuznetsov, 1 nisan 1944 tarihinde, Almanlarla yaptığı çarpışma sırasında, iki arkadaşıyle birlikte vurularak öldü.

Ünlü Sovyet partizanlarından ve ajanlarından Aleksandr Lukin, geçenlerde yayımlanan anılarında Nikolay Kuznetsov'un, öteki adıyle Paul Zibert'in, Rowno'ya gelen S. S. şeflerinden Von Ortel'in nasıl güvenini kazandığını ve ondan çok önemli bazı sırları nasıl öğrendiğini uzun uzadıya anlatmaktadır. Paul Zibert, Von Ortel ile dostluğunu ilerlettikten sonra, bir gün Von Ortel ona, yükselmenin çok daha kolay olduğu S. S. bölümüne geçmesini teklif eder. Bu tekliften bir süre sonra Zibert'le Von Ortel, Rowno şehri ordu gazinosu restoranında buluştukları. zaman, Von Ortel ona ilk teklifini tekrarlar ve Zibert'i, Otto Skorzeny ile tanıştırmağa söz verir. Von Ortel bu arada, kendisiyle Otto Skorzeny'nin, bu günlerde çok önemli bir işle görevlendirildiklerini söyler... Kuznetsov'un işi kurcalaması gerekmeden, biraz fazla kaçırdığı konyakla başı dönen Von Ortel, kendiliğinden her şeyi ağzından kaçırır:

— Dostum, yakında İran'a gidiyorum, – diye kulağına fısıldar. – Kasım ayının sonunda orada «Üç Büyükler» toplanıyor. Abruzzi sıçramasını tekrarlayacağız! Yalnız bu bir uzak sıçrama olacak. «Üç Büyükleri» ortadan kaldıracağız. Böylelikle savaşın yürüyüşünü değiştirmiş olacağız. Fuhrer'in Amerika

ile anlaşmasını kolaylaştırmak için Roosevelt'i kaçırmayı deneyeceğiz. Birkaç grup halinde İran'a uçacağız. Bu işe katılacakları, Kopenhag'da özel bir okulda yetiştiriyoruz.

Von Ortel, Abruzzi'den söz etmekle, Hitler'in emri üzerine Otto Skorzeny'nin Mussolini'yi kaçırma olayını ima etmiş oluyordu. 1943 yılı temmuzunda İtalya'da faşist düzeni yıkıldıktan sonra Mussolini tutuklanmış ve sıkı bir muhafaza altında, Abruzzi yakınlarında, varılması güç turistik bir dağ oteline kapatılmıştı. Yeni İtalyan Başbakanı Mareşal Bodoglio, İtalya'nın savaştan çıkması için İngiliz ve Amerikalılarla görüşmeğe hazır olduğunu bildirmişti. Bunu öğrendiği zaman deliye dönmüştü Hitler. Hemen Mussolini'nin kaçırılmasına karar vermişti. Bu sayede, hiç değilse, İtalya'nın kuzeyinde İtalyanların yeni bir direnme cephesi kurmalarını sağlamış olacaktı. Mussolini'nin tutuklu bulunduğu «Kampo İmperatore» oteline aşağıdan ancak, sıkı güvenlik tedbirleri alınmış olan asma yoldan geçerek varılabilirdi. Bir başka yol da havadandı. Hitler'in gizli servisi bu yolu seçti.

Hitler, bu işe, SS şeflerinden Skorzeny'yi görevlendirdi. Skorzeny birçok sabotaj hareketlerini ve kanlı olayları başarmış bir kişi idi. 1934 yılında Avusturya Başbakanı Dollfuss'un öldürülmesi, Avusturya'nın Almanya ile birleşmesi (Ansehlusse) sırasında Avusturya Cumhurbaşkanı Miklas'ın ve başbakan Schuşehnig'in tutuklanması, Yugoslavya ile Sovyetler Birliği'ndeki sivil halkın yığınlar halinde öldürülmesi gibi kanlı olaylar hep Skorzeny'nin ve onun yönettiği çeşelerin işi idi.

Hitler'in Skorzeny'ye özel bir sempatisi vardı. Bu yüzden Skorzeny meslek hayatında çok çabuk yükselmişti. 1943 yılında artık o; Almanya güvenlik teşkilâtı VI'ncı şubesinde, SS terör ve baltalama hareketinin gizli şefi olarak bulunuyordu. SD şefi, kanlı katil Dr. Ernst Kaltenbrunner'in* de Skorzeny'e büyük bir güveni vardı.

Hitler, «Meşe Harekâtı»nın, yani Mussolini'nin kurtarılması işinin idaresini Skorzeny'e vermekle hiç de yanlış bir iş yapmamıştı. Durumun bütün zorluğuna ve karmaşıklığına rağmen Skorzeny, amacına erişmiş, Mussolini'yi kurtarmıştı. Skorzeny, tecrübeli sabotajcılardan kurulu 106 kişilik bir grupla ve özel olarak yapılmış planörlerle, hiç beklenmediği bir zamanda Mussolini'nin bulunduğu Kampo İmperatore otelinin yakınlarında bir yere iniş yaptı. Şaşkına dönen Mussolini'nin muhafızlarının silâhlarını aldı. «Duce»yi kurtardı ve özel bir uçakla onu Almanya'ya götürdü.

Goebbels propagandası bu olaydan yeterince yararlandı. Skorzeny'nin adı etrafında büyük bir gürültü koparıldı. Efsanevî bir kahraman, Alman ırkının bir putu olarak onu göklere çıkardılar.

Tahran konferansına katılanlara karşı uygulanması tasarlanan plan incelenirken, Skorzeny'nin seçilmesini, bu bakımdan tabiî karşılamak gerekir. Ne var ki, Hitler'in pek sevdiği bu adama, talih bu sefer yardım etmedi.

Üç büyüklere karşı hazırlanan komployu Von Ortel'den öğrenen Kuznetsov, aldığı haberi hemen

*Dr. Ernst Kaltenbrunner, 15-16 ekim 1946 gecesi Nurenberg'de asıldı.

Medvedyev'in birliğine bildirdi. Bu haber, hemen radyo-şifre ile, Kuznetsov'un yaptığı tarife uygun Von Ortel'in sözlü bir portresi de eklenerek Moskova'ya iletildi. Bu radyo haberi, Sovyetler Birliği'nin daha başka haber alma kaynaklarınca da doğrulandı. Tabiî, hemen, Nazi sabotajcılarını zararsız bir hale getirmek için gerekli tedbirler alındı. Ama, Nazilerin üç büyüklere karşı daha başka suikastlara başvurabilecekleri göz önünde tutularak, bu konuda çok büyük bir uyanıklık göstermek gerekiyordu.

O sıralarda İran başkenti, savaşın altüst ettiği Avrupa'dan kaçıp sığınmış birçok insanlarla dolu idi. Bunların çoğu, paralarını savaş bölgelerinden kaçırmış varlıklı kişilerdi. Bunlar, İran'ın başkenti Tahran'da, rahat ve lüks bir hayat sürüyorlardı. Bunlara adım başında, lüks otomobillerde, pahalı restoranlarda rastlamak kabildi.

Savaşa katılmış, özellikle Hitler istilâsına uğramış ülkelerdeki insanların çoğu büyük bir yoksulluk içinde kıvranırken, savaşın dışında kalmış ülkelerin varlıklı sınıfları, çok rahat bir yaşayış sürüyorlardı. O sıralarda Tahran çarşıları, mal ve para bolluğu içinde yüzüyordu. Bu mallar dünyanın dört bir yanından, görünmeyen ve bilinmeyen birtakım yollardan akıp duruyordu buraya. Mallar boldu ya, ama, İran tüccarları bunlar için astronomik paralar istiyorlardı. Gerçi İran, savaşın dışında idi ama, parası çok düşüktü, ülkede şiddetli bir enflasyon vardı.

İran'ı dolduran yabancılar içinde pek çok Hitler ajanı da vardı. Yalnız bu ülkenin kendine özgü

koşulları değil, aynı zamanda Hitler'e açıkça sempati gösteren eski İran şahı Rıza Pehlevi'nin son yıllarda bunları geniş ölçüde koruması da, İran'da Hitler ajanlarının barınması için büyük olanaklar yaratmıştı. Rıza Şah hükümeti, Alman tacirleri ve işadamları için çok elverişli bir ortam meydana getirmişti. Hitler haber alma teşkilâtı, bundan geniş ölçüde yararlanmış, karargâhını buraya kurmuştu. Savaş başladıktan sonra, istilâ görmüş ülkelerdeki birçok yabancılar buraya akın edince Gestapo, ağını genişletmek için bu durumdan yararlandı. Çünkü İran, İngiliz ve Amerikalıların Sovyetler Birliği'ne yaptıkları silâh, cephane ve yiyecek yardımının geçit yeri idi. İran'la müttefikler arasında dostluk ilişkileri için elverişli bir ortam yaratılmadan önce, eski şahın tahtını bırakmak ve Güney Afrika'ya gitmek zorunda kalması bir rastlantı değildir.

Ne var ki, Rıza Şah İran'dan ayrıldıktan sonra da Hitler ajanları, gizli olarak çalışmalarını sürdürdüler. Çünkü Hitler haber alma teşkilâtı bu durumu göz önünde tutarak, daha önce bununla ilgili bütün hazırlıklarını yapmıştı. Hitlercilerin bu teşkilâtını, büyük tecrübeleri olan, güvenlik işleri subayları idare ediyorlardı. Bunlardan biri olan Schultze-Holtus, Almanların Tebriz başkonsolosu olarak görünmekte, gerçekte ise, Almanların askerî gizli haber-alma teşkilâtının şefi bulunmakta idi. İran hükümeti, ülkedeki Hitler Almanya'sı temsilcilerini sınır dışı etme kararını verince, Schultze-Holtus, öteki Alman diplomatlarıyle birlikte gitmedi. Saklandı ve birkaç yıl süresince gizli olarak İran'da yaşadı.

Sakal koyuveren, sakalına kına yakan ve bir

din adamı kılığına giren Schultze-Holtus kendine yerlilerden ajanlar toplayarak İran'ın çeşitli bölgelerinde dolaşıp durmuştu. 1943 yılı yazında, Schultze -Holtus, İsfahan bölgesindeki aşiretlerden birine yerleşince, yanlarında alıcı-verici radyolar bulunan bir grup paraşütçü kendisine katıldı. Böylece Schultze -Holtus, Berlin'le bir radyo ilişkisi kurmak imkânlarını elde etti. Bu gelenler Otto Skorzeny'nin özel okulunda eğitim görmüş kişilerdi. Yanlarında çok sayıda, silâh, patlayıcı madde ve külçe altın getirmişlerdi.

Schultze-Holtus ayrıca, Tahran bölgesinde çalışmakta olan bir gestapo ajanıyle de bağlantı kurmuştu. Bu, SD teşkilâtına bağlı, Mayer adlı bir ajandı. Almanlar İran'dan çıkarıldığı zaman Schultze -Holtus ile birlikte gizli çalışmağa başlayan Mayer, kılığını değiştirerek, üç ay süre ile Tahran'daki ermeni mezarlığında mezarcı olarak çalıştı. Zamanla teşkilâtını genişleten Mayer, göçebe bazı aşiretleri İran hükümetine karşı ayaklandırdı. Birçok baltalama ve sabotaj hareketleri organize etti. Berlin ile radyo bağlantısı kurmayı da başaran Mayer'e, Tahran konferansı başlamadan az önce, paraşütle indirilen altı sabotajcı da katıldı.

Şimdi artık bütün ayrıntılarıyle bilinen bu olaylar bize, Tahran'ın, Faşist devletlerin Orta Doğudaki casusluk merkezlerinden biri olduğu gerçeğini açıkça söylemektedir. Üç büyüklerin güvenliğini sağlamak için gerekli tedbirleri almak söz konusu olduğu zaman Amerika'nın gizli servis temsilcisi Michael Raly de, Sovyet gizli servisinin görüşüne katılmıştı. O ayrıca, alınmış olan bütün tedbirlere rağmen,

Avrupa'dan Tahran'a akın eden binlerce yabancı arasında, daha onlarca Nazi ajanının İran'da kalmış olduğu görüşüne de katılmıştı.

SOVYET ELÇİLİĞİNDE

Roosevelt, önceleri, Sovyet elçiliğinde kalma teklifini reddetmişti. Şunun bunun konuğu olmazsa, kendisini daha özgür, daha bağımsız hissedeceğini söylemişti. Üstelik, bundan önce İngilizlerin, buna benzer yaptığı teklifi reddettiği için, Rusların teklifini kabul ederse İngilizleri kırmış olacaktı. Ama, eninde sonunda, kendi rahatlığı, hepsinden önemlisi de, konferansa katılanların, güvenliği bakımından, Rusların teklifini kabul etmek zorunda kaldı. Amerikalılar, özellikle güvenlik üstünde durmuşlardı. Çünkü, Birleşik Amerika'nın Moskova Büyükelçisi Harriman'ın, Amerikan elçiliğine gidip gelirken, Rus, ya da İngiliz delegelerinin başına bir şey gelecek olursa, Rusların teklifini kabul etmemekle doğrudan doğruya Roosevelt'in sorumlu sayılacağını söylemesi de ayrıca Amerikan Cumhurbaşkanını etkilemişti.

Rusların Sovyet Büyükelçiliğinde kalma teklifini kabul etmekle, sonraları Roosevelt'in bundan hiç de pişman olmadığı, bütün belirtilerden anlaşılmaktadır. Yerleştiği dairenin, doğrudan doğruya konferansın toplantı salonuna açılması, hastalığından ötürü* yürümekte zorluk çeken Roosovelt için büyük bir kolaylık olmuştu.

* Roosevelt'in iki ayağı da felçli idi.

Roosevelt, Tahran konferansından sonra Washington'a döndüğünde, 17 aralık 1943 tarihinde yaptığı basın toplantısında; Stalin'in, Almanların hazırladıkları komplo ile ilgili verdiği bilgi üzerine, Tahran'da, Amerikan elçiliğinde değil de, Sovyet elçiliğinde kaldığına dair özel bir demeç verdi. Roosevelt bu demecinde özet olarak şunları söyledi: «*Stalin, Almanların konferansa katılanların hepsinin hayatına kast etmek ihtimalleri olduğunu bildirdi. Bundan ötürü benden, şehirde dolaşmak zorunluğundan kaçınmak için, Sovyet elçiliğinde kalmamı rica etti.*»

Roosevelt, daha sonra sözlerine şunları ekledi: «*Tahran dolaylarında yüzlerce Alman casusunun bulunması ihtimali vardı. Sovyet Elçiliği ile Amerikan Elçiliği birbirinden, yaklaşık olarak bir buçuk kilometre uzaklıkta idi. Birbirimize gitmek için Tahran sokaklarından geçerken, Mareşal Stalin'i, Churchill'i ve beni kolayca ortadan kaldırabilirlerdi.*»

Bize gelince, Amerikan Cumhurbaşkanının Sovyet elçiliğinde rahat edebilmesi için elimizden gelen her şeyi yapmıştık. Roosevelt'in kaldığı dairede, Amerikalılar diledikleri gibi davranabilirlerdi. Başkanın mutfak işlerini, alışıldığı üzere onun Filipinli özel aşçıları ve garsonları görüyordu. Bunlar Birleşik Amerika'nın savaş gemilerinde görevli, ama her zaman Beyaz Sarayda hizmet eden kişilerdi. Şimdi de Roosevelt'le birlikte Tahran'a gelmişlerdi.

Amerikan heyetinin öteki üyeleriyle teknik personel, Amerikan elçiliğinde kalıyor ve toplantı için her gün Sovyet elçiliğine geliyorlardı.

Stalin'den, Molotov'dan ve Varoşilov'dan mey-

dana gelen Sovyet heyeti ise, ana binadan pek de uzak olmayan iki katlı bir köşkte kalıyordu. Burası, Sovyetlerin İran Büyükelçisinin oturduğu evdi.

Sovyet heyetine bağlı teknik personel ise, bu malikânenin eski sahibine harem ödevini gören bir binaya yerleşmişti. Uzunlamasına dikdörtgen biçiminde olan bu tek katlı bina, Arap stilinde sütunlarla süslü, fırdola bir terasla çevrili idi Sayıları pek çok olan odalardan her birinin iki kapısı vardı; kapılardan biri terasa, ötekisi de, uzun bir koridora açılıyordu. Bu binanın önünde kare biçiminde bir havuz vardı.

Bu malikânenin tarihi ile ilgili ayrıntıları ben daha sonra öğrendim. Miller ile beni, hava alanından alıp bu eski hareme getirdikleri zaman, buranın hiç de romantik bir görünüşü yoktu. Odalarda masaların üzerinde dosya yığınları, kâğıtlar, büro gereçleri düzensizce yatıyordu.

Ekzotik parkı gezip görmek fırsatını da bulamadım: Öğleden sonra saat ikide, Stalin'le, Roosevelt arasında benim çevirmenlik yapacağım bir görüşme olacağını haber verdiler. Ek binalardan birinde, teknik personel için hazırlanmış bir yemek salonunda çabucak bir şeyler yedim.

On dakika sonra da, elime bir bloknot alarak ana binaya koştum.

İKİNCİ BÖLÜM

STALİN'LE KARŞILAŞMA

Stalin'e, bundan önce de birçok seferler çevirmenlik yapmıştım. Stalin'in Moskova'da, İngiliz Başbakanı Churchill ile, Birleşik Amerika Dışişleri Bakanı Cordell Hall ile, İngiltere'nin o zamanki Dışişleri Bakanı Antony Eden'le Birleşik Amerika Cumhurbaşkanının özel temsilcisi, sonra da Amerika'nın Moskova Büyükelçisi Harriman'la yaptığı birçok görüşmelerde ben de bulunmuştum.

Ama, ne yalan söyleyeyim, Stalin'i görmek söz konusu olduğu her seferinde heyecana kapılmaktan kendimi alamamışımdır. Görüşüme göre, hattâ Stalin'le yıllar boyu bir arada çalışmış olanlar bile, onun yanında sıkılganlık duyarlar, kendilerini tutuk hissederlerdi. Bizim gibi genç kuşakların bu çeşit duygulara kapılması için daha çok nedenler vardı. Çocukluğumuzdan beri bize, Stalin'i, her şeyi önceden gören ve bilen çok akıllı, büyük bir lider olarak görmeği öğretmişlerdi. Portrelerinde, tunçtan ve mermerden heykellerinde onu, herkesten yüksek ve üstün görmeğe alışmıştık. Gençlik muhayyilemizde Stalin, uzun boylu, düzgün vücutlu, âdeta

efsanevî bir varlık olarak yerleşmişti. Ve pek tabiî, onu ilk gördüğüm gün, hiç unutmamacasına hafızama yerleşti.

Bu, 1941 yılı eylülünde Kremlin sarayında, geç saatlerde verilen bir öğle yemeğinde olmuştu. Ziyafet, Rusya'ya yapılacak askerî yardım işlerini görüşmek üzere Moskova'ya gelen ve başlarında Lord Beaverbrook ile Harriman bulunan Anglo-Amerikan heyeti onuruna veriliyordu. Batılı müttefiklerimizin Moskova'ya gelen bu ilk heyeti ile yapılacak görüşmelerle doğrudan doğruya ilgisi bulunan herkes, saat 19.30'da, Kremlin sarayının Katerina salonunda toplanmış bulunuyordu. Bu salonun eski süslemeleri, yabancı, soylu konukları her zaman şaşırtmıştır. XVIII. yüzyıl stili ağır mobilyalar, Katerina II'nin başharflerini taşıyan koltuklar, kanapeler, yeşil muare kaplamalar, altın yaldızlı ağır çerçeveler içindeki eski tablolar, porselenler, gümüş sofra takımları, kısacası; bu görülmemiş lüks, ilk kez Bolşevik ülkesine gelen Batı dünyasının birçok temsilcisini şaşırtıyordu.

İlk zamanlar salonda büyük bir canlılık vardı. Salondakiler küçük gruplara ayrılmıştı. Herkes, yüksek sesle konuşuyordu. Ama, saat yirmiye yaklaştıkça – öğle yemeği bu saatte yenilecekti – salondakiler, altın yaldızlı, oymalı yüksek kapıya daha sık bakmağa başladılar. Çünkü Stalin'in bu kapıdan gelmesi gerekiyordu. Salondaki hava kendiliğinden ağırlaşıyordu. Son dakikalarda ise, tam bir sessizlik başgösterdi.

Nihayet kapı açıldı. Herkes o yana döndü. Ama gelen o değildi. Muhafız birliğinden iki subay gir-

mişti içeri. Biri, kapının sağında yer aldı. Ötekisi, ağır ağır bütün salonu geçerek karşı köşede durdu. Bütün gözler yine kapıya çevrildi. Kimse sessizliği bozmuyordu. İşte kapı yeniden açıldı ve Stalin göründü.

Stalin'i görünce, âdeta küçük bir şok geçirdim. Hiç de, benim onu hayalimde canlandırdığım gibi değildi Stalin. Boyu ortadan kısa idi, çok zayıflamış, çiçek bozuğu, yorgun yüzü, âdeta toprak renginde idi. O gün onda ne pırıl pırıl mareşal üniforması, ne yaldızlı apoletler, ne de kahramanlık madalyaları vardı. Zayıflamış vücuduna bol gelen askerî bir ceket vardı sırtında. Bir kolunun ötekinden daha kısa olduğu hemen göze çarpıyordu. Bu eli hemen hemen yeninin içinde kaybolmuştu.

Savaşın en ağır günleri idi. Büyük bir Hitler ordusu, ülkemizin derinliklerine doğru alabildiğine ilerliyor, Moskova'ya, Leningrad'a yaklaşıyordu. Kiyev şehri düşmüştü. Büyük bir cesaretle, döğüşen, ama, silâhları, hattâ mermileri bile yeterince bulunmayan birliklerimiz durmadan çekilmek zorunda kalıyordu. Hiç şüphe yok ki, ağır sorumluluk yükü ve başarısızlıklar, Stalin'in yüzüne kendi damgasını vurmuştu.

Stalin, birer birer ellerini sıkarak, uzun bir sıra halinde dizilmiş olan konukların hepsini dolaştı. Sıranın sonuna gelince, ayağındaki yumuşak Kafkas çizmeleriyle, kalın halının üzerinde sessizce yürüyerek geri döndü. Benden pek de uzak olmayan bir yerde durarak, dış ilişkiler bölümünden bir subayla konuşmaya başladı. Ağır ağır, çok yavaş, açık bir Gürcü şivesiyle konuşuyordu. Yan yan ona bakıyor, beni etkisi altına alan duygularımı tutmağa çalışı-

yor, «bak şu Stalin'e, dış görünüşüyle basbayağı – hattâ hiç de göze çarpmayan – bir adam» diye aklımdan geçiriyordum.

*

Şimdi, Stalin'le Roosevelt'in görüşmeleri arifesinde, elimden geldiğince kendimi toparlamağa çalıştım. Stalin'in sözlerini çevirmek için büyük bir dikkat gerekiyordu. Yavaş ve Gürcü ağzıyle konuşuyordu. Kaçırdıklarımı tekrar ettirmenin sözü bile olamazdı. Söylenen şeyleri kavramak ve bu sözleri hemen, İngilizce tekrarlamak için, bütün dikkatimi toplamak gerekiyordu. Üstelik konuşma sırasında bütün söylenenleri yazmak zorunluğu da vardı. Beni kurtaran biricik şey, Stalin'in ölçülü konuşması ve çevirme fırsatı vermek için her cümleden sonra duraklaması idi.

Bu çeşit çeviri işi ile uğraşanların ödevlerinden biri de resmî protokolleri düzenlemekti. Bu protokolleri tape ettirmek, sonra bir telgraf özeti hazırlamak da, yine çeviricinin işi idi. Bu telgrafları Stalin kendi okur ve gerekli düzeltmeleri yapardı. Görüşmeler Moskova'da oluyorsa bu telgraflar, Sovyetlerin Londra ve Washington Büyükelçilerine şifreli olarak gönderilirdi. Bu sefer, burada yazılan telgraflar, görüşmeler üzerine bilgi edinmeleri için, Moskova'daki politbüro üyelerine gönderilmekte idi.

Şimdi, birçok ülkelerde konuşmacıların sözlerini hemen, aynı anda, ağızdan başka dillere çeviren geniş uzmanlar kadrosu var. Birleşmiş Milletler toplantılarında, uluslararası kongrelerde bu uzmanlar kadrosundan geniş ölçüde yararlanılmaktadır. Ama o tarihlerde, hiç değilse bizim ülkemizde bu

konuda uzmanlaşmış kişiler henüz yoktu. Dışişleri Bakanlığında, bu çeşit yüksek seviyeli toplantılarda çeviri yapanlar ancak birkaç kişi idi. V H. Pavlov ve ben, çevirmenlik işi ile, Dışişleri Bakanlığındaki esas görevimizi birarada yürütmek zorunda idik. Gerçi bunun, görüşülmekte olan politik meseleleri zamanında öğrenmek ve kavramak gibi birçok avantajları vardı. Ama, buna karşılık, bu iş dilbilgimizi ilerletme konusunda bize çok az bir zaman bırakıyordu. Bundan başka diplomatik konuşmalarda yapılan ağızdan çeviriler, özel bir profesyonel alışkanlık, büyük bir tecrübe ve dikkat istemekte idi. İnsanın sürekli olarak dil bilgisini yenilemesi, kelime dağarcığını arttırması gerekiyordu. Sonra, bu çeşit çeviri yapanların, çabuk yazmak tekniğini bilmesi, yazdıklarını çabuk ve yanlışsızca okuyabilmesi, protokolü düzenlerken, konuşmaların en önemli ve can alacak yerlerini seçmesini bilmesi de gerekmekte idi.

Bütün bu işleri yapmak için benim özel bir hazırlığım yoktu. Zamanla ve iş üzerinde kendimi yetiştirmeğe çalışıyordum.

V N. Pavlov'un bu konudaki sebat ve direnişine her zaman şaşmışımdır. Pavlov o sıralarda, her alandaki Anglo - Rus ilişkilerinin raportörü idi. Günlük işlerimiz başımızdan aşkındı. Her gün 14 - 16 saat çalışmak zorunda idik. Küçük dinlenme aralıkları dışında, sabahın sekizinden akşamın yirmi ikisine kadar çalışıyorduk. Ama, Pavlov, dil bilgisini artırmak alanında, bir dakikasını bile boş geçirmiyordu.

Şimdi sözünü edeceğim konuşmada, Stalin'den, Roosevelt'den ve bu konuşmayı çevirecek olan benden başka kimse yoktu. Roosevelt, yanına bir çevirmen almadan bir başına geleceğini önceden haber vermişti. Herhalde Roosevelt konuşmanın daha entim bir hava içinde geçmesini sağlamak için olsa gerek, bir başına gelmeyi uygun bulmuştu. Böylece, iki lider arasında geçecek bütün konuşmayı bir başıma, benim çevirmem gerekecekti.

Tahran Konferansı'nın resmî toplantılarının yapılacağı büyük salona bitişik olan odaya girdiğimde, odada, mareşal üniformasıyle Stalin'i buldum. Stalin'le selâmlaştıktan sonra, çevresinde bir kanape ile birkaç koltuk bulunan alçak bir masaya yaklaştım, bloknotumu ve kalemimi masanın üzerine bıraktım. Stalin, ağır ağır odanın içinde gezindi. Paketinden «Hertsogovina flor» marka bir sigara çıkarıp yaktı. Gözlerini kırparak bana baktı ve sordu.

— Yolda fazla yorulmadınız ya? Çeviri yapmaya hazır mısınız? Yapacağımız konuşmalar önemli olacak.

— Ben hazırım Stalin yoldaş, – dedim –. Geceleyin Bakü'de çok iyi dinlendim. Kendimi çok iyi hissediyorum.

Stalin masaya yaklaştı. Sigara paketini masanın üstüne koydu. Bir kibrit çaktı ve sönmüş olan sigarasını yaktı. Ağır ağır kibriti söndürdü ve kibriti tuttuğu eliyle kanapeyi göstererek:

— Bunun bir ucuna ben oturacağım, – dedi –.

Roosevelt'i araba ile getirecekler, o da sizin oturacağınız koltuğun sol yanına yerleşir.

— Anladım, efendim.

Stalin, derin birtakım düşüncelere dalmış olarak, yeniden odanın içinde dolaşmaya başladı. Birkaç dakika sonra kapı açıldı. Bir Filipinli uşağın itmekte olduğu bir el arabası göründü. Arabanın içinde arabanın kenarlarına kollarını dayamış Roosevelt, gülümseyerek oturuyordu.

Roosevelt, elini uzatarak, canlı bir sesle:

— Hello, Mareşal Stalin, -dedi-. Galiba biraz geç kaldım, özür dilerim.

Stalin:

— Hayır, -dedi-, tam zamanında geldiniz. Ben biraz erken geldim. Ev sahibi olmak niteliğiyle böyle davranmak zorunda idim. Siz, ne de olsa bizim konuğumuz sayılırsınız, Sovyet topraklarında bulunuyorsunuz!

Roosevelt gülerek:

— Yoo, ben bunu protesto ederim, -dedi-. Biz, tarafsız bir ülkenin topraklarında buluşmağa sözleşmiştik. Üstelik burası benim evim, siz benim konuğum sayılırsınız?

— Ne ise, bu konu üzerinde kavga etmeyelim. İyisi mi siz bana şunu söyleyiniz, sayın Başkan, yerinizden memnun musunuz? Belki bir emriniz vardır?

— Hayır, teşekkür ederim, her şey yolunda... Kendimi evimde imişim gibi hissediyorum.

— Demek burasını beğendiniz?

— Bana bu evi ayırmak lütfunda bulunduğunuz için size çok çok teşekkürler ederim.

— Masaya biraz daha yaklaşmanızı rica ederim.

İki liderin buluşmasına gelmeden önce, bu işin üstesinden gelip gelmeyeceğimden çok korkmuştum. Roosevelt'in söyleyeceklerinin hepsini hemen anlayıp, Rusça olarak Stalin'e aktarabilecek mi idim? Çünkü Amerikalıların çoğunda kendine göre bir konuşma ağzı vardı. Üstelik bunlardan bazıları argoya kaçan özel birtakım terimler de kullanmakta idiler. Onların sözlerinin anlamını hemen kavrayıvermek kimizaman çok zor oluyordu. Ama bu sefer her şey yolunda gitti. Roosevelt, açık seçik, anlaşılır bir biçimde, sözlerini biraz uzatarak, kısa cümleler halinde sık sık duraklayarak konuşuyordu. Bir çevirmenin aracılığı ile konuşmalarda büyük bir tecrübesi olduğu hemen göze çarpıyordu.

Filipinli uşak, arabayı, gösterilen yere getirdi, açtı, tekerleklerin frenlerini sıkıştırdı ve odadan çıkıp gitti. Stalin, Roosevelt'e sigara teklif etti. Roosevelt, teşekkür ederek bu teklifi reddetti. Kendi tabakasını çıkardı. İçinden aldığı sigarayı, ince, uzun parmaklarıyle, şık bir ağızlığa yerleştirdi ve yaktı.

Roosevelt'in, omuzlarını kaldırarak, karşısındakinin elinden silâhını alan ve özür dileyen bir gülümsemeyle:

— Kendi sigaralarıma alıştım, – dedi –. Ya sizin ünlü piponuz nerede, Mareşal Stalin, hani şu düşmanlarınızı yakıp kül ettiğiniz söylenen piponuz?

Stalin, gözlerini kırparak kurnaz kurnaz gülümsedi:

— Galiba hepsini yakıp kül ettim, – dedi –. Şaka bir yana, doktorlar pipoyu elden geldiğince az kullanmamı öğütlediler. Ama ben yine de onu buraya

getirdim. Sizi memnun etmek için de gelecek sefere onu yanıma alırım.

Roosevelt ciddî ciddî:

— Doktorların öğütlerini tutmak gerek, – dedi –. Benim de aynı şeyi yapmam gerekiyor.

Stalin, aralarındaki konuşmayı pratik alana dökerek:

— Bugünkü konuşmamızın gündemiyle ilgili bir teklifiniz var mı? – diye sordu.

— Bugün görüşebileceğimiz sorunları kesinlikle kapsayacak bir gündem kararlaştırmamız gerektiğini sanmıyorum. Bence, bugünkü durumla ve gelecekle ilgili tasarılarımız üzerinde genel bir düşünce değiş-tokuşu yapmakla yetinelim. Ayrıca sizden, Sovyet-Alman cephesinin son durumu üzerine bilgi almak da benim için çok ilginç olacaktır.

Stalin:

— İsteğinizi yerine getirmeye hazırım,– dedi ve ölçülü bir hareketle «Hertsogevina flor» paketini alarak açtı. Sanki aralarında bir ayırım varmış gibi, uzun uzun sigaraları elleyerek birini seçti ve yaktı. Sonra, ağır ağır sözlerine devam etti:– Cephedeki duruma gelince, en önemli değişiklik, ordumuzun Jitomir'i düşmana bırakmış olmasıdır. Burası önemli bir demiryolu kavşağıdır.

Roosevelt ilgilenerek sordu:

— Ya cephede hava nasıl?

— Yalnız, Ukrayna'da hava elverişlidir. Öteki cephelerde toprak daha donmadığı için, çamur var.

Roosevelt duygulanarak:

— Sovyet-Alman cephesinden, 30-40 Alman tümenini çekmek isterdim,– dedi.

— Bu yapılabilse, çok iyi olur.

— En yakın bir zamanda, burada, Tahran'da, günışığına çıkarmak istediğim sorunlardan biri budur. İşin bütün zorluğu şurada ki, bugün Amerikalıların önünde, iki milyon kişilik bir ordunun donatımı ve beslenmesi gibi bir problem duruyor. Üstelik bu ordu Amerika kıtasından üç bin mil uzakta bulunuyor.

— Bunun için de çok iyi bir ulaşım sistemine, taşıt araçlarına ihtiyaç vardır. Önünüzde duran zorlukları çok iyi anlıyorum.

— Bu problemi çözeceğimizi umuyorum. Çünkü bizde, Birleşik Amerika'da gemi yapımı çok iyi bir tempo ile ilerlemektedir.

Son zamanlarda Lübnan'da meydana gelen karışıklıklara değinen Stalin, bu karışıklıkların nedenlerini ve bu işte kimin suçlu olduğunu bilip bilmediğini Roosevelt'ten sordu. Roosevelt buna birden cevap vermedi. Kelebek gözlüğünü çıkararak, ceketinin üst cebinden sarkmakta olan beyaz mendille camlarını sildi. Sonra yine gözlüğünü taktı. En sonunda, sesli düşünür gibi:

— Öyle sanıyorum ki, bu işte Fransız millî komitesi suçludur. İngilizlerle Fransızlar, Lübnan'ın bağımsızlığını tanıdılar. Lübnanlılar bir anayasa kabul ettiler. Cumhurbaşkanlarını seçtiler. Sonra da, anayasalarında küçük bir değişiklik yapmak istediler. Fransızlar buna razı olmak istediler. Cumhurbaşkanını ve kabine üyelerini tutukladılar. Şimdi orada her şey yoluna girdi.

Stalin'le Roosevelt, bu konuşmaları sırasında birçok sorunlara değindiler. Roosevelt, bu arada,

özellikle, savaştan sonra Sovyetler Birliği ile Birleşik Amerika arasındaki işbirliğinden, genel anlamda olmak üzere söz etti. Stalin bu düşünceyi sempati ile karşıladı ve savaştan sonra, Sovyetler Birliği'nin Birleşik Amerika için büyük bir pazar meydana getireceğini söyledi. Roosevelt, Stalin'in bu sözlerini büyük bir ilgi ile karşıladı ve savaştan sonra Amerikalıların hammaddeye geniş ölçüde ihtiyaç duyacaklarını, bunun için, Sovyetler Birliği ile Birleşik Amerika arasında bir ticaret ilişkisi kurulacağını sandığını söyledi. Stalin de, Birleşik Amerika, Sovyetler Birliği'ne makineler, alet ve edevat gönderirse, Sovyetler Birliği'nin de Amerika'ya hammadde gönderebileceğini sözlerine ekledi.

Daha sonra Fransa'dan söz açıldı. Roosevelt, General De Gaulle'den hoşlanmadığını, buna karşılık general Giraud'yu çok sempatik bulduğunu, üstelik de onun iyi bir asker olduğunu söyledi. Roosevelt, ayrıca, on bir Fransız tümenini silâhlandırdıklarını sözlerine ekledi. Bununla bağlı olarak da Fransa'nın durumuna ve bu ülke halkının çeşitli sınıflarının moraline değindi. Roosevelt bu arada:

— Fransızlar iyi insanlar, -dedi-. Ne var ki, onların, eski Fransız hükümetlerinde görev almamış, yaşları 40'dan fazla olmayan büsbütün yeni liderlere ihtiyaçları var.

Stalin, böyle bir değişiklik için uzun zamana ihtiyaç olduğu düşüncesini ileri sürdü ve sözlerine devam ederek;

— Görünüşe göre şimdiki Fransız idareci sınıfları, müttefiklerin kendilerine hazır bir Fransa vereceklerini sanıyorlar. Bundan ötürü de mütte-

fiklerle yanyana savaşacaklarına Almanlarla işbirliği yapmayı yeğ sayıyorlar. Bu konuda Fransız halkının ne düşündüğünü sormuyorlar.

Roosevelt, Churchill'in inancına göre, Fransa'nın büsbütün yeniden canlanacağını ve yakın bir gelecekte büyük bir devlet halini alacağını söyledi ve sözlerine şunları ekledi:

— Ama, ben bu görüşe katılmıyorum. Bana göre, bu olay gerçekleşinceye kadar uzun yılların geçmesi gerekecek. Eğer Fransızlar, müttefiklerin kendilerine hazırlop bir Fransa vereceklerini sanıyorlarsa aldanıyorlar. Fransa, gerçekten de büyük bir Fransa haline gelinceye kadar, Fransızların çok çalışması gerekecek...

Amerika Cumhurbaşkanının bu sözlerinin altında, kurtarılmış Kuzey Afrika'da ve Normandiya çıkarmasından sonra Fransa'da kimin egemenlik kuracağı konusunda, Birleşik Amerika ile İngiltere arasında ciddî bir anlaşmazlık gizlenmekte idi. Kuzey Afrika çıkarması gerçekleştikten sonra Birleşik Amerika'nın – ilerde bütün Avrupa kıtasında bir dayanak noktası kurmak amacıyle – değil yalnız Kuzey Afrika'da, bütün Fransız direnme hareketi üzerinde, kendi askerî ve politik egemenliğini kurmayı düşündüğü sonradan meydana çıkmıştır. Washington, Kuzey Afrika'da, o zamanlar Londra'da bulunan ve savaşan Fransa'nın millî komitesi başkanı olan De Gaulle'e karşılık olmak üzere, önceleri Almanlarla işbirliği yapmış olan Amiral Darlan'ı gözüne kestirmiş bulunuyordu.

Anthony Eden 1965 yılında yayımlanan anılarında şunları yazmakta idi:

«Parlamento vekilim Richard Loy, Birleşik Amerika Dışişleri Bakan yardımcısı Summer Welles ile yaptığı konuşmayı Washington'dan bana bildirdi. Welles general De Gaulle'den çok çekiniyormuş. Welles'in düşüncesine göre, De Gaulle ile olan ilişkilerimizi yakında kesmemiz gerekecekmiş. Loy, bu düşünceye itiraz ederek, bunun Fransız kamuoyu için ağır bir darbe olacağını söyleyince, Welles ona hak vermiş, ama, bizim bu görüşe katılmak zorunda kalmamız ihtimaliyle, yine de kendi düşüncesinde direnmiş, eğer De Gaulle, işgal ordusuyle birlikte Fransa'ya girer ve hükümet kurarsa, artık onu iktidardan uzaklaştırmak imkânı olamazmış.»

Amiral Darlan'ın öldürülüşünden sonra, Amerikalılar Kuzey Afrika'da General Giraud'ya arka çıktılar. Eden anılarına şöyle devam ediyor: *«General De Gaulle ile General Giraud'nun buluşmalarını sağlamak için benim Londra'da, Mc Millan'ın da Cezayir'de başvurabildiğimiz bütün çarelere rağmen, iş hiç de kolay olmadı. Amerika'nın güttüğü politika, bununla bağlı zorlukları büsbütün arttırdı. birleşik Amerika hükümeti, müttefiklerin Fransa'ya çıkarma yapmalarından önce Fransa'da Birleşik bir hükümet kurulmasına, hâlâ karşı idi. Ayrıca, De Gaulle'e karşı da, yine eskisi gibi kuşkulu ve düşmanca davranıyordu. Amerika, De Gaulle'in aktif ve enerjik karakterinden korkuyor, De Gaulle'cülüğün Fransa'daki direnme hareketinden gördüğü sempati ve yardımı küçüksemek eğilimini gösteriyordu.»*

Eninde sonunda Washington, müttefiklerin Normandiya çıkartmasından hemen sonra Fransa'ya

gitmek imkânını bulan De Gaulle'le uzlaşmak zorunda kalmıştı. Ama, zamanlar, Amerikalılarla De Gaulle arasındaki ilişkilerin karakteri, hiç şüphe yok ki ilerde kendi rolünü oynayacaktı.

Roosevelt'le Stalin'in bu ilk görüşmelerinde, İngiltere ile Birleşik Amerika'nın sömürgelerin geleceği ile ilgili ayrı bir görüş beslediklerı de ortaya çıktı. Roosevelt, savaştan sonra, sömürgelere ve bağımlı ülkelere karşı yeni bir tutum takınılması gerektiğinden birçok seferler söz etti. Belki de Roosevelt; sömürgelere ve bağımlı ülkelere bir özerklik tanınması, sonunda da bağımsızlık verilmesi imkânlarını samimi olarak düşünüyordu. Birleşik Amerika Cumhurbaşkanı, Tahran konferansı sıralarında bu konuya sık sık değinmişti. Roosevelt bu konuya değinirken, Avrupa'nın kapitalist devletlerinin elindeki sömürgelerin bugünkü yönetilişi durumlarını gözden geçirmek bahanesiyle bu sömürgelere sızma yolunu hazırlayan bazı Amerikan çevrelerinin çıkarlarını da, isteyerek ya da istemeyerek, yansıtmış oluyordu.

Stalin'le Roosevelt'in, Tahran'daki bu ilk buluşmalarında, bu konu üzerindeki konuşmaları, çok dikkate değer bir anlam taşımaktadır. Hindi-Çinî (Vietnam)'nin geleceğine değinen Roosevelt, üç-dört hami tayin ederek, 30-40 yıl içinde Vietnam halkını kendi kendine idare etmeğe alıştırmanın mümkün olacağından söz etmişti. Başkan, aynı şeyin öteki sömürgelere de uygulanabileceğini sözlerine eklemişti. Roosevelt, sözlerine devam ederek şunu söylemişti:

— Churchill, bu himaye sistemini kesin olarak

reddediyor. Çünkü, bu prensibin İngiliz sömürgelerine de uygulanması gerekeceğinden korkuyor. Dışişleri Bakanımız Cordell Hull, Moskova'ya gittiği zaman yanında, benim hazırladığım, uluslararası sömürgeler komisyonunun kurulmasıyle ilgili bir de vesika bulunuyordu. Bu komisyon, durumlarını incelemek ve iyileştirmek amacıyle sömürgeleri denetlemek yetkisini taşıyacaktı. Bu komisyonun bütün çalışmaları geniş ölçüde açıklanırdı.

Stalin, böyle bir komisyonun kurulmasından yana olduğunu söyledi ve bu komisyona, şikâyetleri, ricaları dinlemek yetkisi de verilebileceğini sözlerine ekledi. Roosevelt; Stalin'in bu konudaki tepkisinden açıkça sevinmiş, ama, Curchill'den gelmesi beklenen tepkiden duyduğu üzüntüyü de gizlememişti. Hattâ, Churchill'le yapılacak konuşmada, Hindistan'dan hiç söz etmemenin daha uygun olacağına Stalin'i uyarmıştı. Çünkü Churchill bu konuyu savaştan sonraya bırakmak niyetinde imiş.

Stalin:

— Hindistan Churchill'in en zayıf yanıdır, – dedi.

Roosevelt:

— Bu, çok doğru, – dedi –. Ama, ne var ki İngiltere, şu ya da bu biçimde Hindistan'da bir şeyler yapmak zorundadır. Bu konuda sizinle daha ayrıntılı olarak konuşmak fırsatını bulacağımı umuyorum. Çünkü, bu sorunu, Hindistan'la doğrudan doğruya ilişkisi olmayan kişilerin, bu işle doğrudan doğruya ilişkisi olan kişilerden daha iyi çözebileceklerini sanıyorum.

Stalin, Roosevelt'in bu sondajını ihtiyatla karşıladı. Hindistan'la doğrudan doğruya ilişkisi olmayan

kişilerin, bu işte daha objektif olacaklarını söylemekle yetindi.

Roosevelt saatına baktı. Saat 16'da başlaması kararlaştırılan konferansın açılışına çok az bir zaman kalmıştı. Roosevelt:

— Öyle sanıyorum ki, görüşmemize son vermek gerekecek. Genel toplantı başlamadan biraz dinlenmeli, kendimizi biraz toparlamalıyız, – dedi –. Bana öyle geliyor ki, çok yararlı bir görüş değiş tokuşunda bulunduk, hem, sizinle tanışmak, dobra dobra konuşmak genel olarak beni çok sevindirdi.

Stalin:

— Beni de çok sevindirdi, – dedi ve doğrularak Roosevelt'in önünde hafifçe eğildi.

Roosevelt'in uşağını çağırmak üzere bitişik odaya geçtim. Uşak hemen geldi. Araba-koltuğun arkasında bulunan kolu tutarak Roosevelt'i kendi dairesine götürdü. Stalin, Molotov'la Varoşilov'un kendisini beklemekte oldukları bir başka bitişik odaya girdi.

YUVARLAK MASA ÇEVRESİNDE

Tahran konferansının genel toplantıları, ampir stilinde dekore edilmiş büyük salonda yapılmakta idi. Salonun ortasına, krem rengi bir çuha ile örtülü büyük, yuvarlak bir masa konmuştu. Masanın çevresine, çizgili kumaşla kaplı, dayanacak yerleri kızıl ağaçtan yapılmış koltuklar sıralanmıştı. Masanın tam ortasında, konferansa katılan üç devletin bayrakları göze çarpıyordu. Masada, her koltuğun önünde, bloknotlar ve açılmış kalemler duruyordu.

Üç devleti temsil eden başlıca delegelerle bunların çevirmenleri, doğrudan doğruya masanın çevresinde yer almışlardı. Öteki delegelerle teknik personel, koltukların arkasında, simetrik diziler halinde konmuş olan sandalyelerde oturuyordu.

Sovyet heyeti, sayıca ötekilerinden daha azdı. Yukarda söylediğimiz gibi, konferanstaki Sovyet heyeti, Stalin'den, Molotov'dan ve Varoşilov'dan kurulu idi. Birleşik Amerika ile İngiltere, konferansta, daha geniş bir kadro ile temsil edilmekte idi.

Birleşik Amerika, başta, Cumhurbaşkanı Roosevelt olmak üzere, cumhurbaşkanının özel yardımcısı, H. Hopkins, Birleşik Amerika'nın Moskova Büyükelçisi Harriman, Birleşik Amerika Genelkurmay Başkanı Gn. Marshall, Birleşik Amerika Deniz Kuvvetleri başkomutanı Amiral E. King, Birleşik Amerika Hava Kuvvetleri komutanı G. Arnold, Birleşik Amerika Ordu Donatım Şubesi komutanı, Sovyetler Birliği'ndeki Birleşik Amerika ordu misyonu şefi tarafından temsil edilmekte idi.

İngiltere'yi temsil eden heyet ise, Başbakan Churchill, Dışişleri Bakanı Anthony Eden, İngiltere'nin Moskova Büyükelçisi A. Kerr, Büyük Britanya Silâhlı Kuvvetleri Kurmay Başkanı General Brooc, İngiliz Deniz Kuvvetleri Birinci Lordu Amiral Ganningham, Büyük Britanya Hava Kuvvetleri Mareşali Portal, Büyük Britanya'nın Sovyetler Birliği'ndeki askerî misyonu şefi General Martel bulunmakta idi.

Masanın çevresinde Churchill'in sağında, onun özel çevirmeni Binbaşı Bierse oturmakta idi. Roosevelt'in yanında da, onun çevirmeni Charles Bolen

bulunuyordu. Bolen, o sıralarda, Birleşik Amerika'nın, Moskova Büyük Elçiliği birinci sekreteri idi. Sovyet heyetinden Stalin'le Molotov, birinci sırada, yuvarlak masanın başında oturuyorlardı. Tabiî, Pavlov ile ben de, heyetin resmî çevirmenleri olarak onların yanında bulunuyorduk. Varoşilov, alışıldığı üzere, ikinci sıradaki sandalyelerden birinde oturuyordu.

Konferansın genel toplantılarında, önceden herhangi bir gündem belirtilmeden, tartışmalar serbestçe yapılıyordu. Delegeler, konuşurken hiç bir kâğıttan yararlanmıyor, ortaya atılan sorunlarla ilgili düşüncelerini, sesli düşünüyormuş gibi, düpedüz söylüyorlardı. Bunun içindir ki tartışmalar, zaman zaman, bir konudan ötekine sıçrıyor, sonra yine ilk konuya dönülüyordu,

Taraflar, ilk genel toplantıya Roosevelt'in başkanlık etmesi için aralarında anlaşmışlardı. Roosevelt bu görevini büyük bir başarı ile yaptı. Hiç şüphe yok ki bunda, O'nun, Birleşik Amerika'nın büyük partilerinden birindeki yıllanmış liderlik tecrübesinin de büyük payı vardı.

Konferans, 28 kasım günü saat 16'da açıldı. Bu ilk genel toplantı üç buçuk saat kadar sürdü. Roosevelt konferansı açarken şöyle konuşmuştu:

— Konferansa katılan hükümet başkanlarının en genci olmam niteliğiyle, ilk sözü kendime vermek istiyorum. Hepimizin buraya aynı amaçla, elden geldiğince savaşı çabuk kazanmak amacı ile geldiğimize, bu masanın çevresinde toplanmış olan konferans üyelerini inandırmak isterim. Burada konuşulanları yayımlamak niyetinde değiliz. Burada birbirimizle bir dost gibi, açık olarak, açıkça konuşacağız.

Tahran konferansına katılanların, konferansta konuşulanları yayımlamamak konusunda sözleşmeleri, herkesin düşündüğünü serbestçe söylemek imkânını vereceği gibi, herkese, karşısındakinin durumunu daha iyi anlamak imkânını da sağlayacaktı. Bütün bunlar, ayrıca, Sovyetler Birliği'nin sosyal-politik düzeni ile Birleşik Amerika ve İngiltere'nin sosyal-politik düzenleri arasındaki derin ayrılığa rağmen ortaklaşa düşmana karşı savaşmak konusunda, üç devlet arasında verimli bir işbirliği sağlamak için gerekli havanın yaratılmasını da kolaylaştıracaktı.

Batı devletleri, Tahran konferansının materyellerini yayımlamamak konusunda verdikleri söze rağmen, savaştan sonra, Sovyetler Birliğinin İkinci Dünya Savaşı'ndaki tutumunu başka türlü göstermek amacıyle, bu konferans ilgili birçok anıları ve belgeleri, bir yanlı olarak yayımladılar. Bununla bağlı olarak, 1961 yılında Moskova'da, Tahran konferansıyle ve bu konferanstaki toplantılarla ilgili Sovyet belgeleri yayımlandı.

Ama o zaman, Tahran konferansının açıldığı gün, konferansla ilgili hiç bir yayın yapılmaması konusunda Roosevelt'in yaptığı konuşma; âdeta törenli bir yemin izlenimi bırakmıştı.

Pratik çalışmalara başlamadan önce, Roosevelt, Churchill ve Stalin'den, bu buluşmanın önemi, bunun tüm insanlık için ne anlama geldiği konusu üzerinde, genel nitelikte birer konuşma yapmak isteyip istemediklerini sordu.

Churchill hemen sağ elini kaldırarak söz istedi. Churchill, çok açık, ölçülü, tıpkı bir duvarcının tuğlaları istif etmesi gibi, kelimeleri tane tane sırala-

yarak konuşuyordu. Arada bir, çeviri için duraklıyor, ama, sanki az sonra söylemeğe hazırlandığı cümleyi kendi kendine tekrarlıyormuş gibi, dudakları yine oynayıp duruyordu. Gerekli sözleri bulduğuna inanç getirdikten sonra, profesyonel bir konuşmacının çok iyi ayarlanmış sesiyle, tekrar konuşmağa başlıyordu. İçinde bulunduğu anın büyüklüğünü belirtirken, masadan kalktı, şişman vücudunu sığdırmak için koltuğunu kenara çekti ve:

— Bu buluşma, bir zamanlar insanlık tarihinde var olan dünya gücünün en büyük bir birikimidir, – dedi. – Savaş süresinin kısaltılması, zaferin kazanılması, insanlığın geleceği hep bizim elimizdedir.

Churchill, bu sözlerden sonra, bakışlarını, odada bulunanların üzerinde bir bir dolaştırdı ve yavaş yavaş koltuğuna gömüldü.

Roosevelt, Stalin'e dönerek, bir şey söylemek isteyip istemediğini sordu.

Stalin, yerinden kalkmadan konuşmağa başladı. Salona derin bir sessizlik çöktü. Bu, belki de salondakilerden çoğunun Stalin'in sesini ilk defa duymalarından, ya da Stalin'in çok hafif bir sesle konuşmasından ileri gelmiş olabilirdi.

Stalin şu kısa konuşmayı yaptı:

— Üç devlet temsilcilerinin katıldığı bu konferansı selâmlarken, bir görüşümü de belirtmek isterim: Öyle sanıyorum ki, tarih bizi şımartıyor. Elimize büyük güçler ve büyük olanaklar vermiş bulunuyor. Halklarımızın bize emanet ettiği bu güçlerden ve olanaklardan; dostluk çerçevesi içinde ve yeteri kadar yararlanabilmemiz için gereken bütün tedbirleri bu görüşmede alacağımızı umarım. Şimdi artık işe başlayalım:

Roosevelt, baş sallamasıyle bu teklifi kabul ettiğini belirtti. Sonra, onları işle ilgili ilk konuşmaya çağırır gibi, bakışlarını konferansa katılanların hepsi üzerinde gezdirdi. Ama hiç kimse böyle bir istek göstermedi. Bunun üzerine Başkan, önünde durmakta olan siyah bir dosyayı açtı. Bunun içindeki kâğıtları karıştırdı, öksürdükten sonra:

— Belki de, askerî harekâtın genel bir özetiyle, şu anda savaşın gereksemelerinden söze başlamak bana düşüyor. Tabiî ben bu konuda, Birleşik Amerika açısından konuşacağım. Biz de, Büyük Britanya İmparatorluğu gibi, Sovyetler Birliği gibi, yakın bir zafere inanıyoruz. Ben savaşın Sovyetler Birliği'nden ve Büyük Britanya'dan çok, Birleşik Amerika'yı ilgilendiren kesiminden başlamak istiyordum. Ben, savaşın başlıca yükünü Birleşik Amerika'nın omuzlarında taşıdığı Pasifik Okyanusu'ndaki savaştan söz ediyorum. Burada Avustralya ve Yeni Zelanda ordularından yardım görmekteyiz.

Başkan Roosevelt, dünyanın bu kesimindeki savaş durumundan kısaca söz etti. Birmanya bölgesindeki savaşları daha ayrıntılı bir biçimde anlattı. Bu bölgenin kuzey kesiminin Japonlardan kurtarılması konusuna değindi ve bütün bu harekâtın, Çin'e yardım edebilmesi amacıyle yapıldığını belirtti. Başkan, daha sonra, Avrupa savaş sahnelerindeki durumu kısaca gözden geçirdi. Roosevelt'ten sonra Stalin, cephelerdeki durumu anlatmakla sözlerine başladı.

Sovyet heyetinin başkanı, Pasifik Okyanusundaki başarılarından ötürü, Birleşik Amerika'yı kutladı. Bu arada, Sovyetler Birliği'nin, bütün askerî gücünü Almanlara karşı kullanmak zorunda olduğun-

dan, Japonlara karşı yürütülen savaşa katılamadığını belirtti. Sovyetler Birliği'nin Uzak Doğu'da bir Japon saldırısına karşı koyacak güçte, yeterli bir ordusu bulunduğunu, ama, saldırı için, bu orduyu iki katına çıkarmak gerektiğini söyledi. Bunun da, ancak, Almanya'nın yıkılışından sonra mümkün olabileceğini sözlerine ekledi.

Stalin, sözlerine devam ederek:

— Avrupa'daki savaşa gelince, -dedi,- her şeyden önce, Almanların temmuz saldırısından beri, askerî harekâtı nasıl idare ettiğimizi ve şu anda nasıl idare etmekte olduğumuzu, kısaca, bir rapor niteliğinde anlatmak istiyorum. Bilmem, belki biraz ayrıntılara kaçmış olacağım? Ama, bunlara daha kısa da değinebilirim.

Churchill lafa karışarak:

— Söylemek istediğiniz her şeyi dinlemeğe hazırız,- dedi.

Stalin sözlerine devam ederek:

— Bu arada şunu da söylemeliyim ki, son zamanlarda biz saldırıya geçmeğe hazırlanıyorduk. Ne var ki, Almanlar bizden önce davrandılar. Ama, saldırıya geçmeğe hazırlandığımız ve büyük kuvvetler yığdığımız için Alman saldırısını püskürtür püskürtmez, oldukça kısa bir zamanda, karşı saldırıya geçtik. Elde ettiğimiz başarıları biz kendimiz bile beklemiyorduk. Almanlar, tahmin ettiğimizden de zayıf çıktılar. Haberalma örgütlerimizin verdiği bilgiye göre, şu anda, Almanların bizim cephemize 210 tümeni bulunmaktadır. 6 tümenleri de cepheye ulaşmak üzeredir. Bundan başka Almanlarla birlikte bizimle çarpışan 50 yabancı tümen de bunların

dışında kalmaktadır. Bu 50 yabancı tümenden 20'si Finlandiya, 18'i Rumen, 10 tanesi de Macar tümenidir. Demek ki topyekün bize karşı savaşan Alman tümenlerinin sayısı 260'ı bulmaktadır.

Roosevelt bir Alman tümeninin kaç kişilik olduğunu sordu. Stalin bazı yardımcı güçlerle birlikte her Alman tümeninin 12 - 13 bin kişiden meydana geldiğini söyledi. Stalin, cephedeki Sovyet tümenlerinin sayısının 300 - 330 kadar olduğunu sözlerine ekledi.

Sovyet - Alman cephesindeki son duruma değinen Stalin, Sovyet kuvvetlerinin sayıca üstünlüklerinden, özellikle saldırı harekâtı için yararlanıldığını söyledi ve sözlerine şöyle devam etti: Ne var ki, saldırı harekâtı sürdükçe, sayıca olan üstünlük de giderek kaybolmaktadır. Çekilirken Almanların, her şeyi yakıp yıkmaları, büyük zorluklar doğuruyor. Bu, özellikle, gerekli cephanelerin cepheye ulaştırılmasını zorlaştırıyor. Saldırı harekâtının yavaşlamasının başlıca nedeni budur.

Stalin konuşmasını şu sözlerle bağladı:

— Son üç haftadır Almanlar, Ukrayna cephesinde, Kiyev şehrinin güneyinde ve batısında bir saldırı harekâtına giriştiler. Önemli demiryolu kavşak noktalarından biri olan Jitomir'i aldılar. Bugünlerde yine önemli bir demiryolu kavşağı olan Korosten'i de almaları beklenmektedir. Bu kesimde Almanların 5'i yeni, 3'ü de eski olmak üzere, 8 tank tümeni, 22 - 23 kadar da piyade ve motorlu tümenleri bulunmaktadır. Almanların amacı, Kiyev şehrini ele geçirmektir. Bunun için, müttefiklerin kuzey Fransa'ya çıkarma yapmalarını hızlandırmaları büyük bir önem taşımaktadır.

Stalin'den sonra söz alan Churchill, hemen, Fransa çıkarmasıyle ve ikinci cephenin açılmasıyle ilgili Anglo - Amerikan planlarından söz etmeğe başladı. Bu sorun hiç şüphe yok ki, Tahran konferansının gerek resmî gerek özel toplantılarında en çok tartışılan en önemli konulardan biri idi.

BİRAZ TARİH

Avrupa'da ikinci cephenin açılması sorununun, kendine göre ayrı bir hikâyesi vardır.

Bilindiği üzere Hitler Almanyası'nın Sovyetler Birliği'ne saldırışı anından beri, Alman ordusunun en büyük bölümü Doğu cephesinde bulunmaktadır. Hitler'in bunu yapabilmesinin biricik nedeni, batıda ve genel olarak Avrupa kıtasının hiç bir kesiminde, gerçek bir savaş halinin olmamasıdır. Hitler savaş makinesinin bütün ağırlığını Sovyetler Birliği yüklenmiş bulunuyordu. Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne saldırışının ilk günlerinde, Sovyet - Alman cephesinde savaşmakta olan Alman ordusunun insan sayısı 5,5 milyonu aşmakta idi. Bu ordunun emrinde 48 bin top, 2800 tank, 4500 de uçak bulunuyordu. Alman başkomutanlığı, başka cephelerde savaşmadığı için böylesine büyük bir orduyu bir cepheye yığmak imkânını bulmuştu.

Bu koşullar altında Sovyetler Birliği, müttefiklerinin, ortaklaşa düşmanlarına karşı aktif bir mücadeleye girişmelerinde, her şeyden önce Avrupa kıtasında girişecekleri bir askerî harekâtla Kızılordu'ya gerçek yardımda bulunmalarında büyük

bir çıkar görmekte idi. Sovyet - Alman savaşının ilk ayları, Alman ordusunun hemen hemen tümü doğu cephesinde bulunduğundan, Batı Avrupa'da ikinci cephenin açılması için çok elverişli bir ortam vardı.

Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne saldırmasından hemen sonra, bazı İngiliz politikacılarının, hemen ikinci cephenin açılmasından yana olduklarını da işaret etmemiz gerekir.

İngiltere'nin o zamanki Dışişleri Bakanı Anthony Eden, 30 haziran 1941 tarihinde, İngiliz hükümetinin «Fransa'ya bir çıkarma yapılmasını düşündüğünü» söylemişti. Ama, zaman geçiyor, İngiliz hükümeti bu konuda hiç bir ciddî davranışta bulunmuyordu. O zamanlar, Almanlara karşı bir başına savaşmakta olan Sovyetler Birliği'nin, ne kötü bir durumda olduğunu hatırlayanlar, müttefiklerin ellerini kollarını kavuşturarak, hiç bir şey yapmadan durmalarının Sovyet hükümetini niçin böylesine telâşlandırdığının nedenlerini kolayca anlayabilirler. Moskova Londra'ya, Avrupa'da «büyük sefer» vaadini hatırlatmağı bir zorunluk saymıştı.

Sovyet hükümetinin başkanı Stalin, 18 temmuz 1941 tarihinde Başbakan Churchill'e gönderdiği mesajında şunları yazmıştı: «*Batıda (Kuzey Fransa) ve kuzeyde (Kuzey kutbu) Hitler'e karşı bir cephe kurulacak olursa, Sovyetler Birliği'nin olduğu kadar Büyük Britanya'nın da askerî durumu çok daha iyileşmiş olur. Böyle bir cephenin kuruluşundaki zorlukları bilmiyor değilim. Ama, bana öyle geliyor ki, bütün zorluklara rağmen, bu cephenin kurulması, yalnız ortaklaşa çıkarlarımız için değil, doğrudan doğruya İngiltere'nin de çıkarları için gereklidir. Alman ordu-*

larının doğuda yığılmış bulunduğu ve doğuda ele geçirilen mevzilerin henüz daha iyice, berkitilmediği şu sıralarda böyle bir cephenin kurulması, her zamandan kolaydır.»

Churchill, İngiltere hükümetinin, «*Almanya'nın Rusya'ya saldırışının daha ilk günlerinde, işgal altında Fransız ve Hollanda topraklarına bir çıkarma yapmağı*» düşündüğünü, ama şu anda «*İngiltere Kurmay Başkanlarının, bu ölçüde her hangi bir hareketi imkânsız*» gördüklerini ileri sürerek Stalin'in mesajına olumsuz bir cevap vermişti.

Hitler Almanyası ise o sıralarda Doğu cephesine yeniden, daha 30 piyade tümeni ile çok sayıda tank ve uçak göndermişti. Hitler orduları, doğudaki ilerlemelerine devam etmişler, Ukrayna'nın yarısından çoğunu ellerine geçirmişler ve Leningrad kapılarına dayanmışlardı. Alman komutanlığının batıdan gelecek bir saldırıdan korkmadığı besbelli idi.

Stalin, 3 eylül 1941 tarihinde İngiltere Başbakanına gönderdiği mesajında şunları yazmıştı:

«*Almanlar, batıdan gelebilecek tehlikeyi blöf olarak saymakta ve batıdaki birliklerini pervasızca doğuya taşımaktadırlar. Böylece batıda, herhangi bir cephe açılmayacağına kesin olarak inanmış bulunmaktadırlar.*» Stalin, mesajının sonunda, «*hemen bu yıl*» doğu cephesinden 30 - 40 Alman tümeninin çekilmesini sağlayacak olan ikinci cephenin kurulmasını istemekte idi. Ama Churchill, bu mesaja da olumsuz bir cevap verdi.

Batı Avrupa'da ve ağır savaşların verilebileceği herhangi bir yerde Almanlara karşı ciddî bir hareketten kaçınan İngiliz hükümeti, ordularını, ciddî bir

tehlikeyle karşılaşmayacakları, ama, İngiltere'ye belli birtakım politik ve stratejik yararlar sağlayacakları bölgelere göndermeğe hazırdı. İngiliz ordusunun Sovyet - Alman cephesinde kullanılmasıyle ilgili olarak Londra ile Moskova arasında geçen yazışmalar çok ilginçtir.

Bu düşünce, ilk defa olarak Stalin'in, Churchill'e gönderdiği 13 eylül tarihli mesajında ortaya atılmıştı. Stalin bu mesajında, İngiltere'ye, 25 - 30 tümenlik bir askerî kuvveti Arkanjel'e çıkarmasını, ya da, Sovyetler Birliği kuvvetleriyle işbirliği yapmak üzere, İran yolu ile Sovyet topraklarına gönderilmesini teklif etmişti. Netekim Birinci Dünya Savaşı'nda Rusya, Fransa topraklarında Almanlara karşı savaşmak üzere bir kolordu göndermişti. Stalin, mesajını şu sözlerle bitirmişti: «*Böyle bir davranış bizim için büyük bir yardım olurdu.*»

İngiltere hükümeti bu teklifi nasıl karşılamıştı? İngiltere hükümeti, Churchill'in ağzıyla şu cevabı vermişti: «*Büyük Britanya tümenlerini Sovyet Alman cephesine göndermek, kesin olarak, bizim elimizde değildir.*» Churchill ayrıca, İran'daki Sovyet ordusunun İngiliz ordusuyle değiştirilmesini ve petrol bölgesinin korunması için İngiliz ordusunun Kafkasya'ya girmesine izin verilmesini istemişti. Churchill'e göre, böylelikle, bu bölgelerde serbest kalacak Sovyet birliklerini, Sovyet - Alman cephesine göndermek imkânı elde edilmiş olacaktı. Sovyet hükümeti, Churchill'in bu pişkince tekliflerini kesin olarak reddetti. Churchill'in bu teklifi dikkate değer bir nitelik taşımakta idi. İran'da ve Kafkasya'daki güvenliği sağlamak için koskoca bir ordu ayırabilen

İngiltere, Sovyetler Birliği'ne yardım etmek için bir ordu bulup gönderemiyordu.

Şimdi şöyle bir sorun ortaya çıkmaktadır: Sovyet - Alman savaşının ilk yıllarında, İngiltere, Avrupa'da ikinci cepheyi açabilecek durumda mı idi? Lord Beaberbrook'un tanıklığına göre, o sıralarda İngiliz askerî idarecileri «sürekli olarak, saldırı hareketine karşı çıkmakta idiler.» Tabiî mesele yalnız askerlerin istememesinde değildi. Bu işte, hiç şüphe yok politik birtakım düşünceler de rol oynamakta idi. Londra'da sözü geçen bazı çevreler vardı ki, bunlar, Sovyet - Alman cephesindeki savaşlar sırasında, Ruslarla Almanların birbirlerini zayıflatacaklarını, sonunda İngiltere'nin bunların her ikisine de kendi isteklerini dikte edebileceğini umuyorlardı. Bu gizli düşünceleri, o zamanın Churchill kabinesindeki havacılık sanayi bakanı açıkça dile getirmiş ve düşüncelerini şöyle belirtmişti: «Doğu cephesinde en iyi sonuç, Almanya ile Rusya'nın birbirlerini tüketmesidir. Tabiî o zaman İngiltere, Avrupa'da egemen bir duruma geçmiş olurdu.»

Sonradan Cumhurbaşkanı yardımcısı, Roosevelt'in ölümü üzerine de Cumhurbaşkanı olan o zamanki Birleşik Amerika senatörlerinden Truman'ın, yankılar yapan şu sözlerini hatırlamak, yerinde bir davranış olur: «Almanya'nın kazandığını görürsek, Ruslara yardım etmemiz gerekir, Ruslar kazanırsa, o zaman da Almanlara yardım etmeliyiz. Böylece onların birbirlerini daha çok öldürmelerini sağlamış oluruz.»

Daha sonra gelişen olaylardan anladığımıza göre, bu çeşit görüşmeler, ikinci cephenin açılması

konusunda İngiliz ve Amerikan idareci çevrelerini bir hayli etkilemiş bulunuyor.

Japonya'nın Pearl-Harbour baskınından sonra; Almanya'nın 11 aralık 1941 tarihinde Birleşik Amerika'ya savaş açması üzerine, ikinci cephe ile ilgili tartışmalara, Birleşik Amerika da aktif olarak katıldı. Başkan Roosevelt, Batılı müttefiklerin yapmaları gereken en acele işlerden biri Batı Avrupa'ya bir çıkarma olduğunu birçok seferler söylemişti. Ama Birleşik Amerika'da bu işi, her ne pahasına olursa olsun engelleyen sözü geçer çevreler vardı.

Yine de, 1942 yılı baharında, Kuzey Fransa'ya çıkarma yapmak için bir Amerikan planı hazırlanmıştı. Bu plan gereğince, Manş denizi en dar yerinde zorlanarak, Calais ile Havre arasında, Sen ırmağının denize döküldüğü yerin doğusunda bir yere çıkarma yapılacaktı. Bu plan üzerine Roosevelt'e bilgi veren general Marshall, «bu bölgede yapılacak başarılı bir saldırı, Rus cephesine en büyük yardım ve destek olacaktır» demişti. Ama, daha o zaman, önceleri «Raundap», sonraları «Overlord» şifreli adını taşıyan bu planın uygulanması, 1943 yılının baharına bırakılmıştı. 1942 yılında gerçekleştirilmesi düşünülen harekâta gelince, Amerikan genelkurmayı, «Sledge-hammer» adını verdiği bu sınırlı harekâtı, şu koşullara bağlı olarak yapmağı tasarlamıştı:

1) Rus cephesindeki durum umutsuz bir hal alırsa, yani Alman silâhlı başarısı, Rus direnişini tamamıyle çökertecek bir genişlik alırsa, o zaman, müttefiklerin saldırısını, genel dava uğruna verilmiş bir kurban olarak saymak gerekecek,

2) Veya, Almanların batıdaki durumu kritik bir hal alırsa...

Görüldüğü üzere, burada da bekleme taktiği öncelik kazanmaktadır. 1942 yılı yazında Londra'da yapılan İngiliz-Sovyet görüşmelerinde Sovyet hükümeti, yeniden, Batı Avrupa'ya yapılacak çıkarma işinin hızlandırılmasını istemişti. Roosevelt bu teklifi desteklemiş, Churchill, neden sonra, bu teklifler karşısında gerilemek zorunda kalmıştı. 12 haziran 1942 tarihinde yayımlanan Sovyet-İngiliz bildirisinde, daha önce, Washington'da kabul edilen formül tekrarlanmıştı. Bu formülde şöyle deniliyordu: «*Avrupa'da 1942 yılında ikinci cephenin açılması konusunda tam bir anlaşmaya varılmıştır.*»

İkinci cephenin kesin açılış tarihi üzerinde anlaşmaya varmak gibi zor bir meselenin, eninde sonunda, sonuca bağlandığı sanılabilir, ne var ki batılı devletler bu sefer de sözlerini tutmadılar. 1942 yılı gelip geçti. 1943 yılının da sonuna gelindi, Sovyetler Birliği hâlâ, bütün Avrupa'nın askerî-sanayi kaynaklarından ve insan gücünden yararlanmakta olan Hitler Almanyası ile bir başına savaşmak zorunda idi.

1943 yılı kasım ayının sonunda Tahran konferansı başladığı zaman, Fransa'da ikinci cephenin ne zaman açılacağı, yine eskisi gibi, hâlâ bilinmemekte idi. Tahran konferansının gündeminde bulunan ve görüşülmesi öngörülen birçok sorunlar arasında, Sovyetler Birliği, ikinci cephe sorunu üzerinde de kesin bir cevap almağa çalışıyordu.

Tahran konferansının ilk genel toplantısında, Avrupa'da ikinci cephenin («Overlord») açılması sorununa önemli bir yer verilmişti.

Yukarda da söylediğimiz gibi, bu işte insiyatif Stalin'den geliyordu. Roosevelt, Manş denizi üzerinden yapılacak olan bu harekâtın büyük bir önem taşıdığını ve özellikle Sovyetler Birliği'ni ilgilendirdiğini belirtti. Roosevelt daha sonra, Batılı müttefiklerin bir buçuk yıldan beri bu konu ile ilgili planlar yapmakta olduklarını, ama, ellerinde yeteri kadar çıkarma gemisi bulunmadığından, bir türlü kesin bir tarih ileri süremediklerini söyledi. Roosevelt sözlerine devam ederek:

— Biz yalnız Manş denizini aşmağı değil, düşmanı ülkenin derinliklerine kovalamağı da istiyoruz, –dedi–. Oysa, Manş, öylesine kötü bir deniz ki, 1 mayısa kadar herhangi bir çıkarmayı imkânsız kılmaktadır. Onun için Anglo-Amerikalıların Quebec'de yaptıkları plan, Manş kıyılarından bir çıkarmayı, ancak 1944 yılı 1 mayısında öngörmektedir.

Her çıkarmanın özel gemiler istediğini söyleyen Roosevelt, şu ya da bu harekâtın öncelik hakkına değindi:

— Eğer biz, Akdeniz'de büyük bir çıkarma harekâtına girişirsek, Manş denizi kıyılarındaki çıkarmayı iki ya da üç ay geciktirmek zorundayız. Bunun için biz bu konuda Sovyet meslekdaşlarımızdan bir cevap istiyoruz. Ayrıca, Akdeniz bölgesindeki ordularımızdan en iyi bir biçimde nasıl yararlanacağımız konusunda bize bir öğüt vermelerini de kendilerinden

rica edeceğiz. Manş denizindeki çıkarma gemilerimizin az olduğunu dikkate almak gerekmektedir. Manş denizi kıyılarına yapacağımız çıkarmayı da, mayıs, ya da haziran ayından daha gerilere atmak istemiyoruz. İngiliz - Amerikan ordularını kullanabileceğimiz daha pek çok yer vardır: İtalya, Adriyatik denizi, Ege denizi, savaşa girerse Türkiye'ye yardım gibi. Bütün bunları biz burada kararlaştırmak zorundayız. Biz Sovyetler Birliği'ne yardım etmeği ve hiç değilse Alman ordusunun bir bölümünü doğu cephesinden çekmeği çok isterdik. Durumlarını en iyi biçimde nasıl hafifletebileceğimiz konusunda Sovyet dostlarımızın bize bir öğüt vermelerini rica ederiz.

Roosevelt, sözlerini bitirince, Churchill'e dönüp, söylenenlere ekleyecek bir şeyi olup olmadığını sordu.

Churchill bir süre sustu, dudaklarını ısırdı ve ağır ağır konuşarak cevap verdi:

— Konuşmamı ve düşüncelerimi söylemeği Mareşal Stalin'in konuşmasından sonraya bırakmama izin vermenizi rica edeceğim. Ama hemen şunu söyleyeyim ki, prensip olarak ben de Roosevelt'in düşüncelerine katılıyorum.

Aslında, Amerikan Cumhurbaşkanının görüşünden oldukça farklı bir görüş besleyen İngiltere Başbakanının, düşüncelerini söylemekten kaçınmakla, kendi delillerini hazırlayabilmek için, Sovyet temsilcilerinin ağzını aradığı besbelli idi. Ama Stalin, İngiltere Başbakanının bu manevrasını hemen anladı. İkinci cepheden söz ederken, Sovyet heyetinin özellikle sözü Fransa'ya, hem de vakit kaybetmeden

bir çıkarmanın söz konusu olduğunu belirtmeği ihmal etmedi. Çünkü, ancak böyle bir çıkarma, Sovyet cephesinin durumunu hafifletebilirdi. Stalin sözlerine devam ederek:

— Belki ben yanılıyorum, – dedi –. Biz Ruslar, İtalyan savaş sahnesinin ancak, müttefik gemilerin Akdeniz'de serbestçe dolaşabilmelerini sağlamak için önemli olduğunu sanıyorduk. Biz böyle düşünmüştük, şimdi de böyle düşünüyoruz. İtalya'dan, doğrudan doğruya Almanya üzerine bir saldırı yapmağa gelince, biz Ruslar, İtalya'nın bu çeşit bir saldırıya hiç de elverişli olmadığı kanısındayız.

Konuşması İngilizceye çevrilirken, Stalin, ceketinin cebinden piposunu çıkardı «Hertsogovina flor» marka sigara paketini açtı. İçinden birkaç sigara aldı, bunları ağır ağır kırdı, tütünleri pipoya doldurdu, piposunu tellendirdi. Gözlerini kısarak, odadakileri seyretmeğe koyuldu, bakışları Roosevelt'le karşılaşınca, Roosevelt gülümsedi ve Stalin'in, pipo üzerine olan vaadini hatırlayarak, kurnaz kurnaz göz kırptı. Roosevelt'in bu davranışının, belki de daha derin bir anlamı vardı: Bu, Churchill'in, kuzey Fransa'ya bir çıkarma yapmanın uygunsuzluğunu söylemek niyetini, daha söylenmeden, cevaplandırmakla, Stalin'e gösterilen bir sempati jesti de olabilirdi.

Çeviri bitmişti. Stalin piposunu bırakarak sözlerine devam etti:

— Biz Ruslar, kuzey, ya da kuzey-batı Fransa'da düşmana indirilecek bir darbe ile en iyi sonucun alınabileceği kanısındayız. Almanların en zayıf yeri Fransa'dır. Hiç şüphe yok ki, güç bir operasyondur. Almanlar Fransa'da şiddetle direneceklerdir. Ama

ne olursa olsun, en doğru karar budur. Benim bütün söyleyeceklerim de bu kadardır.

Roosevelt, Stalin'e teşekkür etti ve konuşmağa hazır olup olmadığını Churchill'e sordu. İngiltere Başbakanı başını salladı, öksürdü ve her kelimeyi birer birer seçerek kendi özel biçiminde konuşmağa başladı: İngiltere ile Birleşik Amerika'nın, Almanya'ya kuzey, ya da kuzey-batı Fransa'dan saldırmak için sözleştiklerini, bunun için geniş hazırlıklara girişildiğini söyledi. 1943 yılında bu çıkarmanın neden gerçekleşmediğini ispatlamak için birçok sayıya ve belgeye ihtiyaç olduğunu, ama, artık şimdi, 1944 yılında Almanya'ya saldırmağa karar verildiğini sözlerine ekledi. Çıkarma alanı da artık seçilmiş bulunuyordu. Şimdi, Anglo-Amerikalıların önünde, 1944 yılı ilkbaharında, Manş denizinden Fransa'ya bir ordunun çıkarılması için gerekli koşulların hazırlanması problemi bulunmaktadır. Bu amaç için toplanacak askerî güçler, mayıs ya da haziran ayında 16 İngiliz, 19 da Amerikan tümenine ulaşacaktır. Bu tümenleri, daha sonra büyük birlikler izleyecektir. «Overlord» harekâtı için, mayıs, haziran ve temmuz aylarında, Manş denizi yolu ile bir milyonluk bir insan gücü Fransa'ya çıkarılmış olacaktır.

Churchill, bundan sonra, Avrupa savaş sahnelerinde bulunan öteki Anglo-Amerikan güçlerinden yararlanma konusuna geçti. Sesli düşünüyormuş gibi, kelimeleri bir bir seçerek, ağır ağır konuşuyor ve ikide bir, sözlerine; bütün bu söylediklerini sadece bir sorun olarak ortaya attığını eklemeği unutmuyordu. Ama, onun bütün bu sözlerinin arkasında, Büyük

Britanya Başbakanının, Almanya'ya batıdan değil de, güneyden ve güney - doğudan, ya da Churchill'in söylemesini çok sevdiği bir deyimle «Avrupa'nın yumuşak göbeğinden» saldırmak gibi tamamıyle kesin bir niyeti gizli idi.

«Overlord» çıkarma harekâtını gerçekleştirmeğe daha uzun bir süre –yaklaşık olarak altı ay– bulunduğundan söze başlayan İngiltere Başbakanı, bu süre içinde batılı müttefiklerin Akdeniz'deki askerî güçlerinden yararlanmak sorununu ortaya attı. Churchill bu düşüncesini de, Sovyetler Birliği'ne bir an önce yardım etmek nedenine bağladı. İngiltere Başbakanı, tabiî bu arada, «Overlord»un tam zamanında, belki de biraz gecikme ile, yapılacağına tekrar söz verdi. Churchill bu sözleriyle, sanki bir rastlantı imiş gibi, Roosevelt'in Manş denizi kıyılarında yapılacak çıkarma için belirttiği tarihi yeniden şüpheli bir duruma soktu.

Stalin'le Roosevelt, İngiliz Başbakanının bu oyununa hiç aldırış etmediler. Binbaşı Bierse, şefinin sözlerinin son cümlesini çevirip bitirince, Churchill, bir cevap bekleyerek, bir süre sustu. Sigara tablasından, yarı yarıya kül haline gelmiş pürosunu aldı. Dikkatle dudaklarına götürdü, derin bir nefes çekti ve artık bir itiraz yapılmayacağına inanarak sözlerine devam etti:

— Akdeniz bölgesinden, denenmiş yedi tümenimizi ve birkaç çıkarma gemimizi «Overlord» için göndermiş bulunuyoruz. Bu yüzden, biraz İtalya'daki kötü hava şartları yüzünden, Roma'yı hâlâ alamamış olmamız, ne yalan söyleyeyim, bizi biraz hayal kırıklığına uğrattı. İlk amacımız Roma'yı

almaktır. Öyle sanıyorum ki ocak ayında kesin bir savaş vereceğiz ve bu savaşı kazanacağız. General Eisenhower'in komutası altında bulunan 15'inci ordu grubu komutanı General Alexander, «Roma için yapılacak savaşı kesin olarak kazanabiliriz,» diyor. Bunun sonucunda, düşmanın 11-12 tümenini yakalayıp yok etmek mümkün olacak. Daha ileriye, Lombardiya'ya gitmeği, ya da Alpler'den geçerek Almanya'ya girmeği düşünmüyoruz. Biz, Roma'nın kuzeyinde Piza-Rimini hattına varmağı düşünüyoruz. Ancak bundan sonra da, Manş üzerinden kuzey Fransa'ya çıkarma yapmağı tasarlıyoruz.

Churchill, Sovyetler Birliği heyetine dönerek:

— Fransa'ya yapılacak çıkarmayı biraz geciktirmesi ihtimali olan doğu Akdeniz'deki bu harekâtı Sovyet hükümeti yararlı buluyor mu? – diye sordu. Ve cevap beklemeden ekledi: – Tabiî, bu konuda henüz kesin bir kararımız yok. Biz buraya, bu kararı almak için geldik.

Bu sırada Roosevelt de söze karıştı:

— Bir imkân daha var, – dedi –. Sovyet orduları Odesa'ya yaklaşırken, biz de Adriyatik denizi kuzey kesimine bir çıkarma yapabiliriz.

İngiltere Başbakanı sözlerine devam ederek:

— Roma'yı alır ve güneyden Almanya'yı kuşatırsak, batı ve güney Fransa'da bir harekete geçebilir, Partizanların ordusuna da yardım edebiliriz. Bu sorunu incelemek ve ayrıntılı bir rapor hazırlamak üzere bir komisyon da kurabiliriz.

Churchill'in ileri sürdüğü düşünceleri dikkatle dinlemiş olan Stalin söz istedi:

— Birkaç sorum var, – dedi –. Anladığıma göre,

kuzey Fransa'ya çıkarmak için elinizde 35 tümen var, doğru mu?

— Evet, doğru, – dedi Churchill.

— Fransa'ya çıkarma yapmadan önce, Roma'yı almak için İtalya savaş sahnesinde bir hareket düşünülüyor. Bundan sonra da İtalya'da savunmaya geçilecek, öyle mi?

Churchill, olumlu anlamda başını salladı.

Stalin sorularına devam etti:

— Anladığıma göre, bundan başka üç askerî hareket daha düşünülüyor. Bunlardan biri de Adriyatik denizi bölgesinde bir çıkarma yapmaktır. Bilmem, doğru anlamış mıyım?

Churchill:

— Bu askerî hareketlerin gerçekleştirilmesi, Rusların yararına olacağı kanısındayım.

Churchill'in ses tonunda, bir hayal kırıklığı sezilmekte idi. Bundan sonra Churchill, en önemli sorunun, gerekli güçleri bir bölgeden öteki bölgeye taşımak olduğunu anlatmağa koyuldu. «Overlord» harekâtı, 35 tümenle başlayacak, sonra bu güçler, Birleşik Amerika'dan gelecek tümenlerle desteklenecek... Böylece bunların sayısı 50 - 60 tümene kadar çıkacak. İngiltere'de bulunan Büyük Britanya ve Birleşik Amerika hava kuvvetleri, altı ay içinde, iki, hattâ üç katına çıkarılacak. Daha şimdiden İngiltere'de yığınak yapılmağa başlanmış bulunuyor.

Verilen bilgiler Stalin'i hiç şaşırtmadı. Yeniden bir soru sordu:

— Roma'yı ele geçirmek için yapılacak askerî harekâttan başka, Adriyatik denizinde, ayrıca güney

Fransa'da bir askerî harekât yapılacağı konusundaki sözlerinizi acaba doğru mu anlamışım?

Bu soruya açıkça cevap vermekten kaçınan Büyük Britanya Başbakanı, «Overlord» harekâtı başladığı sıralarda, Güney Fransa'dan da bir saldırı yapılması düşünüldüğünü söyledi. Bunu başarmak için de, İtalya'daki bazı güçleri oradan çekmek söz konusu olabilirdi. Ama, bu hareket, henüz ayrıntılı olarak ele alınmamıştı.

Adriyatik denizinde yapılması düşünülen askerî hareket konusunda Churchill, yine bir şey söylemedi.

Stalin, uzun uzun Churchill'i süzdü ve oldukça asık bir suratla:

— Bana kalırsa, – dedi –, 1944 yılında yapılması düşünülen bütün askerî hareketlerin temelini «Overlord» teşkil etmelidir. Eğer, aynı zamanda güney Fransa'dan da bir çıkarma yapılırsa, kuzeyden ve güneyden gelecek bu iki ordu, Fransa'da birleşebilir... Bunun için, bu iki askerî hareketin: kuzeyden yapılacak hareketle, bunu destekleme niteliğinde güneyden yapılacak hareketin aynı zamanda olması, bence çok iyi olurdu. Roma bölgesinde yapılacak hareket ise, bu iki hareketi maskeleyecek bir kamuflaj hareketi olabilir. Şunu unutmamak gereklidir ki, Fransa, Almanya'nın en zayıf yeridir.

Stalin'le Churchill arasındaki düello sürüp gidiyordu. İngiliz tory'leri (tutucu parti) nin lideri, bir türlü silâhlarını teslim etmek istemiyordu. Güney-doğu Avrupa'ya bir çıkarma yapmağı teklif ederken, bunu, ortaklaşa düşmana karşı çabuk bir zafer sağlamak isteğine bağlamağa çalışıyordu:

— Stalin'in, gücümüzü parçalamamak konusun-

daki görüşlerine katılıyorum, – diye sözlerine devam etti Churchill.– Ama, bizim Roma'yı alabileceğimiz ve Avrupa'daki büyük harekâta hazırlanacağımız bu altı aylık süre içinde, ordumuzun hareketsiz kalacağından ve düşmana hiç bir baskı yapmayacağından korkuyorum. Bu durumda parlamentonun, Ruslara hiç bir yardımda bulunmadığı için beni suçlayacağından da çekiniyorum.

Bu, açık bir meydan okuma idi. Stalin, Churchill'e cevap vererek:

— Öyle sanıyorum ki, «Overlord» büyük bir askerî harekettir. Eğer Güney Fransa'dan yapılacak bir çıkarma ile desteklenecek olursa çok kolaylaşacak ve büyük bir etki yapacaktır. Ben olsam şöyle bir aşırılığa giderdim: İtalya'da, Roma'nın alınmasını bir yana bırakarak, savunmaya geçerdim. Sonra da, güney Fransa'ya bir çıkarma yapar, kuzey Fransa'daki Alman kuvvetlerini güneye çekerdim. İki-üç ay sonra da kuzey Fransa'daki harekâta başlardım. Böyle bir plan «Overlord» operasyonunu çok kolaylaştırmış olurdu. Biri kuzeyden, ötekisi de güneyden gelen bu iki ordu birleşir, gücü de müthiş artardı.

Bu teklif, Churchill'in hiç hoşuna gitmedi. Müttefikler Roma'yı almazlarsa, zayıf bir duruma düşeceklerini söyleyerek buna şiddetle itiraz etti. Churchill, ayrıca, bu meselenin, askerî mütehassıslarca incelenmesinin gerektiğini, Roma savaşının zaten başlamış bulunduğunu, Roma'yı almaktan vazgeçmenin, bir yenilgi anlamına geleceğini sözlerine ekledi. Churchill'e göre, bu durumu Avam Kamarasına anlatmak ve kabul ettirmek mümkün değildi. «Overlord» harekâtını, pekâlâ ağustos ayına bırakmak da mümkündü.

Durum gittikçe kızışmakta idi. Roosevelt, bunu yatıştırmağa, yumuşatmağa çalıştı:

— Akdeniz harekâtı olmasaydı, «Overlord»ı belirtilen süre içinde gerçekleştirebilirdik, ama, Akdeniz harekâtı olursa, ister istemez «Overlord»ın başlama tarihini geciktirecektir. Ben bunun geciktirilmesini istemiyorum:

Churchill, suratını asmış oturuyor, pürosunu tüttürüp duruyordu. Birkaç dakika böyle sessizce geçti. Bu sessizliği bozan Stalin oldu: En akla yakın bir hareketin Fransa'ya çıkarma olacağını, hem de aynı zamanda veya küçük aralıklarla, kuzeye ve güneye yapılacak bir çıkarma olacağını söyledi. Sovyet - Alman cephesindeki harekât tecrübesi bize, düşmana en etkili bir darbenin, iki yandan yapılan bir saldırı ile vurulabileceğini göstermiştir, – diye sözlerine ekledi –. Bu durumda düşman, kuvvetlerini, durmadan bir cepheden öteki cepheye taşımak zorunluğunda bırakılacaktır. Müttefikler Fransa çıkarmasında bu tecrübeden pekâlâ yararlanabilirlerdi.

Stalin'in ileri sürdüğü bu düşüncelere itiraz etmek zordu. Ama, Churchill, eskisi gibi, yine bir türlü boyun eğmek istemiyordu:

— Öyle sanıyorum ki, –diye söze başladı Churchill–, kuzey ve güney Fransa'ya yapacağımız çıkartmaya bağlı olmayarak, baltalama ve sabotaj hareketlerine de girişebiliriz. Ordumuzun Akdeniz bölgesinde, hiç bir iş yapmadan, boş olarak durmasını, ben kendi hesabıma, çok olumsuz bir davranış olarak görüyorum. Onun için, «Overlord» harekâtı için belirttiğimiz 1 mayıs tarihine, kesinlikle sadık kalabileceğimize söz veremeyiz. Kesin bir tarih belirtmek, bence,

yanlış bir davranış olur. 1 mayıs tarihine sadık kalacağım diye, Akdeniz'de yapacağımız harekâtı feda edemem. Tabiî bu konuda, kesin bir anlaşmaya varmamız gerekir. Bu mesele askerî mütehassıslarca bir karara bağlanabilir.

Maskesini çıkaran Churchill, böylece Akdeniz'de tasarladığı kendi planları için savaşmak niyetinde olduğunu, bunun hatırı için de, Fransa'ya yapılacak çıkarmanın tarihi üzerine, daha önce varılan prensip anlaşmasını bozmaktan çekinmeyeceğini göstermiş oldu.

Bundan sonraki tartışmaların, aradaki ilişkileri gerginleştirmekten, ve istenilmeyen bir sonuç yaratmaktan başka bir işe yaramayacağı apaçıktı.

Stalin, sesinde kesinlik okunan bir tonla:

— Pekâlâ, –dedi–, varsın askerî mütehassıslar bu işi görüşsün. Gerçi biz tamamıyle askerlik niteliğini taşıyan sorunların burada görüşüleceğini sanmıyorduk. Bunun için Genelkurmay Başkanlığı temsilcilerini buraya getirmedik. Ama, Mareşal Varoşilov'la ben, bu işin üstesinden geleceğimizi umuyorum.

Tahran'daki bu ilk gecemizde, işten çok geç kurtulabildim. Ama, hiç bir yorgunluk duymuyordum. Parkın patikalarından ağır ağır yürüyerek, köşkün bize ayrılan eski harem dairesinin önüne geldim. Parlak ay ışığı, ağaçların yaprakları arasından, yer yer sızıyordu. Hava, sonbahar çiçeklerinin kokusuyle dolu idi. Havuza yaklaşarak, hâlâ sıcaklığını korumakta olan mermer kanapelerden birine oturdum. Sinirleri yıpratan gergin çalışmadan sonra uyuyamayacağımı anlamıştım zaten.

Ancak şimdi oturup başımı dinleyince, bugün

olup biten olayların önemini anladım. Konuşulanları çevirirken; sonra da bunları dikte ettirirken; Moskova'-ya çekilen telgrafları düzenlerken, burada, cephe-den uzak İran'ın başkenti Tahran'da, savaşın akışını değiştirecek, zaferi sağlayacak olayların geçtiğini pek de fark etmemiştim. Ama, şimdi düşündükçe, olayların tarihsel değerini ve büyüklüğünü daha iyi anlıyordum.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CHURCHILL'İN BALKAN SERÜVENİ

Sonraları Churchill, birçok seferler, «Overlord» harekâtı yerine, Avrupa'nın doğusunda, Akdeniz kıyılarına, her şeyden önce de Balkanlara bir çıkarma yapmak için planlar hazırladığını inkâr etmiştir. Tabiî bu planları gerçekleştirmek için de acele ettiği yoktu. Onun planları, Kızılordu batıya doğru ilerlerse, yolunu kesmek temeline dayanmakta idi.

Ama, bu planları suya düşünce Churchill, genel olarak böyle bir şey olmadığına, böyle bir tasarısı bulunmadığına, herkesi inandırmağa çalıştı. Churchill, sonradan yayımladığı anılarında da çeşitli vesilelerle bu konuya değinmekte ve kendisini yanlış anladıklarını ileri sürmektedir. Hattâ Churchill, daha da ileri giderek, Balkan planlarını bir «*efsane*» olarak nitelemektedir. Churchill, özellikle anılarının ikinci cildinde şunları yazmaktadır:

«*Büyük Britanya kurmay başkanlarıyle tam bir uyuşma halinde, Tahran konferansında izlediğimiz politika üzerine, ortalığa birçok şüpheli bilgiler yayılmıştı. «Overlord» adını taşıyan Fransa çıkarmasını önlemeğe ve bu harekâtı en etkili biçimde suya düşü-*

recek olan Balkanlarda büyük bir çıkarma yapmak için müttefikleri boşuna aldatmağa çalıştığım, Birleşik Amerika'da artık yaygın bir hale gelmişti.»

Tahran'daki görüşmelerden anlaşıldığı üzere, Churchill, gerçekten de o zamanlar böyle bir politika izlemekte idi. Onun başlıca amacı bu idi. Ama, bu konuda başarısızlığa uğrayınca, Normandiya çıkarmasını yapmağa razı oldu.

İşin en dikkate değer yanı, Cumhurbaşkanı Roosevelt'in de, Churchill'in gerçek planlarını açıkça bilmesi idi. O sıralarda Tahran'da bulunan Roosevelt'in oğlu Elliot, babasının ölümünden hemen sonra, İran'ın başkentinde, babasıyle yaptığı konuşmaları yayımladı. Avrupa'da ikinci cephenin açılmasıyle ilgili olarak Roosevelt, oğluna, bu konuda Churchill'in, kendine özgü bir görüşü olduğunu açıklayarak şunları söylemiş:

«— Churchill, ne zaman Balkanlara bir çıkarma yapılmasını ileri sürse, onun, aslında, ne istediğini herkes açıkça bilirdi. Onun başlıca amacı, Kızılordu-yu Avusturya ve Romanya'ya, hattâ kabilse Macaristan'a sokmamak için orta Avrupa'ya bir kama gibi saplanmaktı. Bunu Stalin de ben de çok iyi anlıyorduk... Hattâ herkes de çok iyi anlıyordu.

— Ama kendisi bundan hiç söz etmemişti.

— Tabiî etmemişti. Co Amca (Roosevelt, Stalin'e bu adı takmıştı.) Batıya bir çıkarma yapmanın askerî üstünlüklerinden ve elimizdeki güçleri parçalamanın akla yakın bir davranış olmadığından söz ederken, pek tabiîdir ki o da her zaman bunun politik sonuçlarını da göz önünde tutuyordu. Bu konuda hiç

bir şey söylememekle birlikte ben bunun böyle olduğuna kesin olarak inanıyorum.

Babam yeniden yattı ve sustu. Ben, kararsızca:

— Ben sanmıyorum ki...

— Ne?

— Demek istiyorum ki Churchill... Kısacası o...

— Onun haklı olabileceğini mi düşünüyorsun? Balkanlardan bir çıkarma yapmamız, belki de, bizim için daha akla yakın bir davranış olur mu diyorsun?

— Evet..

— Bak Elliot, bizim genelkurmay başkanlarımız bir şeye inanıyorlar: Elden geldiğince, çok Alman yok etmek, bunu yaparken de elden geldiğince az Amerikan askeri kaybetmek... Bunun için de bir büyük çıkarma planlamak ve elimizdeki bütün güçlerle Almanlara bir darbe indirmek... Benim aklım da buna yatıyor. Kızılordu temsilcileri de bunu akla yakın buluyorlar. Durum bu merkezde... Bizi zafere ulaştıracak en kısa yol budur. İşte hepsi bu kadar. İşin kötüsü şu ki, Başbakan (Churchill), savaştan sonra ne olacağı, İngiltere'nin nasıl bir duruma düşeceği konusu üzerinde çok duruyor. Rusların fazla güçleneceğinden, ölümden korkarcasına korkuyor. Ruslar Avrupa'daki durumlarını belki de güçlendirirler. Ama bunun iyi ya da kötü olması birçok şartlara bağlıdır. Ben de bir şeye inanıyorum: Amerikalıları, çok az bir kayıp vererek, zafere ulaştıracak yol batıda, yalnız batıda ise, Balkanlara bir çıkarma yaparak insanca, malzemece ve gemi bakımından kayıplara uğramamızın hiç bir gereği yoktur. Bizim kurmay başkanlarımız buna kesin olarak inanıyorlar... Bu durum karşısında, artık konuşacak bir şey kalmıyor.

Babam acı bir gülümseyişle sözlerine şöyle devam etti:

— İngiltere'nin Avrupa'daki, hayalî ya da gerçek çıkarları için Amerikan askerlerinin hayatını tehlikeye sokmağa hiç bir sebep görmüyorum. Biz bir savaşın içindeyiz, bütün amacımız, bu savaşı elden geldiğince çabuk ve bir maceraya sürüklenmeden kazanmaktır. Umarım ki Churchill de, düşüncemizin bu olduğunu ve değişmeyeceğini anlamıştır.

Babam tekrar gözlerini kapadı, ortalığı yeniden bir sessizlik kapladı...»

Roosevelt ile Elliot'nun konuşmalarını belirten bu uzun pasajı kitabıma almamın iki nedeni vardır. Birincisi: bu pasaj okurlara, Churchill'in güttüğü amacı göstermeğe yardım edecektir; ikincisi: yine bu pasaj, Roosevelt'in Churchill'in planlarının gerçek anlamını çok iyi kavramış olduğunu belirtmeğe yarayacaktır. Roosevelt'in, oğlu ile, hem de Tahran konferansı sıralarında yaptığı konuşmadan, İngiliz idareci kadrolarının görüşleriyle, Amerikan Cumhurbaşkanının, savaşı bir an önce bitirmek planları arasında bir uyuşmazlık bulunduğu, açıkça anlaşılmaktadır. Roosevelt'in Churchill'in görüşlerine katılmadığı da yine bu konuşmadan meydana çıkmaktadır. Ama, Washington'da, ikinci cephenin açılmasında hiç acele etmeyen sözü geçerli bir çevrenin bulunduğunu gözden uzak tutmamak gerekmektedir.

ASKERÎ UZMANLARIN TOPLANTISI

Üç devletin askerî uzmanları 29 kasım sabahle-

yin, saat 10,30'da toplandılar. Amerikan askerî heyetini Amiral Legy ile General Marshall; İngiliz askerî heyetini General Brooc ile Hava Mareşali Portal; Sovyet heyetini de Mareşal Voroşilov temsil etmekte idi. Varoşilov, toplantıda, çevirmen olarak bulunmamı teklif etti. Kalem ve bloknotumu alarak, saat 10'u biraz geçe, Sovyet Büyükelçiliğinin bahçesinde Voroşilov'un çıkışını bekleyerek dolaşmağa başladım. Bir süre sonra, Sovyet heyetinin kalmakta olduğu köşkün kapısı açılarak, Stalin'le Voroşilov birlikte dışarı çıktılar. Stalin, Voroşilov'a bir şeyler söylüyor, o da, ara sıra başını sallayarak dikkatle onu dinliyordu. Belki de Stalin ona, biraz sonra başlayacak olan toplantı ile ilgili son direktiflerini veriyordu. Tabiî, uzaktan, ne konuştuklarını duymak mümkün değildi.

O sabah Stalin çok sağlıklı görünüyordu. Dinç yürüyüşü ve bütün görünüşü, enerjisini ve kararlılığını gösteriyordu. Ara sıra Voroşilov'un omuzuna vurarak gülümsüyordu. Hizama geldikleri sırada, Stalin başıyle selâm verdi. Ben de:

— Günaydın yoldaş Stalin, -diye ona karşılık verdim.

Stalin duraklayarak Voroşilov'a:

— Başarılar dilerim! -dedikten sonra; yan patikalardan birine saptı.

Voroşilov'la birlikte, toplantının yapılacağı ana binaya doğru yürürken, Voroşilov bana, çeviri işiyle birlikte, konuşulanları not edip edemeyeceğimi sordu. Bu arada, ayrıca bir de tutanak düzenlemem gerekeceğini söyledi ve bu tutanak işine önem vermemi, çünkü bunları Stalin'in okuyacağını bildirdi.

Nihayet toplantı salonuna geldik. Salonun or-

tasında, kırmızı çuha örtülü uzun bir masa duruyordu. Masanın tam ortasına, üç devleti temsil eden bayraklar konmuştu. Masanın her iki yanında, sandalyeler sıralanmıştı. İçeri girdiğimizde, Amerikan heyetinin gelmiş ve yerlerine oturmuş olduğunu gördük. Her halde, aynı binada oturmakta olan Roosevelt'e uğramış, oradan buraya gelmiş olacaklardı. Birbirimizi selâmladık. Biraz sonra İngiliz delegeleri de geldi. Amerikalılarla İngilizler masanın bir yanında, Ruslar da onların karşısında yer almışlardı. Delegeler ilkin, cephelerden gelen son haberleri birbirlerine ilettiler. Artık toplantıya başlanabilirdi.

Bu toplantıya başkanlık eden Amiral Legy, toplantıyı açtı ve İngiliz generali Brooc'a, Akdeniz'deki deniz harekâtı üzerine bilgi verilmesini teklif etti.

General Brooc, âdeta Churchill'in dünkü tezlerini açıklar nitelikte bir konuşma yaparak, İngiliz ve Amerikalıların başlıca amaçlarının, mümkün olan her yerde düşmana baskın yapmak olduğunu söyledi. Bu arada, onların, Almanların kuzey Fransa'ya yöneltebilecekleri tümen selini durdurmak çabasını harcadıklarını da sözlerine ekledi. Çünkü bu kesimde Almanların yığınak yapmalarının elverişli olmadığını da belirtti... Brooc, bu arada «Overlord» harekâtının çok sayıda Alman tümeninin çekilmesine yol açacağını, ama bu harekâtın ancak altı ay sonra başlayabileceğini bildirdi. Brooc'a göre bu zaman süresi içinde, Alman tümenlerini çektirmek için bir şeyler yapmak gerekti. İngilizlerin Akdeniz'de, boş duran büyük askerî güçleri vardı. Bu güçlerden, en iyi biçimde yararlanmak gerekiyordu.

General Brooc, yaptığı uzun konuşmasında,

İngiliz ve Amerikalıların elinde, Akdeniz'de bir çıkarma için kullanılmak üzere çok sayıda özel olarak yaptırılmış mavna ve duba bulunduğunu, «Overlord» harekâtı bir süre için ertelenebilirse bu çıkarma dubalarından Akdeniz'de yararlanabileceklerini söyledi. Bu Akdeniz harekâtı gerçekleşebilirse, Almanların ilerde «Overlord» harekâtı sırasında kullanabilecekleri birçok Alman tümeninin Akdeniz bölgesinde bağlanmış olacağını sözlerine ekledi.

Bundan sonra Brooc, kuzey Fransa'ya yapılacak çıkarma sırasında Alman kuvvetlerini başka yönlere çekmek amacıyle yapılabilecek çeşitli harekâttan, eldeki askerî güçlerin deniz yolu ile bir cepheden ötekine taşınmasındaki zorluklardan söz etti. Brooc, en önemli noktalardan birinin, müttefiklerin karaya çıkardıkları ordu henüz yeterli sayıyı bulmadan Almanların kendi ordularına takviye göndermelerini önlemek için her çareye başvurulması olduğunu söyleyerek sözlerini bitirdi.

İngiliz generali Brooc'dan sonra söz alan Amerikalı general Marshall, en önemli sorunun, çıkarma gemileri olduğunu belirtti. Marshall'a göre, söz konusu olan çıkarma gemileri, her şeyden önce tankları, ve motorlu vasıtaları taşımağa elverişli olan deniz araçları idi.

General Marshall, general Brooc'un sözünü ettiği Akdeniz'deki harekâtı başarı ile gerçekleştirmek için, işte, özellikle bu çeşit çıkarma araçlarının yeterince elde olmadığını söyledi. «Overlord» harekâtının üstünlüğü, ilk ağızda aşılması gereken yolun kısalığında idi. Sonraları Fransa'ya çıkarılacak askerî güçler, doğrudan doğruya Birleşik Amerika'dan ge-

lecek, bunların sayısı 60 kadar Amerikan tümeni olacaktı. Akdeniz'deki harekâta gelince, bu sorunun Tahran'da görüşülmesi düşünüldüğünden, bu konuda henüz kesin bir karar alınmamıştı.

Daha sonra general Marshall, sözlerine şöyle devam etti: Şimdi söz konusu olan şey, en yakın üç, ya da altı ay içinde ne yapmak gerektiğidir. «Overlord»a iki ay kala güney Fransa'da bir saldırıya geçmek çok tehlikelidir. Ama, aynı zamanda güney Fransa'da girişilecek harekâtın «Overlord»un başarısında olumlu rol oynayacağı da bir gerçektir. Bunun için Normandiya'da ikinci cephenin açılmasına iki üç hafta kala güney Fransa'ya bir çıkarma yapmak çok yararlı bir davranış olur. Yalnız, burada dikkate alınması gereken en önemli nokta, bu harekât başlar başlamaz Almanların bütün limanları yıkıp yakacaklarıdır. Bu durum karşısında, ordunun bütün yiyecek ve donatımını, uzun bir süre, açık kıyılardan yapmağı göze almak gerekmektedir. General Marshall, son söz olarak, Amerikalıları düşündüren şeyin, ordu ve donatım yetersizliği değil, çıkarma gemilerinin yetersizliği olduğunu söyledi.

Böylece General Marshall, İngilizlerin, Akdeniz'de müttefiklerin bir çıkarma yapmak planlarını reddetmemekle birlikte, çıkarma vasıtalarının yetersizliği yüzünden, bu çıkarmanın «Overlord» harekâtını geniş ölçüde olumsuz yönden etkileyeceğini de kabul etmek zorunda kaldı.

Varoşilov, general Brooc ile general Marshall'ın konuşmalarını dikkatle dinledi. Ve herhangi bir düşünce ileri sürmekten kaçındı. Yalnız, İngiliz ve Amerikalıların hava harekâtı üzerine bilgi vermelerini

teklif etti. Bu konuda bilgi vermek üzere İngiliz Hava Mareşalı Portal söz aldı. Portal, şu anda, Almanya'ya yapılmakta olan hava akınlarının en önemli bölümlerinin İngiltere'den kalkan uçaklarla yapılmakta olduğunu belirtti. Ama, şu sıralarda bu çeşit akınların Akdeniz bölgesinden de yapılmağa başlandığını sözlerine ekledi. Ne var ki, bu alanda, müttefikleri daha, çok ağır savaşlar beklemekte idi. Portal'a göre, İngiliz ve Amerikalıların, Alman hava kuvvetlerini yok etme planları, her şeye rağmen başarıya ulaşacaktı. Almanlar, özellikle Akdeniz bölgesinden güney Almanya üzerine yapılan yoğun hava akınlarından çok şikâyetçi imişler... Portal'ın düşüncesine göre, gerçi Sovyet hava kuvvetleri, bütünü ile Alman cephesinde meşguldüler. Ama, Sovyet başkomutanlığının, hava kuvvetlerinden bir bölümünü cepheden ayırarak doğu Almanya üzerine akınlar düzenlemesi çok başarılı olabilirmiş. Bu durum, bütün cephelerde büyük bir etki yaparmış.

Amerikalı Amiral Legy, az önce General Brooc ile general Marshall'ın yaptıkları konuşmalar üzerine Mareşal Varoşilov'un ne düşündüğünü sordu. Mareşal Varoşilov:

— Ben her şeyden önce iki soru sormak istiyorum, – dedi –. Birincisi: çıkarma araçları sorununu çözmek için ne yapılmaktadır? İkincisi: «Overlord» harekâtına bir öncelik tanınıyor mu? General Marshall'ın konuşmalarından anladığıma göre, Amerikalılar «Overlord» harekâtını, temel harekât olarak saymaktadırlar. İngiltere Genelkurmay Başkanı olarak general Brooc da «Overlord» harekâtını, bütün askerî harekâtın başlıcası olarak kabul etmekte midir?

Kendisi bir başka bölgede, meselâ, Akdeniz'de yapılacak harekâtın «Overlord» harekâtının yerini tutabileceği kanısında mıdır?

Sorulardaki bu kesinlik, salonda bir şaşkınlık yarattı. General Brooc önündeki kâğıtları karıştırmağa başladı. Bu sorulardan kaçınmak istediği sanılabilirdi. İlk söz alan General Marshall oldu:

— Birleşik Amerika ile ilgili olarak şunu söyleyebilirim ki, – dedi, – «Overlord» harekâtı başladığı sıralarda gerekli olan her şeyin tamamlanmış olması için, elimizden gelen her şeyi yaptık. Özellikle çıkarma dubalarının hazırlanmasına önem verdik. Bunlardan her biri 40 tank taşıyabilecek güçte olacak.

General Marshall sözlerini bitirdiği zaman general Brooc parmağını kaldırarak söz istedi ve şunları söyledi:

— Her şeyden önce, Mareşal Voroşilov'un, İngiliz'lerin «Overlord» ile ilgili tutumlarının ne olduğu hakkındaki sorusunu cevaplandırmak istiyorum. İngilizler bu harekâta büyük bir önem vermekte ve bunu, savaşın ayrılmaz bir parçası olarak saymaktadırlar. Ama, bu harekâtın başarı sağlaması için, Almanların, ihtiyattaki kuvvetlerini cepheye taşımak üzere, kuzey Fransa'nın o çok güzel yollarından yararlanmalarına imkân vermeyecek olan birtakım ön koşulların hazırlanması gerekmektedir.

Böylece General Brooc, Varoşilov'un, İngilizlerin «Overlord» harekâtını İkinci Dünya Savaşı'nın başlıca harekâtından biri olarak sayıp saymadıkları sorusuna cevap vermeden, yuvarlak birtakım laflarla, İngilizlerin Manş denizi kıyılarından bir çıkarma yapmak için, 1944 yılında almalarını düşündükleri

tedbirlerden söz etmeğe başladı. Onun düşüncesine göre, bütün zorluk çıkarma gemilerinde idi. Çünkü 1944 yılı 1 mayısına hazır olmak için, çıkarma gemilerinin büyük bir bölümünü şimdiden Akdeniz'den Manş denizine geçirmek gerekmektedir. Bu ise, İngilizlerin İtalya'da büyük sayıda Alman kuvvetlerini tutmak için gerekli gördükleri İtalya harekâtına geniş ölçüde engel olabilirdi. Oysa İtalya harekâtı, hem Rus cephesindeki Alman kuvvetlerinden bir bölümünü çekmek; hem «Overlord» harekâtına başarı sağlamak bakımından önemli idi. Bu sözlere göre İngilizler, bütün kuvvetlerini şu anda «Overlord» harekâtına bağlayamazlardı. Sonuç olarak, kuzey Fransa'ya, hangi tarihte bir çıkarma yapmanın mümkün olacağını şimdiden kestirmek de elde değildi. Ayrıca, General Brooc'a göre yüzer limanlara da ihtiyaç vardı. Birçok tecrübeler, bu yüzer limanlar olmadan herhangi bir çıkarma harekâtından, bu arada «Overlord» harekâtından da kesin bir başarı bekleyemezdi.

Böylece General Brooc, «Overlord»un gerçekleşmesini engelleyen nedenlere bir yenisini daha eklemiş oluyordu. Tabiî bu cevap Voroşilov'u tatmin etmediği için, sorusunu tekrarladı:

— İngilizler, «Overlord» harekâtını, günümüzün başlıca harekâtı olarak sayıyorlar mı, saymıyorlar mı? Ben bunu öğrenmek istiyorum.

İngiliz generali bu soruya da açık bir cevap vermekten kaçındı:

— Ben bu sorunuzu zaten bekliyordum, – dedi –. Size şunu söylemeliyim ki, ben, gerek kuzey Fransa'ya, gerek güney Fransa'ya yapılacak bir çıkarmanın başarısızlığa uğramasını istemem. Ama bazı koşullar

altında bu çıkarmalar peşin olarak başarısızlığa mahkûmdur.

İngiliz generalinden kesin bir cevap almanın mümkün olmadığını gören Mareşal Voroşilov, Sovyetler Birliğinin bu konudaki görüşlerini açıklamaya koyuldu. Voroşilov, dünkü genel toplantıda, Sovyet Heyeti Başkanı Stalin'in, Akdeniz'deki harekâtın ikinci derecede bir önem taşıdığı, buna karşılık, güney Fransa'ya yapılacak bir çıkarmanın «Overlord» harekâtına yararlı olması bakımından daha akla yakın olduğu yolundaki konuşmasını hatırlattı. Voroşilov sözlerine devam ederek, İngiliz - Amerikan ordusunun kuzey Afrika'daki başarıları, İtalya çıkarması, İngiliz-Amerikan hava kuvvetlerinin Almanya'ya karşı gösterdikleri başarı, Birleşik Amerika'nın savaş tekniği alanındaki müthiş gücünü, müttefik deniz gücünün Akdeniz'deki su götürmez üstünlüğü, bütün bunlar, istenilirse, «Overlord»un başarı ile uygulanabileceğini göstermektedir, dedi.

Küçük bir duraklamadan sonra Voroşilov sözlerine şunları ekledi:

— Sovyetler Birliği'nin teklifi şu noktada toplanmaktadır: Kuzey Fransa çıkarması yapılırken, güney Fransa'dan yapılacak bir çıkarma ile desteklenmelidir. Bunun için de İtalya'da bir savunmaya geçmeli, buradan artacak askerî güçleri güney Fransa'ya kaydırmalıdır. Böylece düşmana iki yandan birden saldırılmış olur. Bu çıkarma, «Overlord»dan iki-üç ay önce yapılabildiği gibi, aynı zamanda hatta «Overlord» harekâtından bir süre sonra da yapılabilir. Ama bu, ne olursa olsun yapılmalıdır. Kuzey Fransa'dan bir çıkarma yapılmasının kolay olmadığını bili-

yoruz. Bunun, bir ırmağı zorlayıp karşı kıyıya geçmekten çok daha çetin bir iş olduğunu anlıyoruz. Ama ne var ki, Dinyeper, Desna, Saj gibi büyük ırmakları zorlayıp aşmakta edindiğimiz tecrübelerden biliyoruz ki, iş ciddî tutulursa, Manş denizinden kuzey Fransa'ya pekâlâ başarılı bir çıkarma yapılabilir. Sözünü ettiğim Dinyeper, Desna, Saj gibi ırmakların kıyılarında Almanlar, modern betonarme-çelik tahkimat yapmışlardı. Üstelik zorladığımız kıyılar dağlıktı. Buna rağmen yoğun bir topçu ateşinden ve hava kuvvetlerimizin yoğun bombardımanlarından sonra ordularımız pekalâ bu ırmakları geçmişler ve düşmanı yok edebilmişlerdi. Bunun için, iyi bir hazırlıktan sonra, üstelik hava kuvvetlerinden de destek görecek «Overlord» harekâtının başarıya ulaşacağından hiç kuşkum yoktur. Tabiî müttefik hava kuvvetleri, daha çıkarma başlamadan, havada tam bir üstünlük kurmalıdır.

General Brooc, uzlaşıcı ve yumuşak bir tonla Voroşilov'a cevap vererek:

— İngiliz ve Amerikalılar, Akdeniz'deki harekâta, ikinci derecede, yan bir hareket gözüyle bakmaktadırlar, – dedi. – Ama, bu bölgede müttefiklerin büyük kuvvetleri yığılı olduğuna göre, buradaki harekât, ana harekâta yardımcı olabilir ve olmalıdır. Bu harekât çeşitli cephelerdeki harekâtla, özellikle kuzey Fransa'daki harekâtla sıkı sıkıya bağlıdır.

Daha sonra General Brooc, sözü, su yollarının zorlanmasına getirdi. İngilizlerin, büyük bir hayranlıkla Kızılordu'nun ırmakları zorlamasını ve bu alandaki başarılarını izlediğini söyledi. Ama, Manş denizindeki harekâtın özel vasıtalara ve bu harekâtla ilgili planın çok ayrıntılı bir biçimde incelenmesine

ihtiyaç duyduğunu sözlerine ekledi, Ayrıca, general Brooc, Fransız kıyılarının meyilli ve çok sığ oluşundan, bunun için birçok yerlerde gemilerin kıyıya yanaşmakta zorluk çekeceklerinden yakındı.

Amerika'lı general Marshall da, kuzey Fransa'ya yapılacak bir çıkarmanın karmaşıklığına dikkati çekti. Voroşilov'un, kuzey Fransa'ya yapılacak çıkarma konusunda gösterdiği iyimserliğe katılmadığını da belirtti. General Marshall, askerlik hayatında, kara harekâtını, ırmakları zorlayıp geçmesini öğrendiğini, ama, Okyanuslar ötesi bir çıkarma söz konusu olunca, yeniden birçok şeyler öğrenmesi gerektiğini söyledi. Bu arada, bir ırmağı geçerken yenilgiye uğranılırsa, bunun sadece bir başarısızlık olduğunu, ama «Overlord» gibi büyük çıkarmalarda uğranılacak başarısızlığın bir bozgun anlamına geleceğini sözlerine ekledi.

Voroşilov, general Marshall'a itiraz etti. Onun düşüncesine göre, «Overlord» gibi operasyonlarda dikkate alınması gereken en önemli noktalar, işin iyi organize edilmesine; planlanmasına ve iyi bir taktik uygulanmasına bağlı kalmaktadır. Eğer uygulanan taktik güdülen amaca uygunsa, karaya ilk çıkarılan birlikler başarısızlığa uğrasa bile, bu bir bozgun değil, sadece bir başarısızlık olur. Bu durumlarda hava kuvvetleri hava hakimiyetini ellerine geçirmek ve düşman topçusunu susturmak zorundadır. Şiddetli bir topçu ateşinden sonra sadece öncü birlikler karaya çıkar, bunlar bir köprübaşı kurup orada tutunduktan sonradır ki büyük kuvvetler karaya çıkartılır.

Kısacası, bu toplantıda herkes kendi görüşünü

savundu. Askerî temsilciler, çıkarma işinde bir anlaşmaya varamadılar. Bundan daha önemlisi, kuzey Fransa'ya yapılacak çıkarmanın tarihi üzerinde de bir karara varamadılar.

Öğleden sonra yapılan «üç büyükler» toplantısına, askerler hiç de gönül açıcı bir bilgi veremediler.

İNGİLTERE KRALININ, STALİNGRAD'A KILIÇ VERMESİ

29 kasım günü, Tahran konferansının genel toplantısı başlamadan önce, müttefiklerin, ortaklaşa düşmanları olan faşizme karşı birlik vve beraberlik gösterisi halini alan bir tören yapıldı. Böyle bir gösteriye her zamandan çok ihtiyaç vardı. Bu gösteri, konferansın üzerinde toplanmış olan kara bulutları biraz dağıttı ve Hitler'e karşı kurulan bu koalisyonun önünde, ancak, birlik ve beraberlikle üstesinden gelinebilecek çok büyük ve önemli işler bulunduğunu hatırlattı.

Özel olarak yaptırılmış olan bir kılıcın, İngiliz kralı Altıncı George ile İngiliz halkı adına Stalingrad halkına verilmesi töreni, çok parlak ve gösterişli bir biçimde düzenlenmişti. İki kabzalı, kılıfı işlemeli, pırıl pırıl yanan bu kocaman kılıç, İngiltere'nin en usta, eski kılıççılarına yaptırılmıştı. Kılıç, faşist canavarının bel kemiğini kıran Stalingrad halkına bir saygı sembolü olarak armağan edilmişti.

Salon, tören başlamadan çok önce dolmuştu. «Üç büyükler» içeri girdiği zaman, üç devletin bütün heyet üyeleri, kara, deniz, hava komutanları, salonda-

ki yerlerini almış bulunuyorlardı. Stalin, omuzlarında Marshall apuletleri bulunan açık-gri bir ceket giymişti. Churchill de, ilk defa olarak askerî üniforma giymişti. İngiltere Başbakanı bu törenden sonra Tahran'da bu üniformayı sırtından hiç çıkarmadı. Bundan önce Churchill, çizgili, lâcivert bir elbise giyiyordu. Ama, Stalin'in Tahran'a üniforma ile geldiğini görünce, o da kendine askerî bir üniforma istemiş, bu üniforma da, tam Stalingrad'a kılıç verme törenine yetişmişti. Churchill'in üniforması, İngiliz subaylarının giydiği gri-mavi havacı üniforması idi. Roosevelt her zamanki gibi, sivil elbisesini giymişti.

Saygı birliği, Kızılordu subaylarıyle Büyük Britanya krallık ordusu subaylarından kurulmuştu. Orkestra Sovyet ve İngiliz millî marşlarını çaldı. Herkes bu marşları ayakta dinledi. Orkestra susunca, salona derin bir sessizlik çöktü. Churchill, ağır ağır yürüyerek, bir masanın üzerinde durmakta olan, kocaman kara bir kutuya yaklaştı; kutunun kapağını açtı. Bir kılıfın içinde bulunan kılıç, bordo renginde kadife bir yastığın üzerine yatırılmıştı. Churchill, iki eliyle kılıcı aldı, yere dik tutarak Stalin'e döndü:

— Majesteleri İngiltere Kralı George VI Hazretleri, bu saygı değer kılıcı, Stalingrad halkına iletmeniz dileğiyle, size takdim etmek üzere bana verdiler. Bu saygıdeğer kılıcı, Majestelerinin beğendiği ve seçtiği bir örnek üzerine dedeleri birkaç kuşak boyunca kılıç yapımında başarı göstermiş bir kılıç ustası yapmıştır. Kılıcın ağzında «İngiliz halkının onlara beslediği saygı belirtisi olmak üzere, çelik yürekli insanlara, Stalingrad halkına George VI'nın armağanı» sözleri kazınmıştı.

Churchill birkaç adım atarak kılıcı, arkasında otomatik tüfekli Sovyet saygı birliği bulunan Stalin'e verdi. Stalin kılıcı aldı. Kınından çıkardı. Kılıcın ağzı donuk bir pırıltı ile parladı. Stalin onu dudaklarına götürerek öptü. Sonra, kılıç elinde olduğu halde:

— Majeste Kral George VI'ya, Stalingrad halkı adına değerli armağanından ötürü, şükranlarımı arzetmek isterim – dedi –. Stalingrad halkı bu armağana büyük bir değer verecektir. Sayın Başbakan, Stalingrad halkının şükranlarını majestelerine iletmenizi sizden istirham ederim.

Küçücük bir sessizlik oldu. Stalin, ağır ağır masayı dolaşarak Roosevelt'e yaklaştı ve kılıcı ona gösterdi. Churchill, kılıcın kılıfını tutuyordu. Roosevelt, bu kocaman kılıcı dikkatle gözden geçirdi Kılıcın ağzındaki yazıyı yüksek sesle okuyarak:

— Stalingrad halkının yüreği gerçekten de çeliktenmiş, – dedi. Sonra kılıcı Stalin'e geri verdi. O da, kutunun durduğu masaya yaklaştı, kılıfına konmuş olan kılıcı dikkatle kutuya yerleştirdi ve kapağını kapadı. Sonra kutuyu Voroşilov'a verdi O da, saygı birliğinin eşliğinde bitişik odaya götürdü.

Herkes fotoğraf çektirmek üzere, altı tane beyaz sütunu bulunan terasa çıktı. Hava sıcak ve rüzgârsızdı. Güneş, sonbaharın sararttığı yaprakları aydınlatıyordu. Stalin ve Churchill, arabasıyle Roosevelt'i de getirdikleri terasın ortasında durmuştu. Buraya «üç büyükler»için üç koltuk konmuştu. Koltukların arkasında, bakanlar, mareşaller, generaller, amiraller ve elçiler yer almıştı. Bu, fotoğrafçılarla sinemacılar için büyük bir gündü. Onlar durmadan koşuşuyor, kâh çömeliyor, kâh parmak uçlarında yükseliyor, en elve-

rişli pozları yakalamak için, bir yandan öte yana gidip geliyorlardı. Sonra herkes kenara çekildi. Ortada, terastan toplantı salonuna açılan yüksek kapının fonunda yalnız üç büyükler kaldı. Bu fotoğraf tarihsel bir önem kazandı ve bütün dünyayı dolaştı.

BİR BAŞKOMUTAN ARANIYOR

Stalingrad'a krallık kılıcının verilmesi töreninden sonra başlayan genel toplantıda, törenin yarattığı o heyecanlı ruh hali, çabucak kayboldu. Avrupa'da ikinci cephenin açılması gibi çok önemli sorun; yine eskisi gibi, çözülmemiş olarak duruyordu. Sovyet heyetinin başkanı Stalin, İngiliz ve Amerikan temsilcilerine dönerek sordu:

— «Overlord» harekâtına kimin başkomutanlık edeceği sorusuna cevap verilmesini isterdim – dedi.

Roosevelt:

— Bu konuda henüz bir karar verilmemiştir, – diye cevap verdi.

Stalin, âdeta sesli düşünüyormuş gibi, asık bir suratla söylendi:

— Şu halde «Overlord» harekâtından hiç bir şey çıkmayacak demektir. Bu «Overlord» harekâtının hazırlanmasından ve bunun yürürlüğe konmasından doğacak askerî ve moral sorumluluğu kim alıyor üzerine? Bu belli değilse, o zaman «Overlord» harekâtı kuru bir laftan öteye geçemez!

Masanın karşı tarafında, bir tatsızlık gölgesi dolaştı. Kısa bir sessizlik başgösterdi. Sonra Roosevelt:

— «Overlord» harekâtının hazırlanması sorumlu-

luğunu İngiliz generali Morgan omuzlarına yüklenmiş bulunuyor.

Stalin, direnmekte devam etti:

— «Overlord» harekâtını uygulamanın sorumluluğunu kim alıyor üzerine?

Birleşik Amerika Cumhurbaşkanı:

— Başkomutan bir yana bırakılırsa, bu harekâtın uygulanmasına katılacak bütün komutanlar bizce bilinmektedir.

Roosevelt'in bu açıklaması, tabiî, problemi çözmüş olmuyordu. Stalin'in sorusu, prensip bakımından büyük bir önem taşıyordu. Komutanı olmadan, sorumlu bir başı olmadan, küçük ya da büyük, hiç bir askerî harekât uygulanamaz!.. Üstelik, ağır savaş tekniği ile donatılmış büyük bir orduyu Manş denizinden geçirerek karaya çıkarmak gibi bir askerî hareketi, başkomutansız planlamak ve uygulamak mümkün değildi. Bunun için, bu harekâtta kimin başkomutan olacağı sorununun ortaya atılması, İngiliz-Amerikan durumunun bütün anlamsızlığını açığa vurmuştu.

Stalin, yine aynı asık suratla sözlerini sürdürdü:

— Öyle bir durum olabilir ki, general Morgan, bütün hazırlıkların tamamlandığını sanabilir. Ama, harekâtın uygulanmasından sorumlu general iş başına gelince, general Morgan'ın hazırlıklarını eksik bulmuş olabilir. Bu duruma göre, hem hazırlıkları, hem uygulamayı yürütecek generalin aynı adam olması gerekiyor.

Churchill, Stalin'e karşılık vererek:

— General Morgan'a yalnız ön hazırlıklarla uğraşma görevi verilmiştir, – dedi.

Stalin hemen sordu:

— General Morgan'a bu görevi kim verdi?

Churchill, general Morgan'a bu görevin birkaç ay önce, Başkan Roosevelt'in onayı ile Anglo-Amerikan Birleşik Kurmay Başkanlığınca verilmiş olduğu cevabını verdi. General Morgan'a «Overlord» harekâtını İngiliz ve Amerikan Kurmay Başkanlarıyle işbirliği halinde hazırlaması görevi verilmişti. Ama, Başkomutan henüz seçilmemiştir. «Overlord» harekâtına katılacak birliklerin yığınak ve donatım işleriyle Amerikalıların uğraştığını ve sayıca üstünlüklerini dikkate alan Büyük Britanya hükümeti, «Overlord» harekâtına katılacak kendi birliklerini, Amerikan Başkomutanının emri altına vermeğe hazır olduğunu bildirdi. Başkomutanın atanması sorunu, bugünkü gibi, geniş bir toplantıda çözülemez. Bu sorun, «üç büyükler» arasında dar bir çerçeve içinde görüşülmelidir.

Churchill konuştuğu sırada, Roosevelt bir kâğıdın üzerine bir şeyler yazdı ve İngiliz Başbakanına gönderdi. Churchill, yazılan pusulaya acele bir göz gezdirerek:

— Başkanın şimdi bana yazdığına göre (ki ben de ona katılıyorum), başkomutanın atanması sorununun bir karara bağlanması, şimdi yapmakta olduğumuz görüşmelere bağlı olacaktır, – dedi.

Stalin:

— Beni yanlış anlamamanızı isterim – diye açıkladı –. Rusların, başkomutanın seçilmesi işine katılmakta herhangi bir istekleri yoktur. Biz, sadece, komutanın kim olacağını bilmek istiyoruz. Biz komutanın biran önce atanmasını ve «Overlord» harekâtı-

nın hazırlanmasında olduğu kadar yürütülmesinde de sorumlu olmasını istiyoruz.

Stalin'in, başkomutanlık sorununun görüşülmesine katılmak isteğinde bulunmaması; Churchill'i açıkça yüreklendirmişti:

— Stalin'in söylediklerini ben de tamamıyle uygun buluyorum – dedi –. İki hafta içinde, kimin başkomutan olacağını belirterek adını size bildiririz. Umarım ki, Başkan da benim bu düşüncelerime katılmaktadır.

MORGENTHAU PLANININ KABULÜ

Amerikan devlet adamlarından Henry Morgenthau'nun, Almanya'nın savaştan sonra alması gereken durum hakkında hazırladığı bir plan, Tahran buluşmasından üç ay önce Roosevelt'le Churchill arasında yapılan Quebec görüşmelerinde kabul edilmişti (11-24 ağustos 1943).

Stalin'in ertesi gün Churchill ile yaptığı konuşmada, «Overlord» harekâtında kimin başkomutan olacağı sorunu yeniden ele alındı. Bu konunun hayatî bir önem taşıdığını belirten Churchill, ağustos ayına kadar egemen olan görüşe göre, «Overlord» harekâtına bir İngiliz subayının komuta etmesi gerekmekte idi. Ne var ki, Roosevelt'le Churchill'in Quebec'deki son buluşmalarında Başkan, bir başka düşünce ileri sürmüş; «Overlord» harekâtına bir Amerikalı subayın, Akdeniz harekâtına da bir İngiliz subayının komuta etmesini teklif etmiş. Büyük Britanya hükümeti, «Overlord» harekâtının ilk anlarında bile Amerikalıların sayıca üstün olacaklarını, zamanla bu üstünlüğün daha da artacağını dikkate alarak bu teklifi kabul etmiş.

Stalin:

— Bu, Akdeniz'de, Eisenhower'in yerine bir İngiliz komutanının atanacağı anlamına mı gelir? – diye sordu.

Churchill, olumlu anlamda başını salladı ve Amerikalılar kendi komutanlarını seçer seçmez, kendisi de, yani Churchil de, Akdeniz bölgesine bir İngiliz komutanı getireceğini bildirdi ve çok anlamlı bir biçimde ekledi:

— Amerikan komutanının atanmasındaki gecikme, Amerikalıları ilgilendiren birtakım iç sorunlarla bağlıdır ve bunun, Amerika'daki bazı yüksek kişilerle ilgisi vardır.

Churchill'in bu açıklaması, gerçeğin ancak yarısını yansıtmakta idi. Çünkü Başkomutanın atanması sorunu yalnız Washington politikacıları arasında değil, onlardan çok İngilizlerle Amerikalılar arasında

bir anlaşmazlık konusu doğurmuştu. Mesele şu ki, 1943 yılı yazında Washington'da, Akdeniz'le, kuzey Fransa'daki harekâtın bir komutanın, özellikle Amerikalı bir komutanın idaresinde yürütülmesi gerektiği üzerinde bir görüş belirmişti. İşte o zaman, bütün harekâtı idare edecek komutanın adaylığı da ortaya atılmıştı. Bu aday da, Birleşik Amerika Genelkurmay Başkanı George Marshall'dı. Ama işte bu aday üzerinde bir görüş ayrılığı meydana çıktı. Amerika'nın sözü geçer askerî çevreleri, bu arada Amerikan kongresinin kalburüstü üyeleri, general Marshall gibi, askerlik ve politika işlerinde tecrübesi olan böyle bir kişinin yerine konulacak bir başkasını bulmanın çok zor olacağı görüşünü savundular. Bu çevreler, ancak Marshall'ın Washington'daki yerini korumasını sağlayacak bir formül bulunduğu takdirde, onun Avrupa'ya gönderilmesine razı olacaklarını bildirdiler.

Öte yandan başkan Roosevelt ve ona yakın çevreler, general Marshall başkomutanlık makamına getirilirse, İngilizlerin ancak onun komutası altında olmak üzere, Akdeniz ile Batı Avrupa savaş alanlarını aynı adamın komutası altında birleştirmeğe razı olacaklarını tahmin ediyorlardı. Roosevelt, Churchill'in, her şeyden önce doğu Akdeniz'de geniş bir askerî harekâta girişmek eğilimini açıkça gösterdiği sıralarda bunu özellikle çok önemli saymakta idi. Bununla ilgili olarak ortaya çıkan iç politik anlaşmazlıklar başkomutanlık adaylığı meselesinin 1943 yılı sonbaharı süresince bir karara bağlanmaması sonucunu doğurdu.

Ama bütün terslikler, Büyük Britanya hükümetinin Amerika'lıların himayesinde bir başkomutanlığa razı olmamalarından ileri gelmekte idi. Gerçi Londra

General Marshall'ın başkomutanlığını destekliyordu, ama yalnız «Overlord» harekâtının başkomutanı olmak şartıyle.. Böylece, başkomutan adaylığı sorunu kesin olarak bir sonuca bağlanmadı ve Quebec'de, Akdeniz'deki İngiliz - Amerikan kuvvetlerinin başına bir İngiliz komutanının getirilmesi kararından sonra ise kesin olarak suya düştü.

Bu konuda Londra'nın isteklerine boyun eğen Amerika'lılar, Churchill'in doğu Akdenizdeki planlarına göz yummağa hazır olduklarını göstermiş oldular... Bu planların anlamı çok açıktı: 1) Savaşı, ikinci derecede önemi olan bölgelere kaydırmakla uzatmak, 2) O sıralarda, değil yalnız antifaşist, aynı zamanda antiemperyalist bir nitelik taşıyan partizan harekâtının çok yaygın olduğu Balkan'ları ve bütün güney Avrupa'yı İngiliz kontrolü altına almak.

Bütün bu entrikaların, ne savaşı çabuk bitirmek ödeviyle, ne de Sovyetler Birliği'ne ciddî bir yardımda bulunmakla en küçük bir ilişkisi vardı.

Böylece Tahran'da «Overlord» harekâtını idare edecek başkomutanın adı belli olmadan kaldı. Ne var ki üç büyüklerin katıldığı Tahran konferansının bitiminden dört gün sonra 5 aralık 1943 tarihinde Roosevelt «Overlord» harekâtına katılacak Anglo-Amerikan ordusu başkomutanlığına, general Eisenhower'i getirdi.

DURUM GERGİNLEŞİYOR

Konferansa katılanlar, tekrar tekrar «Overlord» konusunu ele alıyor, ama bu onları, ana sorun olan

kuzey Fransa'ya çıkarma yapmanın tarih ve sırasına bir adım bile yaklaştırmıyordu. Bu arada Churchill, Akdeniz'de ya da Balkanlarda yapılacak bir başka askerî hareketi «Overlord» yerine koymağı denemekten geri kalmıyordu. Yine böyle genel toplantılardan birinde Churchill İngiliz'lerin Akdeniz'de büyük bir orduları bulunduğunu, bu ordunun boş durmayıp bütün yıl süresince aktif hareketlerde bulunması gerektiğini söyledi. Bundan ötürü, Ruslar'ın, bütün bu sorunu ve İngiliz'lerin Akdeniz'deki ordularını en iyi biçimde kullanmak konusunda teklif ettikleri çeşitli alternatifleri iyice incelemelerini rica etti. İngiliz Başbakanı, ayrıntılı olarak incelenmesi gereken çeşitli sorunlar ileri sürdü. Bu sorunlar, genel olarak, Akdeniz'de ve İtalya'da bulunan İngiliz kuvvetleriyle ilgili idi. Churchill, evirip çeviriyor, sözü bu kuvvetlere getirerek bunların hareketsiz kalmamaları gerektiğini, bundan ötürü de Akdeniz'de, Balkanlar'da bir harekete geçmek gerekliliğini ileri sürüyordu. Büyük Britanya Başbakanına göre, Balkan sorunu, askerî olmaktan çok politik bir nitelik taşımakta idi: Balkanlar'da, 21 Alman tümeni vardı. Bundan başka 54 bin kişilik bir Alman kuvveti de Ege denizi adalarında bulunuyordu. Balkanlar'da ayrıca 12 Bulgar tümeni de vardı. Churchill, «İngiltere'nin bütün amacı, bu Alman kuvvetlerini Balkanlar'da tutmak, imkân olursa, yok etmektir.» diye ekledi. Churchill'e göre, İngiltere Balkanlar'da hiçbir çıkar gözetmemektedir.

Bütün bunları dikkatle dinleyen Stalin; bütün savaş sorunları içinde, kesin bir anlam taşıyan en önemlisinin «Overlord» harekâtı olmak gerektiğini söyledi.

Stalin sözlerine devam ederek: «Bu konuda en önemli nokta, «Overlord» harekâtının başlama tarihi ve bu tarihin ertelenmemesidir,» dedi. «Ayrıca bu hareketin, güney Fransa'ya yapılacak bir çıkarma ile desteklenmesidir. Sovyet Heyetinin inancına göre bütün bu sorunlar Tahran konferansında görüşülüp kesin bir karara bağlanmalıdır. Bu işin en doğru çözüm yolu budur.»

Stalin'i dikkatle dinleyen Roosevelt: «Overlord» harekâtının yapılmasını hepimiz uygun görüyorsak, bu harekâtın başlama tarihi, bence büyük bir önem taşımaktadır,» dedi. «Onun için bunun başlama tarihi üzerinde de anlaşmamız gerekmektedir.» Roosevelt'e göre bu konuda tutulacak iki yol vardır: Ya «Overlord» harekâtını mayıs ayının ilk haftasında uygulamağa başlamak, ya da bu harekâtı bir süre için ertelemek. «Overlord» harekâtının ertelenmesi, çıkarma araçlarına ve uçaklara ihtiyaç gösteren Akdeniz'deki bir iki harekât yüzünden olabilir. Eğer doğu Akdeniz'de bir harekete girişilirse, bu hareket de başarıya ulaşmazsa, o zaman buraya yeni yardımcı güçler göndermek gerekecektir. O zaman da «Overlord» harekâtı belirtilen süre içinde yapılamaz olur. Bundan ötürü Kurmay başkanlıklarımız Balkan harekâtı planlarını «Overlord» harekâtını aksatmayacak bir biçimde düzenlemek zorundadırlar.

Stalin, Amerika Cumhurbaşkanını destekleyerek:

— Çok doğru - dedi -. «Overlord» harekâtını 10 - 15 - 20 mayıs tarihleri arasında gerçekleştirebilirseniz çok iyi olur.

Churchill:

— Ben böyle bir söz veremem – diye cevap verdi.

Stalin, bu koşullar altında konuşmamıza devam etmek çok zordur, anlamına gelmek üzere omuzlarını kaldırdı. İngiltere Başbakanının bu kaçamaklı sözleri onu sinirlendirmişti. Ama, Stalin kendini tuttu ve söylenenleri bir türlü anlamayan öğrencisine laf anlatmağa çalışan bir öğretmenin sakin edasıyle:

— Dün Churchill'in söylediği gibi, eğer «Overlord» harekâtı ağustos ayında yapılırsa, o mevsimde havanın elverişli olmaması yüzünden, hiç bir yararlı sonuç alınamaz – dedi –. Nisan ve mayıs ayları «Overlord» için en uygun aylardır.

Bilindiği üzere Stalin, kimizamanlar çok sinirli ve sabırsızdır. Küçücük bir itiraz onda çok şiddetli tepkiler yaratabilir ama, Stalin, Tahran konferansının çalışmaları süresince, kendini çok iyi tutmasını, bildi. Hattâ, toplantıların en sinirli, en gergin anlarında bile, en küçük bir sinirlilik belirtisi göstermeden dürüst ve sakin davrandı. Bu haliyle de, sık sık sinirlenen, hattâ kimizamanlar kendini kaybeden Churchill'den çok daha olumlu bir izlenim yarattı.

Stalin'in bu sakin hali beklenilen etkiyi yaptı. Churchill uzlaşıcı bir tonla:

— Anlayabildiğim kadarıyle, görüşlerimizde bir ayrılık olmadığını sanıyorum. Ben «Overlord» harekâtını en kısa bir zamanda gerçekleştirmek için, Britanya hükümetinin elinde olan her şeyi yapmağa hazırım. Ama, bunların kullanılması «Overlord»u iki üç ay geciktirir diye, Akdeniz'de bulunan birçok imkânların mirasyedice harcanması gerektiğini de sanmıyorum. Bizim düşüncemize göre, büyük sayıdaki Britanya kuvvetlerinin, altı ay süresince hareket-

siz kalmamaları gerekir. Bu ordu düşmanla savaşmalı ve Amerikalı müttefiklerimizin yardımıyle İtalya'daki Alman tümenlerini yok etmelidir. Biz İtalya'da pasif olarak kalamayız, çünkü bu durum bizim oradaki bütün planlarımızı alt üst eder. Biz Rus doslarımıza yardım etmek zorundayız.

Böylece Churchill yeniden Akdeniz'deki harekâtın geliştirilmesi tezine dönmüş oldu. Hem de bunu, Ruslara en iyi bir yardım imiş gibi göstermeğe çalıştı. Stalin, alaycı bir eda ile:

— Churchill'in sözlerinden, Rusların İngilizlerden, hareketsiz kalmalarını istiyorlarmış gibi bir anlam çıkıyor –, dedi.

Churchill, Stalin'in sözlerindeki ince alayı fark etmemiş gibi davrandı ve tekrar, İtalya'da ve Balkanlar'da, elden geldiğince fazla Alman tümeni bağlamak gerektiğini, İtalyan cephesinde, elleri bağlı durmanın Almanlara «Overlord»un zararına olarak Fransa'ya yeni tümenler göndermesi imkânını vereceğini yeniden anlatmağa koyuldu. Churchill, sözlerine devam ederek: «İngiliz'ler, müttefikleriyle bütün ayrıntıları görüşmeğe hazırdırlar,» dedi. «Ama bütün mesele, çıkarma araçlarında toplanıyor. Eğer bu çıkarma araçları 'Overlord' zararına olarak Akdeniz bölgesinde ya da Hint Okyanusunda bırakılacak olursa, o zaman 'Overlord' un ve Güney Fransa'daki harekâtın başarısını garanti edemeyiz.»

Büyük Britanya Başbakanı çok anlamlı bir biçimde sözlerini tamamladı:

— Güney Fransa'daki harekât için çok sayıda çıkarma aracına ihtiyaç var. Bunu da hesaba katmak gerek.

Bu koşullar altında, bundan sonraki görüşmelerin askerî mütehassıslar komisyonuna verilmesi teklifi, bu işi büsbütün gömmek amacını güden bir hiyleden başka bir şey olamazdı. Gerçekten de, üç büyüklerin Tahran konferansına ayırabilecekleri zamanın çok sınırlı olduğunu herkes biliyordu.

Bunun için Roosevelt, çözülmemiş olan sorunların askerî komisyonca bir karara bağlanmasını teklif ettiği zaman, Stalin buna kesinlikle itiraz etti:

— Hiç bir askerî komisyonun gereği yok – dedi –. Bütün sorunları biz burada bir karara bağlayabiliriz. «Overlord» harekâtının tarihini, Başkomutanlık ve güney Fransa'daki yardımcı harekât sorununu biz burada karara bağlamak zorundayız.

Stalin, Rusların Tahran'da kalış zamanlarının sınırlı olduğunu sözlerine ekledi. «1 aralık gününe kadar burada kalabiliriz. Ama, 2 aralık günü sovyet heyeti hareket etmek zorundadır. Konferansın üç, bilemediniz dört gün süreceğini önceden kararlaştırmamış mı idik?»

Roosevelt, yine de bütün sorunların askerî komisyona gönderilmesinde direndi. Ama, Stalin buna razı olmadı. Rusların, Almanlara indirecekleri darbeyi hazırlamak üzere, «Overlord» harekâtının başlama tarihini bilmeleri gerektiğini söyledi.

Churchill, işlerin askerî komisyona verilmesi konusundaki Roosevelt'in teklifini destekledi ve:

— «Overlord» harekâtının tarihini belirtmek sorununa gelince – dedi –, stratejik durumun askerî komisyonca incelenmesine karar verilirse...

Stalin, sert bir davranışla onun sözünü keserek:

— Biz hiç bir inceleme istemiyoruz – dedi.

Havanın elektriklenmekte olduğunu hisseden Roosevelt, söze karışmakta acele etti:

— Bizimle İngilizler arasındaki anlaşmazlığın önemsiz olduğunu hepimiz biliyoruz. Ben «Overlord» harekâtının ertelenmesine karşıyım. Öte yandan Churchill de Akdeniz'deki harekâtın önemi üzerinde durmaktadır. Askerî komisyon bu noktaları inceleyip bir sonuca bağlayabilirdi.

Stalin, görüşlerinde direnerek:

— Biz bu sorunları kendimiz çözebiliriz – dedi –. Çünkü bizim yetkilerimiz, askerî komisyonun yetkilerinden daha geniştir. İngilizlere bir soru sormama izin verirseniz, kendilerine şunu sormak isterdim: İngilizler «Overlord» harekâtına inanıyorlar mı, yoksa sadece Rusları avutmak için mi ondan söz ediyorlar?

Churchill dudaklarını ısırdı. Kaçamaklı bir cevap verdi:

— Moskova konferansında ileri sürülen koşullar dikkate alınacak olursa «Overlord» harekâtı başladığı sırada elimizin altındaki bütün askerî güçleri Almanlara karşı kullanmak zorundayız.

Churchill'in sözünü ettiği koşullar, Tahran buluşmasından az önce üç devletin Moskova konferansında aldığı kararlardı. Bu kararlar, «Overlord»-un hangi koşullar altında başarılı olabileceğini belirtmekte idi. Bu koşullara göre, çıkarma yapıldığı sıralarda Fransa'da 12 Alman tümeninden fazla asker bulunmamalı, 60 gün içinde de Almanlar Fransa'ya 15 tümenden fazla yardımcı bir güç gönderememelidir.

Churchill, bu koşullardan söz etmekle, belli

durumlarda «Overlord» harekâtının hiç yapılmamasının da mümkün olabileceğini çıtlatmak istemişti. Kısacası uzun tartışmalardan sonra, «Overlord» sorunu, yeniden bir çıkmaza girmişti. Görünüşe göre, bu konuda konuşmaları sürdürmenin artık hiç bir anlamı kalmamıştı.

Stalin, sert bir hareketle yerinden kalktı, Molotov'la Voroşilov'a dönerek:

— Gidelim – dedi –. Artık burada yapılacak hiç bir işimiz kalmamıştır. Bizim cephede görülecek pek çok işimiz var.

Churchill koltuğunda kımıldadı, kıpkırmızı kesildi ve «beni yanlış anladınız» der gibi bir şeyler mırıldandı.

Roosevelt, havayı yumuşatmak için, uzlaştırıcı bir tonla:

— Karnımız çok acıktı – dedi –. Onun için toplantımıza ara vererek Mareşal Stalin'in bugün bize ikram edeceği öğle yemeğine gitmemizi teklif ediyorum.

ROOSEVELT İÇİN RUSYA'DAN GETİRTİLEN SOM BALIĞI

Toplantı salonuna bitişik küçük misafir salonunda dokuz kişilik bir yemek hazırlanmıştı. Üç devletin minyatür bayrakları, beyaz sofra örtüsü üzerinde parlak lekeler halinde ayırt ediliyordu. Tabaklar arasına rasgele serpiştirilmiş kırmızı karanfiller özellikle göze çarpıyordu. Misafir salonuna girdiğim zaman, orada garsonlardan başka henüz kimsecik-

ler yoktu. Masayı dolaşarak, yemeğe katılacakların adları yazılı etiketleri kontrol ettim. Birleşik Amerika Cumhurbaşkanının yeri Stalin için hazırlanmış olan servis tabağının karşısına düşüyordu. Onun şarap kadehine konmuş olan beyaz karton etiketin üzerine, Rumca ve İngilizce olarak Franklin Delano Roosevelt yazılı idi. Stalin'in sağında Churchill oturacak, solunda da, çevirmen olarak ben bulunacaktım. Tam benim karşımda, Roosevelt'in sağında Molotov yer alacaktı. Roosevelt'in sağında ise Charls Bolen oturacaktı. Churchill'in sağında da Binbaşı Bierse'in sandalyesi vardı. Geri kalan yerlerde ise Harry Hopkins ile Anthony Eden oturacaklardı. Her servis tabağının üzerinde, Rusça ve İngilizce olarak sahibinin adı yazılı olan birer etiket bulunuyordu. Menü bu gibi durumlarda bulunması alışılmış olan mezelerden, bulyon'dan, biftekten, tatlıdan, kahveden meydana gelmişti. İçki olarak da sek Kafkas şarabı, maden suyu; limonata; «Sovyet Şampanyası» vardı. Herkes gelmiş ama henüz sofraya oturulmamıştı. Bu sırada garsonlardan biri, bir tepsinin içine konmuş votka, konyak, vermut dolu kadehlerle içeri girdi. Stalin kısa bir konuşma yaptı.

Roosevelt, Gürcü şarabını çok beğendi ve bir süre önce Kaliforniya'da bu çeşit sek şarabı üretilmeğe başlandığını, Pasifik okyanusunun güney bölümünde, Birleşik Amerika kıyılarında şarapçılığın hızla gelişmekte olduğunu, bu arada Kafkas şarabının bazı çeşitlerini de denemenin fena olmayacağını söyledi.

Churchill, konyağı daha çok sevdiğini, Ermeni

konyağının İngiltere'ye ithali için bazı düşünceleri bulunduğunu anlattı. Roosevelt hafif içkileri tercih ediyordu. «Sovyet şampanyası» özellikle hoşuna gitmişti. Sovyetler Birliği'nin bu olağanüstü içkiyi Birleşik Amerika'ya ihraç etmeye razı olup olmayacağını sordu. Stalin buna olumlu cevap verdi.

Öğle yemeği samimî bir hava içinde geçiyordu. Ama, benim için tatsız bir olayla başladı. Genel olarak, resmî yemeklerden önce ben, görevlilerin yemek salonuna girerek bir iki lokma bir şeyler atıştırırdım. Resmî yemeklerin, hemen, acele olarak çevrilmesi gereken canlı konuşmalarla geçtiğini tecrübemle bilirdim. Konuşmalarda ciddî konulara değinilirse, bu konuşulanları not etmek de gerekirdi. Böyle zamanlarda çevirmenin, sofra başında herkesle birlikte bir şeyler yemesinin lafı bile olamazdı. Tabiî garson, herkesin tabağına koyduğu yemekleri çevirmenin önüne de koymakta kusur etmezdi. Ama koyduklarının hepsini, hiç dokunulmamış bir halde geri götürürdü.

Bu sefer toplantı çok uzun sürmüş, Stalin'in konuklarını çağırdığı öğle yemeğine ancak birkaç dakikalık bir zaman kalmıştı. Ben ise, az önce konuşulanların bir özetini çıkarmak zorunda idim. Bu, değişmeyen bir kuraldı. Kısacası, ben bu sefer görevlilerin yemek salonuna gidip bir şeyler yemek fırsatını bulamamıştım.

Herkes yerli yerine oturunca, canlı bir konuşma başladı. Mezeler gelip gitti, pogaçalı bulyon (et suyu) geldi. Ben sürekli olarak çeviri yaptığım ve bloknotuma yazdığım için elimi hiç bir şeye sürememiştim. Sonunda biftek geldi. Artık kendimi tu-

tamadım. Konuşmanın bir an için kesilmesinden yararlanarak, okkalıca bir biftek parçasını kesip çabucak ağzıma attım. Ama, işte tam da bu sırada Churchill, Stalin'e bir soru sordu. Bunu hemen çevirmem gerekiyordu. Ama ağzım tıkabasa dolu olduğu için, aptal aptal oturuyor ve susuyordum. Ortalığa tuhaf bir sessizlik çöktü. Stalin, soru dolu gözlerle yüzüme baktı. Ben ıstakoz gibi kızardım. Hâlâ, bir kelime söyleyemiyor, ağzımdaki bifteği yutmağa çalışıyordum. Görünüşüm kimbilir ne kadar aptalca idi. Herkes gözlerini bana dikmişti. Bu yüzden büsbütün şaşkına dönmüştüm. İlkin hafif gülüşmeler oldu, sonra da bir kahkaha tufanı koptu.

Her profesyonel çevirmen benim büyük bir hata işlediğimi kolayca anlar: bana önemli bir görev verilmişti. Dikkatsizliğimin cezasını çekmem gerekiyordu. Ben bunu çok iyi anlıyordum. Ne var ki her şeyin şaka ile geçiştirileceğini umuyordum. Ama benim dikkatsizliğim Stalin'i çok kızdırmıştı.

Gözlerinden şimşekler çakarak bana doğru eğildi ve ıslık çalar gibi bir sesle, dişleri arasından mırıldandı:

— Tam da yemek yiyecek zamanı buldun!.. Sizin işiniz, çeviri yapmak, çalışmaktır. Hem de ağzını nasıl doldurmuş, düpedüz edepsizlik!

Büyük bir çaba harcayarak ağzımdaki lokmayı çiğnemeden yuttum ve Churchill'in söylediklerini acele çevirdim. Bundan sonra da elimi hiç bir şeye sürmedim. Zaten iştahım da kaçmıştı.

Bu öğle yemeğindeki konuşmalarda yemek konuları önemli bir yer aldı. Roosevelt, Kafkas mutfağının özellikleriyle ilgilendi. Stalin, pek tabiî ola-

rak, bu konuyu iyi biliyordu. Bundan önceki yemeklerden birinde Roosevelt'in Som balığı yemeğini çok beğendiğini hatırlatan Stalin:

— Buraya bir Som balığı göndermeleri için emir vermiştim. Sayın Başkan, şimdi onu size takdim etmek istiyordum.

Roosevelt:

— Harika doğrusu – diye bağırdı –. Bu ilginizden çok duygulandım. Som balığını övmekle sizi zahmetlere soktuğuma bayağı üzülüyorum.

Stalin:

— Bunun hiç zahmeti – yok dedi –. Tam tersine, size böyle bir hizmette bulunabildiğimden çok sevinçliyim.

Sonra bana dönerek:

— Bitişik odaya gidip, bugün uçakla Tahran'a gelen balığı buraya getirmelerini söyleyiniz – dedi.

Stalin'in emrini yerine getirerek sofraya döndüm. Roosevelt bu sırada, savaştan sonra, Birleşik Amerika ile Sovyetler Birliği arasında ekonomik ilişkilerin gelişmesi için geniş imkânlar açılacağını söylemekte idi. Roosevelt, sözlerine devam ederek:

— Savaş Rusya'da büyük yıkımlara yol açtı – dedi. Kalkınmanız için, Mareşal Stalin, büyük çabalar harcamanız gerek. Birleşik Amerika, büyük ekonomik gücüyle, size esaslı yardımda bulunabilir. Faşist devletlere karşı kazanacağımız ortaklaşa zaferden sonra, Sovyetler Birliği'ne birkaç milyar dolarlık bir kredi açabiliriz.

Stalin:

— Bu teklifinizden ötürü size teşekkürler ederim, sayın Başkan – dedi –. Halkımız büyük yoksunluklara

katlanıyor Düşmanlarımızın ayak bastığı yerlerdeki durumu anlatmak zordur. Savaşın yol açtığı yıkım ve zararlar çok büyüktür. Amerika gibi büyük bir devletin yardımlarına çok sevindim. Tabiî uygun şartlarla olursa..

Roosevelt:

— Herhalde anlaşacağımızı sanıyorum – dedi –. Ben kendim bu konuda çaba harcayacağım.

Bu sırada odaya, güvenlik subaylarından biri girdi ve emaneti getirip getiremeyeceğini sordu. Stalin, olumlu bir karşılık verince subay dışarı çıktı. Stalin sofradakilere dönerek:

— Şimdi balığı getirecekler – dedi.

Bütün başlar kapıya çevrildi. Bir iki saniye sonra, kapıda, iriyarı dört er göründü. Hemen hemen iki metre boyunda ve yarım metre çapında bir balık taşıyorlardı. Bunların peşinden iki Filipinli aşçı ile bir Amerikalı güvenlik ajanı gelmekte idi. Harika balığı Roosevelt'in yanına kadar götürdüler. Başkan birkaç dakika balığı seyretti. Bu sırada Amerikalı güvenlik ajanı yanıma yaklaştı ve balığın hangi koşullar altında buraya kadar getirildiğini, nasıl korunduğunu, Başkanın sağlığını tehlikeye sokmadan ne kadar süre dayanabileceğini ve nasıl korunabileceğini Sovyet meslektaşlarından öğrenmemi rica etti. Amerikalı güvenlik ajanı gereken şeyleri defterine yazdıktan sonra çekilip gitti. Onun arkasından balığı da götürdüler. Erlerin askerce yürüyüşüne tempo tutan balığın kuyruğu da, bize veda ediyormuş gibi, sallanıp duruyordu.

Kahvelerin içilmesi için bitişik odaya geçildiği zaman, Churchill, Kral George VI'nın Stalingrad

şehrine armağan ettiği kılıcın, o sabahki veriliş töreninden söz açtı. Churchill, kralın bu davranışının, savaşta doğan İngiltere-Sovyet dostluğunun bir sembolü olduğunu söyledi. Churchill, sözlerini sürdürerek:

— Stalingrad'ın kendisi, Rus halkının bir yiğitlik sembolü olduğu kadar insanlığın büyük bir acı çekişinin de sembolüdür – diye ekledi –. Bu sembol yüzyıllar boyunca yaşayacaktır. Gelecek kuşakların, Volga boyunda kazanılan büyük zaferi gözleriyle görmeleri ve orada geçen yıkıcı savaşların korkunçluğunu duymaları gerekmektedir. Bu efsanevî şehrin korkunç yıkılarını olduğu gibi bırakmalı, yanına da, yeni, modern bir şehir kurmalıdır. Stalingrad yıkıları, tıpkı Kartaca yıkıları gibi, insan direnişinin ve acılarının orijinal bir anıtı olarak, kalmalıdır.

Churchill'in bu düşüncesi Roosevelt'in hoşuna gitti. Onun da görüşüne göre Stalingrad yıkılarını korumak hiç de fena bir şey olmayacaktı. Roosevelt'e göre, tabiî bu, her şeyden önce Rusların 'bileceği bir işti:

Bütün gözler Stalin'e çevrildi. Kaşlarını çatmış olan Stalin, ağır ağır kahvesini yudumluyordu. Sonra, yine hiç acele etmeden fincanını taburenin üzerine bıraktı; hemen orada durmakta olan «Hertsogovina Flor» paketinden bir sigara aldı, yaktı; dumanını savururken de:

— Stalingrad yıkılarını bir müze halinde bırakmanın gerekli olduğunu sanmıyorum – dedi –. Şehir yeniden kurulacaktır. Belki bir bölümünü, bir mahallesini, ya da birkaç binasını, büyük yurt savaşının bir anısı olarak bırakırız. Bütün şehir, tıpkı Feniks*

* Feniks Ölüm yaklaştığı zaman yanan, sonra kendi külünden var olan mitolojik bir kuş.

gibi kendi külünden doğacaktır. Bu, yaşamın ölüme zaferini canlandıran bir anıt olacaktır

Biraz sonra Roosevelt, yorgunluğunu ileri sürerek kendi dairesine çekildi. Öteki Amerikalılar da onu izledi. Onların gidişinden sonra Stalin, Molotov, Churchill, Eden'le ben ve İngiliz çevirmeni kaldık. Kahveler ve Churchill'in ikram ettiği pürolar içildi. Yeniden savaşın geleceğinden, Hitler'in, yaklaşık olarak, kayıtsız ve şartsız teslim olma tarihinden söz edildi.

Tahran buluşmalarında varılan kararların uygulanması sonunda, «Overlord» harekâtıyle batıdan, Rus harekâtıyle doğudan sıkıştırılan Alman orduları, bütün cephelerde gerileyecek; Rus tankları Alman başbakanlık binasının bahçelerine girdikleri sırada, Hitler, tabancayla hayatına son verecekti...

İNGİLTERE BAŞBAKANI, KENDİNİ HAKLI GÖSTERMEĞE ÇALIŞIYOR

Ertesi gün, hemen saat on ikiden sonra, Stalin'le Churchill buluştular. İlk söz alan Churchill oldu. Yarı yarıya Amerikalı olduğunu söyleyen Churchill, Amerikalıları çok sevdiğini belirtti. Onun için, şimdi söylemeğe hazırlandığı sözleri Amerikalıları küçültmek anlamında almamak gerektiğini sözlerine ekledi. Churchill'e göre, öyle şeyler vardır ki, bunları başbaşa konuşmak daha yararlı sonuçlar verir. Birincisi: Akdeniz'deki İngiliz silâhlı kuvvetleri Amerikalıların o bölgedeki silâhlı kuvvetlerinden çok daha fazladır İkisi arasındaki oran üçte bir, ya da dörtte birdir. İşte İngiliz hükümetinin, Akdeniz'deki İngiliz silâhlı kuvvetlerinin hareketsiz kalmamaları konusundaki çabası bundan ileri gelmektedir. Şu anda durum öyledir ki, «Overlord» harekâtı tarihi ile Akdeniz harekâtı tarihi arasında bir seçme yapmak zorunluğu vardır. Ama iş bununla bitmiyor Amerikalılar önümüzdeki mart ayında Bengal körfezinde bir çıkarma yapmamızı istiyorlar.

Böylece Churchill dün damdan düşercesine, Hint Okyanusu'nda bir çıkarma yapmakla ilgili olarak söylediği sözlerin gerçek anlamını da açıklamış oldu. Churchill'in sözlerine göre, «Overlord» harekâtının zamanında yapılmasına engel olan bu olaydı. Churchill, Bengal körfezindeki çıkarmayı «pek de olumlu karşılamadığını» da laf arasında söyledi. Yine Churchill'e göre, gerek Bengal körfezindeki çıkarma için, gerek Akdeniz'deki harekât

için, elde yeterince çıkarma araçları bulunsaydı, durum bambaşka bir renk alırdı. O zaman «Overlord» harekâtının tarihine hiç dokunmadan, hem Amerikalıların isteğini, hem de kendi isteklerini, yani Churchill'in isteklerini pekâlâ yerine getirmek mümkün olabilirdi. Bu duruma göre, söz konusu olan, Akdeniz'deki harekât tarihi ile «Overlord» tarihi arasında bir seçme yapmaktan çok, Bengal körfezindeki çıkarma ile kuzey Fransa'ya çıkarma tarihleri arasında bir seçme yapmaktı.

Churchill, dün Amerikalıların yanında geçen tartışmaların gerçek anlamının Stalin tarafından da anlaşılması için böyle bir açıklama yapmak gerekliliğini duyduğunu sözlerine ekledi.

Churchill daha sonra şunları söyledi:

— Mareşal Stalin, benim «Overlord» harekâtına, yeterince ilgi göstermediğimi düşünebilir Ama bu doğru değil. Bütün mesele, çıkarma gemilerinde ve Hint Okyanusu harekâtına büyük bir önem veren Amerikalıların tutumundadır.

Churchill'i dikkatle dinleyen Stalin, onun konuşmalarının ayrıntılarına girmeden, «Overlord» harekâtındaki gecikmenin doğuracağı çok ciddî sonuçlara dikkati çekmekle yetindi.

Stalin, düşüncelerini şu sözlerle anlatmağa çalıştı:

— Size şunu söylemeliyim ki, Kızılordu, kuzey Fransa'ya yapılacak çıkarmaya güveniyor. Bu çıkarma mayısta olmazsa, hiç olmayacağından korkarım. Çünkü, birkaç ay sonra hava bozacak ve oraya çıkarılacak ordunun donatımı güçleşecektir. Bu çıkarma olmazsa, durumun büyük bir hayal kı-

rıklığına ve moral bozukluğuna yol açacağını size önceden haber vereyim. Bu çıkarmanın yapılmayışı, çok kötü bir yalnızlık duygusu doğurabilir. Bunun için biz, «Overlord» harekâtı yapılacak mı, yapılmayacak mı, bilmek isteriz. Eğer bu harekât yapılmayacaksa, bunun yapılmayışının doğuracağı moral düşüklüğünü önlemek için, bunu önceden bilmek zorundayım. Bu, en önemli bir meseledir.

Bu sözlerle, çok ciddî bir biçimde uyarıldığı halde, Britanya Başbakanı bu sefer de açık bir cevap vermekten kaçındı. Yine, çıkarma sırasında düşmanın belli sayıdan fazla askerî gücü bulunmazsa, çıkarmanın ancak bu koşullar altında yapılabileceğini söylemekle yetindi.

— Ben çıkarmadan korkmuyorum – diye sözlerine ekledi –, çıkarmadan otuz-kırk gün sonra ne olacağından korkuyorum.

Churchill'in bu sözlerine karşılık olarak Stalin:

— Kuzey Fransa'ya çıkarma yapılır yapılmaz, Kızılordu da hemen bir saldırıya geçecektir – dedi –. Çıkarmanın mayıs, ya da haziran ayında yapılacağı kesin olarak belli olsa, Kızılordu birkaç yerden birden saldırıya geçebilir. Şimdi Almanlar durmadan doğu cephesine yeni yeni birlikler gönderiyorlar. Batıda onlar için bir tehlike belirmediği sürece, doğuya yeni yeni kuvvetler göndermekte devam edeceklerdir. Almanlar, bizim Alman sınırına doğru ilerlememizden çok korkuyorlar. Onlar, bizimle Almanya arasında, ne Manş denizi, ne de herhangi bir deniz bulunmadığını çok iyi biliyorlar. Almanlar, aynı zamanda onları batıda Manş denizinin koruduğunu, Almanya'ya gelmek için Fransız toprak-

larını çiğnemek gerektiğini de biliyorlar... Almanlar, ordularını doğudan batıya kaydırmak cesaretini gösteremezler, hele Kızılordu saldırıya geçerse bunu hiç yapamazlar. Kızılordu ise, «Overlord» harekâtı ile batılı müttefiklerinden bir yardım görürse, haydi haydi saldırıya geçer.

Stalin'in bu sözlerinde, İngilizlerle Amerikalıların başarılı bir çıkarma yapsalar bile, Alman topraklarına varabilmek için daha birçok engelleri aşmak zorunda olduklarını belirten açık bir ima vardı. Müttefikler biraz daha gecikecek olurlarsa, Sovyet ordularının onlardan önce Alman topraklarına girmesi işten bile değildi.

Bu sözler Churchill'in üzerinde göze çarpacak kadar bir etki yapmıştı. Stalin, İngiliz başbakanının, «Overlord» harekâtının hangi tarihte yapılacağını söyleyip söyleyemeyeceğini tekrar sorduğu zaman, Churchill, bu sefer kaçamaklı bir cevap vermekten vazgeçti. Ciddî bir eda ile, kesin cevabın, Roosevelt'le birlikte, kahvaltıda verileceğini söyledi.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TAHRAN KARARLARI VE «ÇİÇERON»

Üç büyükler kahvaltı masasında buluştukları zaman, Roosevelt'in pek keyifli olduğu hemen göze çarpmıştı. Yüzünde bir gülümseme parıldıyor, bütün davranışlarında neşeli bir hal fark ediliyordu. Sofradakilere dönerek, aşırı bir resmîlikle:

— Baylar, şimdi Mareşal Stalin'e, çok hoşuna gidecek bir haber vereceğim – dedi –. Mesele şu ki, bugün İngiliz-Amerikan Birleşik kurmay heyeti, İngiltere Başbakanı ile Birleşik Amerika Cumhurbaşkanının da katıldığı bir toplantıda, şu aşağıdaki kararı almış bulunuyor: «*Overlord harekâtı 1944 yılı mayıs ayında gerçekleştirilecek, güney Fransa'ya yapılacak bir çıkarma ile de desteklenecektir. Bu yardımcı çıkarmanın gücü, o sırada elde bulunacak çıkarma araçlarının sayısına bağlı kalacaktır.*»

Sovyet heyeti üyeleri, bu demeci, görünüşte sakin karşıladılar. Ama, bana öyle geliyor ki, her biri, derin bir heyecan duymuştu. Sovyet heyetinin böylesine bir ısrarla elde etmeğe çalıştığı cevap, sonunda alınmıştı. Gerçi bu işin gerçekleşmesine daha uzun bir süre vardı. Ama bu bile, halkımızın sırtın-

daki büyük yükü, az da olsa, hafifletmiş olacak, faşizme karşı savaşanların yüreklerine yeni güçler katacaktı. Benim yüreğim kalkmıştı. Sanki boğazıma bir şeyler dolmuştu. Ellerimi çırpmamak için kendimi zor tuttum. Stalin'in heyecanı, sapsarı kesilen yüzünden ve başını biraz eğerek:

— Bu karardan sevindim! – derken daha da boğuklaşan sesinden belli oluyordu.

Birkaç dakika ortalığa bir sessizlik çöktü. Sonra Churchill, kesin çıkarma tarihinin, herhalde ayın durumuna bağlı olacağını söyledi. Stalin, kendisine kesin çıkarma tarihini bildirmelerini istemediğini, tabiî ki, manevralar için, mayıs ayı içinde bir iki haftaya ihtiyaç bulunacağını belirtti. Bu arada:

Tahran buluşmalarında alınan karar gereğince, 1944 yılının mayıs-haziran ayları içerisinde başlatılacak olan «Normandiya çıkarması»yle birlikte (ünlü İkinci Cephe), Rus orduları da Almanya'ya saldırıya geçecekti... (Bu iki resim, Anglo-Amerikan askerlerinin Normandiya kıyılarına çıkışlarını göstermektedir.)

— Churchill'e ve Roosevelt'e şunu söylemek isterim ki –dedi–, çıkarmanın başladığı tarihte Rus orduları da düşmana esaslı bir darbe indirmiş olacaktır.

Roosevelt, bu kararından ötürü Sovyet hükümetine teşekkür etti ve bu durumun Almanlara ordularını doğudan batıya kaydırmalarına imkân vermeyeceğini söyledi.

Kuzey Fransa'da ikinci cephenin açılması sorununun görüşülmesi böylece sona erdi.

İngilizlerle Amerikalılar, Tahran konferansında verdikleri sözü, bilindiği üzere, gecikme ile yerine getirdiler: «Overlord» harekâtı mayısta değil 1944 yılı haziran ayının 6'sında başladı. Eğer Sovyet ordusu Alman ordularını önüne katıp Almanya'nın doğu sınırlarına doğru sürmeseydi bu gecikme, belki daha da uzayabilirdi. İngiliz-Amerikalılar, Rusların kendilerinden önce Almanya'ya gireceğinden korktukları için, en sonunda bu çıkarmayı gerçekleştirdiler.

«Overlord» sorunu bir karara bağlandıktan sonra, konferansa katılanlar, bu anlaşmanın, sıkı bir gizlilik içinde kalmasına büyük bir önem verdiler. Churchill, düşmanın, limanlarda ve demiryollarındaki yoğun çalışmalardan, kısa bir süre sonra, şu ya da bu biçimde müttefiklerin bu hazırlığını öğreneceğini söyledi:

Stalin:

— Nasıl, mızrak çuvala sığmazsa, büyük askerî harekât da gizlenemez –dedi.

Churchill, Stalin'in bu sözlerini doğruladı ama, bununla birlikte, müttefik genel kurmayının, bu

hazırlıkları maskelemek ve düşmanı şaşırtmak için gerekli tedbirleri almasını teklif etti.

Stalin, Sovyet ordusunun bu konudaki tecrübelerinden söz ederek:

— Bu gibi durumlarda biz, tank, uçak maketleri, yalancı hava alanları yaparak düşmanı aldatıyoruz –dedi–, sonra da traktörlerin yardımıyle bu maketleri harekete getiriyoruz. Düşman keşif kolları, bu hareketleri, bağlı bulundukları komutanlıklara bildiriyorlar. Almanlar da saldırının özellikle bu kesimde yapılacağını sanıyorlar. Öyle durumlar olmuştur ki, bir kesimde 5-8 bin tank maketi, iki bin uçak maketi, birçok da yalancı hava alanı yapılmıştır. Radyo ile düşmanı aldattığımız da olmuştur. Saldırının olmayacağı kesimlerde, yoğun radyo konuşmalarına yer verilmiş, tabiî düşman bunları dinlemiş ve bu kesimde büyük askerî birliklerin bulunduğu kanısına varmıştır. Kimizaman düşman uçakları, aslında tamamıyle boş olan bölgeleri, gece gündüz bombalamışlardır. Oysa, saldırı hazırlığı yapılan kesimler ise tam bir sessizliğe gömülmüş bulunurdu. Bütün taşıma araçları ancak geceleri çalışırlardı.

Churchill bu açıklamayı dinledikten sonra tumturaklı bir anlatımla:

— Savaş zamanında gerçek öylesine değerlidir ki, yalandan muhafızlar onu korumak zorundadır –dedi. Sonra, bir işadamı tonu ile ekledi:– Herhalde düşmanı şaşırtmak için gereken tedbirler alınacaktır.

Konferansa katılanlar, Tahran konferansı kararlarını bilenlerin, elden geldiğince, çok az kişi ol-

ması, konferansla ilgili haberlerin sızmasına engel olmak için de tamamlayıcı tedbirler alınması gerektiği konusunda sözleştiler.

Sovyetlerce alınan tedbirler şöyle idi: Her zaman yapıldığının tersine olarak bu sefer, son toplantıda alınan kararlar yazdırılmayacaktı. Yalnız sonradan Moskova'da tutanakların hazırlanabilmesi için kesin çıkarma tarihi ve toplantıda görüşülen başka konular küçük notlar halinde el yazısıyle yazılacaktı. Bir sakınma tedbiri olarak, notlar halinde el ile yazdığımız Tahran konferansı kararlarını, diplomatik kurye ile Moskova'ya gönderecektik. Bu kararlar, siyah zarflara konmuş, bu zarflar da çadır bezinden yapılmış torbalara yerleştirilmişti. Torbalar, birçok yerlerinden balmumu ile mühürlenmişti. Bunları Moskova'ya götürecek diplomatik kuryeler silâhlı idiler. İngilizlerle Amerikalıların da böyle davrandıklarını sanıyorum. Ama, bütün bunlara rağmen, Tahran konferansının bu çok önemli kararlarını düşmandan gizlemek mümkün olmadı.

Savaştan sonra meydana çıktığına göre, İngiltere Dışişleri Bakanı Anthony Eden, Tahran konferansının bütün kararlarını ayrıntılı olarak o sıralarda Ankara Büyükelçisi bulunan Hughe Knatchbull -Huggssen'e bildirmiş. Eden'in, şifreli olarak Ankara Büyükelçisine gönderdiği telgraflarda, Türkiye ile ilgili konulardan başka, «Overlord» harekâtını da kapsamak üzere, Tahran'da görüşülen bütün sorunlar yer almış bulunuyordu. Bütün bu bilgiler, İngiliz Büyükelçiliği kavası, aynı zamanda Almanların kiralık ajanı olan Elyaza Bazna vasıtasıyle Almanların eline geçti. Alman gizli servisince «Çiçeron» takma

adıyle adlandırılan Elyaza Bazna, İngiliz Büyükelçisine gelen bütün gizli raporların, telgrafların fotokopisini çıkarıp, düzenli olarak, Ankara'daki Alman gizli servisinin şefi Moisish'e vermekte idi. İnanılmayacak bir gaflet ve kaygısızlık içinde yaşayan İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi, gizli evrakla dolu çantasını, sık sık, açık olarak yatak odasında bırakmakta imiş. Böylece, en gizli telgraflar bile, kolayca Çiçeron'un eline geçmekte imiş.

Moisish, 1950 yılında çıkan anılarında, Çiçeron'un getirdiği fotokopileri, bir gece laboratuvarda banyo ederken, elinde, Kahire ve Tahran konferanslarının tutanaklarının bulunduğunu fark ettiğini yazıyor. Elyaza Bazna da, daha sonra çıkan anılarında, aynı konuya değinmekte ve Almanlara verilmek üzere İngiltere'nin Ankara Büyükelçiliğinde fotokopilerini aldığı belgelerden «*İngilizlerin, Amerikalıların ve Rusların niyetlerini anlamak mümkün*» olduğunu kaydetmektedir.

Savaş yıllarında Almanya'nın Türkiye Büyükelçisi bulunan Von Papen, bununla ilgili olarak şunları yazmaktadır:

«*Çiçeron'un verdiği bilgiler iki sebepten ötürü büyük bir değer taşıyordu. Tahran konferansının karar özetleri, İngiltere'nin Ankara büyükelçisine gönderilmişti. Bu özetler, Almanya'nın yenilgisinden sonra, onun politik statüsü ile ilgili, müttefiklerin niyetlerini açığa vurmakta, müttefikler arasındaki anlaşmazlığı bize göstermekte idi. Ama, bu özetlerin en büyük değeri, her şeyden önce düşmanlarımızın harekât planları üzerine bize çok açık ve kesin bilgiler vermesinde idi.*»

Ne var ki, Nazi liderlerinin bu eşsiz bilgilerden yeterince yararlanmadıkları her şeyden anlaşılmaktadır. Bir yandan, bu belgelerin, kendilerini yanıltmak için İngilizler tarafından mahsus düzenlendiğinden kuşkulanıyorlardı. Öte yandan da, Çiçeron'dan edindikleri bu bilgilerin önemini anlıyor, ama, kaynağını ele vermemek için, bunlardan çok az kimseye söz ediyorlardı. Bundan ötürü, Alman ordusunun yöneticileri, görünüşe göre, kendi harekât planlarında bunlardan hiç yararlanmamış olacaklardı. Belki de bu belgelerden hiç haberleri bile yoktu. Ama ne olursa olsun, 1944 yılı 6 haziran sabahı, şafak sökerken İngiliz-Amerikan ordularının yaptıkları Normandiya çıkarması, Alman komutanlığı için hiç beklenmedik bir olay oldu.

Bu yaptığı önemli işten ötürü «Çiçeron» da zengin olmadı. Bu önemli hizmetlerine karşılık Almanların ona verdikleri 300 bin İngiliz lirasının sahte olduğu meydana çıktı.

Moisish'in anıları çıkınca, İngiltere'nin Ankara Büyükelçiliğinden, çok gizli bazı belgelerin Almanların eline nasıl geçtiğine dair Avam kamarasına bir soru önergesi verildi. Avam kamarasının 18 ekim 1950 tarihli oturumuyle ilgili Meclis tutanağında şunlar yazılıdır:

«*Mister Sheperd, içlerinde 'Overlord' harekâtıyle ilgili belgenin de bulunduğu çok gizli bazı belgelerin, Ankara Büyükelçiliğimizden çalınarak Almanlara verildiği yolunda çıkan haberler üzerine, İngiltere Dışişleri Bakanının cevaplandırması kaydıyle bir soru önergesi vermiştir. Mister Sheperd, önergesinde, bu konuda soruşturma açılıp açılmadığını, ne sonuçlar*

alındığını, buna benzer olayların tekrarını önlemek için ne gibi çarelere başvurulduğunu sormuştur.

Dışişleri Bakanı Bevin, savaş sırasında, Ankara Büyükelçiliğinden, aslında hiç bir belgenin çalınmamış olduğu cevabını verdi. Ama, bu konuda yapılan soruşturma sonucunda, elçilik kavasının, elçilikte çok önemli bazı gizli belgelerin fotoğraflarını çektiği ve bu filmi Almanlara sattığı anlaşıldı. Eğer elçi, yeterli belgeleri saklamak için uygulanmakta olan kurallara uysaydı, kavas bu işi yapamazdı. Bu olaydan sonra, buna benzer olayların bir daha olmaması için, bu işle ilgili olanlara yeni direktifler gönderilmiştir.

Mister Sheperd, 'bu konu ile ilgili olarak Moisish'in kitabında çıkan bölümler, İngiltere kamuoyunda büyük bir huzursuzluk yarattı' dedi, 'Overlord' ile ilgili planlar gerçekten de çalınmamış idi ise, İngiltere Dışişleri Bakanlığı bunu niçin yalanlamadı?

Mister Bevin, bu belgelerin çalınmamış olduğunu bir kez daha açıkladı. Belgelerin fotokopisini almışlardı. Ama bu, gerçekte çalınmadan farksızdı.»

Böylece, Almanların, en gizli belgeleri, bu arada Tahran konferansının tutanaklarını da ellerine geçirmiş oldukları, Londra'ca resmî olarak doğrulandı.

TÜRKİYE SORUNU

Nasıl edip de Türkiye'yi müttefiklerden yana İkinci Dünya Savaşı'na sokmalı idi? Bu sorunu, Tahran konferansının 28 kasım tarihinde yapılan ilk toplantısında, Churchill ortaya atmıştı. İngiltere

Türkiye'yi, müttefiklerden yana nasıl edip de savaşa sokmalıydı? Tahran buluşmalarının üçüncü günü toplantılarında, W. Churchill'in ortaya attığı bu sorun üzerinde, «üç büyükler» önemle durdular.

Başbakanının düşüncesine göre, Türkiye'nin savaşa girişi, Çanakkale ve Karadeniz boğazlarının ulaşıma açılmasına ve Karadeniz yolu ile Sovyetler Birliği'ne erzak, silâh ve cephane gönderilmesine imkân verecekti. Aynı biçimde, düşmana karşı kullanılmak üzere, Türk hava meydanlarından da yararlanılabilecekti. Churchill, sözlerine devam ederek:

— Şu ana kadar İngiliz ve Amerikalılar, Rusların kuzey limanlarına ancak dört gemi konvoyu gönderebildiler. Daha fazla gönderememenin biricik nedeni, savaş gereçleri taşıyan bu yük gemileri konvoyuna eşlik edecek savaş gemilerinin yeterince bulunmayışı idi. Ama, Karadeniz yolu açılırsa, güney Rusya limanlarına düzenli olarak yiyecek ve savaş gereçleri gönderilebilir. Türkiye savaşa girerse, o kesimde harekâtta bulunmak üzere iki üç tümenden fazla asker ayırmayı düşünmüyoruz. Tabiî bununla ilgili olarak ayıracağımız hava kuvvetleri de bunun dışındadır.

Bu sırada Stalin, Churchill'in sözünü keserek, söz konusu olan konvoyların, yolda düşmana rastlamadan ve hiç kayıp vermeden geldiklerini belirtti.

Churchill, Stalin'in bu sözlerini duymamış gibi yaparak, Türkiye sorunu ile ilgili birçok problemler ortaya attı:

— Hangi yollara başvurarak Türkiye'yi savaşa sokabiliriz? Türkiye savaşta ne yapmalıdır? Bulgaristan'a saldırıp Almanya'ya savaş açmalı mıdır? Geniş bir saldırı harekâtına mı girişmeli, yoksa, yalnız Trakya'yı ele geçirmekle mi yetinmelidir?

Onlara bağımsızlık kazandıran Rusya olduğunu hâlâ unutmayan Bulgarlara karşı, Rusların tutu-

mu ne olacaktır? Bu hal, şu anda artık savaştan çıkmanın yollarını arayan Romenler üzerinde nasıl bir etki yapar? Yine bu hal, Macarlar üzerinde nasıl bir etki yapar? Bu durum, birçok ülkelerde politik değişimlere yol açar mı?

Toplantıda hazır bulunanları bu soru yağmuruna tutan Churchill, anlamlı anlamlı herkesin yüzüne baktı, dudaklarını ısırdı ve konuşmasını şu sözlerle bitirdi:

— Bütün bunlar, Rus dostlarımızın özel bir görüş taşıdıkları birtakım sorunlardır.

Bundan sonra, başka sorunlar görüşüldü.

Stalin'in Churchill'e şu sorusu üzerine Türkiye sorununa tekrar dönüldü:

— Türkiye savaşa girerse, ne gibi tedbirler almayı düşünüyorsunuz?

Churchill buna şu cevabı verdi:

— Türkiye'nin batı kıyılarındaki adaları işgal etmek için, iki üç tümenden fazla bir kuvvete ihtiyaç olmayacağını söyleyebilirim. O zaman, yiyecek ve savaş gereçleriyle yüklü vapurlar, Türkiye'ye ve Karadeniz'e gidebilir. Ama ilk yapılacak iş, Türkiye'ye 20 kadar uçak filosuyle bir miktar uçaksavar topu göndermektir. Bu durumun öteki harekâta hiç bir zararı olmaz.

Bu açıklamayı dinledikten sonra, Sovyet heyetinin başı, Türkiye'nin müttefiklerden yana savaşa sokulabileceğini kuşku ile karşıladı:

— Üzerinde ne kadar baskı yaparsak yapalım, Türkiye savaşa girmez –dedi–. Tabiî, bu benim görüşüm

İşi, daha da günışığına çıkaran Churchill:

— Biz bu sorunu şöyle anlıyoruz: Türkiye'nin savaşa katılmasında Sovyetler Birliği'nin büyük çıkarları vardır. Tabiî, belki de biz onu savaşa sokmağı başaramayacağız, ama biz, bu konuda elimizden gelen her şeyi yapmak zorundayız.

Stalin, Churchill'in görüşüne katılarak:

— Evet, Türkiye'yi savaşa sokmaya çalışmalıyız -dedi-. Türkiye'nin de savaşa katılması çok iyi olurdu.

İngiltere Başbakanı, Türkiye sorununu askerî uzmanlara bırakmanın doğru olup olmayacağını sordu. Stalin buna itiraz etti:

— Bu, hem askerî, hem politik bir sorundur -dedi-. Türkiye, Büyük Britanya'nın müttefikidir. Aynı zamanda hem Sovyetler Birliği, hem de Birleşik Amerika ile dostluk ilişkileri içindedir.

Bu ana kadar Birleşik Amerika'nın Türkiye sorunu ile ilgili görüşünü açıklamamış bulunan Roosevelt, söz aldı:

— Tabiî, ben de Türkiye'nin savaşa girmek zorunluğunda bırakılmasından yanayım ama, ben Türkiye Cumhurbaşkanının yerinde olsam, bu hizmetime öyle bir fiyat biçerim ki, bunu ancak «Overlord» harekâtının zararına olarak ödeyebilelim.

Stalin, Türkiye'nin elinde hareketsiz duran birçok tümenler olduğuna göre, yine de bir deneme yapmanın gerekli olduğunu söyledi.

Askerî uzmanların, yukarıda sözünü ettiğimiz 29 kasım tarihli toplantısında, Türkiye sorunu da görüşüldü. İngiliz generali Brooc, Anglo-Amerikan gözüyle askerî durumu anlatırken, «Politik düşünceleri bir yana bıraksak bile, yalnız askerî bakımdan

Türkiye'nin savaşa girmesi, çok istenilen bir olaydır ve müttefikler için birçok üstünlükler yaratabilir,» dedi. «Bu olay, Çanakkale Boğazı üzerinden bir ulaşım sağlar, ayrıca, Romanya ile Bulgaristan'ın savaştan çıkmaları ihtimalini doğurması gibi çok önemli bir anlam taşıyabilir. Bundan başka, İngiliz ve Amerikalılar, Karadeniz üzerinden Rusya ile doğrudan doğruya bir ilişki kurabilirler. Nihayet müttefiklerin Türkiye'de kuracakları hava üslerinden, Almanların en önemli bölgelerine, özellikle Almanlara çok gerekli bir madde olan, Romanya'daki petrol kaynaklarına hava akınları düzenlenebilir.»

Karadeniz yolu ile Rusya'ya yiyecek ve savaş gereçleri gönderilmesi yolu kısalacağından, gemilerin bir bölümü serbest kalacaktır. Karadeniz yolunun açılması için, Rodos adasından başlayarak, Türkiye kıyılarındaki birkaç adanın ele geçirilmesi yetecekti. İngiliz generali Brooc'a göre bu, zor bir iş değildi, bunun için büyük kuvvetlere de ihtiyaç yoktu. Zaten Akdeniz'de, bu harekâtta kullanılabilecek, özel İngiliz çıkarma gemileri de vardı. Ne var ki, general Brooc da, Churchill'in savunduğu görüşe uygun olarak, bu planı uygulamak için, «Overlord» harekâtını ertelemek gerekeceğini eklemeyi de unutmadı.

Sovyetlerin, Türkiye'nin savaşa girmesiyle ilgilendiğini gören İngilizler, bu sorunun gerçekleşmesini de, kuzey Fransa'ya yapılacak çıkarmanın ertelenmesine bağlamak denemesinde bulundular Tabiî, askerî uzmanlar komisyonundaki Sovyet temsilcisi Mareşal Voroşilov, bu tutuma şiddetle karşı koydu.

Genel toplantının ikinci oturumunda, Türkiye

sorunu yeniden ele alındı. Churchill, Türkiye'nin müttefiki olmak niteliğiyle, önümüzdeki Noelden önce, onu savaşa girmeğe kandırmak ya da zorlamak işini üzerine aldığını bildirdi. Churchill, sözlerine devam ederek:

— Başkan bize katılmayı, ya da bu işte önderlik etmeyi kabul ederse, biz İngilizler bunu memnunlukla karşılarız –dedi–. Ama, bu konuda Mareşal Stalin'in yardımına da ihtiyacımız var. Britanya hükümeti adına size şunu söyleyebilirim ki, eğer Türkiye savaşa girme teklifini kabul etmezse, bunun Türkiye için ciddî sonuçlar doğurabileceğini ve onun Boğazlar üzerindeki haklarını etkileyebileceğini Türkiye'ye hatırlatmaya hazırım.

İngiliz Başbakanı az önce, başhcaları politik nitelikte olmak üzere birkaç sorun ortaya attığını hatırlattı. Her şeyden önce, Sovyet hükümetinin Bulgaristan üzerine ne düşündüğünü bilmek istediğini sözlerine ekledi. Eğer Türkiye, Almanya'ya savaş açar da, Bulgaristan Türkiye'ye saldırırsa, Sovyetler Birliği Bulgaristan'a, onu bir düşman olarak sayacağını bildirecek midir? Churchill'e göre, böyle bir tutum Bulgarlar üzerinde büyük bir etki yapacaktır.

İngiltere Başbakanı, İngiltere ve Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanlarıyle Birleşik Amerika Cumhurbaşkanı temsilcisinin bu sorunu ve öteki politik sorunları incelemelerini ve Türkiye'yi savaşa sokmak için ne yolda zorlamanın uygun olacağı ve bunun ne gibi sonuçlar doğuracağı üzerinde, öğütlerde bulunmalarını teklif etti.

Bu arada Churchill, bu sonuçların kendisine

kesin değilse bile çok büyük göründüğünü, Türkiye'nin Almanya'ya savaş açmasının, Alman halkı için büyük bir darbe olacağını sözlerine ekledi. Churchill, bu durumdan akıllıca yararlanılırsa, bunun Bulgaristan'ı tarafsızlaştıracağını bildirdi. Öteki Balkan devletlerine gelince, Romanya, daha şimdiden kime teslim olacağını araştırmakta, Macaristan ise büyük bir şaşkınlık içinde bulunmaktadır. Churchill:

— Kısacası, artık müttefiklerin ürünleri toplama zamanı gelmiştir – diye ekledi. Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'na girişiyle ilgili görüşlerini sıralamakta olan Churchill, – Ankara savaşa girmeye razı olursa, her şeyden önce, Türkiye'nin Anadolu'daki hava üslerinden yararlanmak ve Rodos adasını ele geçirmek gerekmektedir – dedi –. Bu harekât için bir tümen yeter... Rodos adasıyle Türk hava üslerini ele geçirince, Almanların Ege denizindeki öteki adalarda bulunan garnizonlarını o adalardan çıkarmak ve Çanakkale yolunu açmak mümkün olacaktır.

Churchill sözlerine devam ederek:

— Türkiye savaşa girmezse, bundan ötürü üzülecek değiliz. Çünkü ben de Rodos adasıyle Ege denizindeki öteki adaları ele geçirmek için gerekli askerî birlikleri kullanmamış olacağım. Tabiî bu durumdan Almanya da üzülecek değildir Çünkü o da, yine eskisi gibi, bu bölgedeki egemenliğini sürdürüp gidecektir. Ben bu sorunun iyice incelenmesini teklif ediyorum. Ama Türkiye savaşa girmezse, biz büyük bir başarısızlığa uğramış olacağız. Bundan başka, eğer Türkiye savaşa girerse, Mısır'daki ordu ve uçak-

Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'na girişiyle ilgili görüşlerini açıklayan Churchill, pürosunu yakarak «—... Türkiye savaşa girmezse, biz büyük başarısızlıklara uğramış olacağız.» demişti.

larımızdan elden geldiğince çabuk yararlanmamızı istiyorum.

İngiltere Başbakanının bu düşünceleri önemli bir tartışmaya yol açmadı, sadece bir bilgi olarak dinlenildi.

Türkiye konusuna, Tahran konferansının son günü, yani «üç büyükler»le onların yardımcılarının katıldığı 1 aralık günü yapılan toplantıda, tekrar dönüldü.

Herkes yerine oturup da, genel nitelikte bazı konular üzerinde görüşülürken, Roosevelt'in özel yardımcısı Harry Hopkins, Türkiye sorunu üzerine olan bazı düşüncelerini belirtmek istediğini söyledi. Hopkins'e göre, Türkiye'nin savaşa girmesini istemek sorunu, Türkiye'nin Büyük Britanya'dan ve Birleşik Amerika'dan nasıl bir yardım görebileceği sorununa bağlıdır. Bundan başka, Türkiye'nin savaşa girmesini, müttefiklerin genel stratejisiyle bağdaştırmak gerekmektedir.

Bu sırada Roosevelt de lafa karışarak:

— Bir başka deyimle, Türkiye Cumhurbaşkanı İnönü, bize, Türkiye'ye yardım edip etmeyeceğimizi soracaktır -dedi-. Bu sorunu çözmemiz gerekeceğini sanıyorum.

Stalin, Churchill'in, Türkiye'ye yardım etmek için 20 - 30 hava filosu, iki-üç tümen de asker vermeyi vaadettiğini hatırlattı.

Bundan önceki toplantılardan birinde, Türkiye savaşa katılırsa iki-üç tümen vereceğini gerçekten

de söylemiş olan İngiliz Başbakanı, şimdi nedense bu sözlerini inkâr etti:

— Biz, iki-üç tümen vereceğimizi vaadetmedik. Bizim şu anda, Mısır'da Anglo-Amerikan komuta heyetinin kullanmadığı 17 hava filomuz var. Bu hava filolarımız, Türkiye savaşa girerse, onun savunması için kullanılabilir. Bunun dışında Türkiye'ye üç tane uçaksavar alayı vermeyi vaadetmiştik. İşte İngiltere'nin Türkiye'ye vermeyi vaadettiği bunlardır. Yoksa İngilizler Türkler'e asker filan vermeyi vaadetmemiştir. Türklerin 50 tümeni var. Bunlar iyi savaşçıdırlar. Yalnız bunların modern silâhları yok. Mareşal Stalin'in sözünü ettiği iki-üç tümene gelince, Büyük Britanya hükümeti bu tümenleri, Türkiye savaşa girerse, Ege denizi adalarını ele geçirmek için ayırmış bulunuyor. Yoksa Türkler'e vermek için değil.

Churchill sustu, yeleğinin cebini karıştırarak bir puro sigarası çıkardı, büyük bir dikkatle ucunu kesti. Tam yakmağa hazırlandığı sırada Roosevelt, Büyük Britanya Başbakanına şu soruyu sordu:

— Rodos adası harekâtı için çok sayıda çıkarma aracına ihtiyaç olduğu doğru mu?

Churchill, pürosunu yakarak:

— Bu harekât için, Akdeniz'de elimizde bulunan çıkarma araçlarından fazlasına ihtiyacımız yok, - cevabını verdi.

Roosevelt, sözlerine devam ederek:

— Benim karşılaştığım en büyük zorluk, Amerikan Genelkurmayının, İtalya'daki harekât için İngiltere'de «Overlord» hazırlıkları ve Hint Okyanusu'ndaki harekât için ne kadar çıkarma gemisine

ihtiyaç olduğu sorununu henüz incelememiş olmasındadır. Onun için Türkiye'ye söz verme konusunda ihtiyatlı davranmak zorundayım–. Roosevelt, kuzey Fransa'ya yapılacak çıkarma tarihi üzerinde, bir gün önce varılan anlaşmayı ima ederek, konuşmasını şu çok anlamlı sözlerle bağladı:

— Bu vaitlerin, dünkü anlaşmamızı bozmalarından korkuyorum.

Türkiye sorunu üzerinde bundan sonra yapılacak konuşmaların «Overlord»la ilgisi hiç istenmeyen yeni birtakım tartışmalara, belki de bunun gerçekleşme tarihinin yeniden gözden geçirilmesine yol açabileceğinden korkan Stalin, tartışmalara son verilmesini teklif etti:

— Sanıyorum ki artık bu sorun bitmiştir–, dedi.

Ama, bu teklifi duymayan, ya da duymak istemeyen Churchill, yeniden İngiltere'nin Türkiye'ye yaptığı vaatlerle ilgili düşüncelerini açıklamaya koyuldu:

— İngiltere, veremeyeceği bir şey teklif etmemiştir –dedi–. Acaba Birleşik Amerika bu sayıya bir şey katamaz mı? Biz Türkler'e uçaksavar birlikler vermeyi vaadetmiştik, ama, bizde olmadığına göre, onlara başkaca askerî yardımda bulunmayı vaadetmemiştik. Çıkarma araçlarına gelince onlar bize mart ayında gerekli olacaktır. Ama, ben öyle sanıyorum ki, biz bu araçları, Roma şehrinin işgaliyle «Overlord» harekâtına başlayacağımız tarihler arasında bulabiliriz.

Roosevelt:

— Bu konuyu askerî danışmanlarımla konuşmak zorundayım –dedi.

Churchill:

— Biz şimdilik Türkiye'ye hiç bir teklifte bulunmadık – dedi –. Hem bu teklifleri İnönü'nün kabul edeceğini de bilmiyorum. Onun Kahire'ye gelmesi gerek, orada durumu öğrenir. Ben Türklere 20 hava filosu verebilirim. Ama onlara asker filan veremem. Hem öyle sanıyorum ki, onların askere ihtiyacı yoktur. Bütün mesele şu ki, İnönü'nün Kahire'ye geleceğine güvenim yok.

Stalin alaycı bir tonla sordu:

— Sakın İnönü hastalanmasın?

Churchill:

— O kolayca hastalanabilir – dedi –. İnönü, benimle ve Roosevelt'le buluşmak üzere Kahire'ye gelmeye razı olmazsa, ben bir savaş gemisi ile Adana'ya gitmeye hazırım. İnönü gelir, eğer savaşa girmeye razı olmazsa, ben de ona durumun, hiç de onun hoşuna gitmeyecek bir tablosunu çizerim. İnönü ile konuşmamızın sonuçlarını sonra size bildiririm.

Harry Hopkins yeniden lafa karıştı. Türkiye'ye savaşta yapılacak yardım Amerikan askerî uzmanlarınca bir karara bağlanmadığına göre, İnönü'nün Kahire'ye çağırılması bilmem ne dereceye kadar akla yakın bir davranış olur, – dedi...

Stalin, Hopkins'in sözünü keserek:

— Bu hesapça Hopkins, İnönü'nün çağrılmamasını mı teklif ediyor? – diye sordu.

Hopkins:

— Ben İnönü'nün çağrılmamasını teklif etmiyorum – dedi –. Ama daha önce, Türklere yapabileceğimiz yardım üzerine bilgi almamızın daha yararlı bir davranış olacağını düşünüyorum.

Von Riebbentrop, Stalin'in alaylı bakışları altında, Sovyet Rusya - Almanya arasındaki paktı imzalıyor!.. Amaç ve çıkarlardaki bu yakınlaşma, o günlerde, can-ciğer kuzusarması bir dostluğun başlangıcı olmuştu. Ama, koşulların değişmesiyle ne anlaşma kaldı ortada, ne de dostluk! İşte, her iki ulus da, suni anlaşmaların geçersizliğini boğaz boğaza geldikleri o ölüm-kalım savaşında. kanlarıyle onaylayarak ıspatladılar...

Churchill, müttefiklerin, Türkiye'ye yapılması elde olan yardım üzerinde anlaşmaları gerektiğini söyleyerek Hopkins'i destekledi. Roosevelt, savunma amacı ile Türkiye'ye 20 uçak filosu, bir miktar da bombardıman uçağı verilmesi konusundaki Churchill'in teklifini uygun buldu.

Churchill, eski söylediklerini tekrarlayarak:

— Biz Türklere, hava saldırılarına karşı bir korunma düzeni ve uçaksavar alayları teklif ediyoruz. Şu anda kış mevsimindeyiz. Almanların Türkiye'ye saldırması ihtimali yoktur. Biz Türkleri silâhlandırmaya devam etmeyi düşünüyoruz. Türkiye en çok Amerikan silâhları alıyor. Ama hepsinden önemlisi, biz şu anda Türklere, Sovyet hükümetinin, Türkiye'nin barış konferansına katılması davetini kabul ettiğine dair değer biçilmez bir imkânı teklif edebiliriz.

Stalin'in, Türklerin hangi silâhları eksik olduğu sorusu üzerine, Churchill:

— Türklerin tüfekleri var, topları da fena değil, ama tanksavar topları, uçakları, tankları yok – dedi –. Biz Türkiye'de askerî okullar açtık, ne var ki Türkler düzenli olarak bu okullara devam etmiyorlar... Türklerin radyo araçlarını kullanmakta yeterince tecrübeleri yok. Ama, Türkler çok iyi asker..

Stalin; sesli düşünür gibi, ağır ağır:

— Türkler hava alanlarını müttefiklerin emrine verirlerse, Bulgarların Türklere saldırmamaları çok muhtemeldir. Almanlar; Türklerin saldırmalarını bekleyeceklerdir. Türkler ise Almanlara saldırmayacaklardır, sadece onlarla savaş halinde olacaklardır. Ama buna karşılık müttefikler Türklerin hava mey-

danlarından ve limanlarından yararlanacaklardır. Böyle bir durum ortaya çıkarsa, bu da çok iyi bir şeydir.

Anthony Eden:

— Ben Türklere, savaşa katılmadan da hava meydanlarını bize verebileceklerini söyledim. Çünkü Almanya Türklere saldırmaz. Meslektaşım Numan Menemencioğlu, benim görüşüme katılmak istemedi. Almanya'nın bu duruma büyük bir tepki göstereceğini ve Türkiye'nin, iradesi dışında savaşa sürüklenmektense, açıkça, kendi isteğiyle savaşa girmeyi yeğ sayacağını söyledi.

Churchill:

— Bu doğru – dedi –. Ama, şunu söylemek zorundayım ki, siz Türkiye'den hava meydanlarını emrimize vermek yolu ile tarafsızlığından vazgeçmesini istediğiniz zaman Türkler size, böyle davranmadansa, ciddî bir savaşı yeğ saydıkları cevabını veriyorlar. Ama siz Türklere, haydi öyle ise, ciddî olarak savaşa girin, dediğiniz zaman da, silâhları olmadığını söylüyorlar. Eğer Türkler bu sefer teklifimize olumsuz bir karşılık verirlerse, o zaman onların önüne ciddî birtakım sorunlar çıkarmak zorundayız. Biz onlara, bu durumda barış konferansına katılamayacaklarını söylemeliyiz. Biz İngilizlere gelince, Türklerin durumunun bizi ilgilendirmediğini onlara söyleyeceğiz; bundan başka, Türklere silâh vermeyi de keseceğiz!..

İngiltere Dışişleri Bakanı Eden:

— Kahire'de, Türklere teklif edeceğimiz isteklerimizi kesin olarak belirtmek istiyorum – dedi –. Benim anladığıma göre, biz Türklerden, Almanya'ya karşı savaşa girmelerini isteyeceğiz.

Stalin, sağ elinin şahadet parmağıyle karakteristik bir işaret yaparak:

— Özellikle Almanya'ya karşı, – diye üsteledi.

Türk sorunu, bir kez daha, Tahran konferansı yuvarlak masa genel toplantısında, üstünkörü görüşüldü. Churchill, Sovyetler Birliği deniz filosuna bir yardım olmak üzere, Karadeniz'e birkaç İngiliz denizaltısı geçirmeği teklif etti. Churchill ayrıca, «Türkiye savaşa girmekten çekinir de, tarafsızlığını bozmağa razı olursa, belki birkaç denizaltısının ve bu denizaltıların ihtiyacı olan gereçleri taşıyan birkaç geminin Çanakkale'den ve Karadeniz boğazından geçerek Karadeniz'e girmelerine izin verecektir», dedi. Churchill ayrıca, İngiltere'nin Karadeniz'de ne bir çıkarı ne de bir isteği olmadığını da belirtti.

Stalin, oldukça tok bir eda ile, Sovyetler Birliği'nin, kendisine yapılacak her yardıma teşekkür ettiğini bildirdi. Ama bu konu üzerinde fazla derinleşmekten kaçındı. Bu tartışmalara bir son vermek için de:

— Bu sorun bitti mi? – diye sordu.

Churchill:

— Evet – diye cevap verdi.

Bu konuda kimse başka bir şey söylemedi. Konferans da başka bir konuya geçti. Bu görüşmelerle de Türk sorunu bitmiş oldu.

Birkaç gün sonra da, Türkiye Cumhurbaşkanı İsmet İnönü uçakla Kahire'ye gitti. 1943 yılı aralık ayının 4 - 6 tarihleri arasında İsmet İnönü ile Churchill ve Roosevelt arasında bir görüşme oldu. Bu görüşme, hiç bir pratik sonuç vermedi. Türkiye, Nazi Almanya'sına karşı savaşa girmekten ve Hitler'in hoşnutsuzluğunu doğurabilecek herhangi bir davranıştan kaçın-

makta direndi. Ancak müttefiklerin zafer ihtimalleri kesin bir hal alınca Ankara'dakiler harekete geçmeğe karar verdiler.

2 ağustos 1944 tarihinde, yani kuzey Fransa'da ikinci cephenin açılışından iki ay sonra, Türk hükümeti, Almanya ile olan diplomatik ve ekonomik ilişkilerini kestiğini ilân etti.

Burada dikkate değer noktalardan biri de, Churchill'in, Türkiye savaşa girmezse, onunla olan ilişkilerini keseceği yolunda Tahran'da verdiği söze rağmen, Anglo-Amerikalıların bütün bu süre içinde Türkiye'ye silâh yardımı yapmakta devam etmeleridir. Kızılordu'nun Balkanlar'da ilerleyişini hâlâ durdurmayı düşünen Churchill'in, Türkiye'nin «yaktinden önce» savaşa katılmasında bir yarar görmediğini tahmin etmek için ortada birçok nedenler vardı. Churchill, Türkiye'nin milyonluk ordusunun, ilerde Balkan harekâtı sırasında kendisine gerekli olabileceğini umuyordu.

Ama bu planların gerçekleşmesi alında yazılı değilmiş. Sovyet orduları hızla batıya doğru ilerliyordu. En sonunda, Türkiye, 23 şubat 1945 tarihinde Almanya ve Japonya'ya savaş açtı. Bu sırada artık Bulgaristan, Romanya, Yugoslavya Nazi istilâsından kurtarılmış, ve cephe, Türk sınırlarından binlerce kilometre uzağa kaymıştı. Artık Türk ordusu için, Avrupa savaş sahnesinde düşmanla karşılaşmak ihtimali kalmamıştı. Japonya'ya savaş açmakta da hiç bir sakınca yoktu. Çünkü Japonya Almanya'dan da uzaktı.

O zamanın Türkiye Dışişleri Bakanı Hasan Saka, Almanya'ya savaş açmak kararının nedenlerini Büyük Millet Meclisi'nde açıklarken İngiliz Büyük Elçi-

sinin kendisine, Türkiye 1 mart 1945 tarihlerine kadar Almanya'ya savaş açarsa, Türkiye'nin Birleşmiş Milletlerin San Francisco'daki ilk konferansına katılma hakkını kazanacağını söylediğini açıkça belirtmişti.

DOĞUM GÜNÜ PASTASI

30 kasım akşamı, Churchill'in doğumunun 69'uncu yıldönümünde İngiliz Büyükelçiliğinde verilen ziyafete, konuklar saat sekizi geçe gelmeğe başladılar. Stalin, resmî mareşal üniformasını giymişti. Onunla birlikte Molotov'la Voroşilov'da gelmişlerdi. Stalin, Churchill'i kutlarken, ona astragan bir kalpakla, konusu Rus halk masallarından alınmış büyük bir porselen heykel armağan etti. Roosevelt, frakla gelmişti. Elinde, Churchill'e armağan olarak getirdiği eski bir İran fincanı ile bir İsfahan seccadesi vardı.

Konuklar, iki yanında sakallı ve sarıklı Hint'li erlerin put gibi dikildikleri tören kapısından giriyorlardı.

Gündüz hava sıcaktı, ama akşama doğru eski parktan tatlı bir serinlik esmeğe başladı. Biz salona geldiğimiz zaman, seçkin bir topluluk salonu doldurmuş bulunuyordu: Askerler pırıl pırıl üniformalarıyle ortalıkta dolaşıyor, fraklar giymiş diplomatlar, kar gibi bembeyaz plastronlarıyle, askerlerle âdeta yarışıyorlardı. Bu toplulukta biricik kadın olarak Churchill'in kızı Sarah Churchill Oliver dikkati çekiyordu. Sarah, neşeden pırıl pırıl yanan Churchill'in yanında duruyor, babasını kutlayanlara, babası adına karşılık

veriyordu. Churchill de neşeli neşeli gülüyor, canlı canlı purosunu tüttürüyordu.

Biraz sonra herkes, misafir salonundan yemek salonuna geçti. Yemek salonunda, kuş sütünden başka herşey bulunan uzun masalar sıralanmıştı. En baştaki masada 69 mumun yandığı kocaman doğum günü pastası bulunuyordu.

İlk kadeh kaldıran Stalin oldu:

— Savaş arkadaşım Churchill'in şerefine!

Sözleriyle, Churchill'e yaklaştı, onunla kadeh tokuşturdu. Onu kucakladı ve elini sıktı. Herkes kadehini boşaltınca, Stalin aynı sözleri Roosevelt'e de söyledi:

— Savaş arkadaşım Roosevelt'in şerefine!

Aynı seromoni, kadeh tokuşturmalar, el sıkmalar bu kez de tekrarlandı.

Tabiî Churchill de geri kalmak istemedi. Ama, söylediği sözler biraz farklı oldu:

— Güçlü Stalin'in şerefine! Arkadaşım Roosevelt'in onuruna!

Bundan sonra Roosevelt hem Stalin'e, hem de Churchill'e dönerek:

— Savaşta ve barışta birlik ve beraberliğimiz için! – diyerek kadeh kaldırdı.

Rus usulünce kadeh kaldırma Churchill'in hoşuna gitti. Amerikalılar da bu konuda onu desteklediler. Sonuç olarak, konuklar zamanın büyük bir bölümünü ayakta geçirdiler. Çünkü kadeh kaldırmalar birbirini izliyordu. Her konuşmadan sonra da herkes yerinden kalkıyordu. Üstelik Churchill, Stalin'in davranışını taklit ederek, kimin şerefine kadeh kaldırılıyorsa, onun yanına gidiyor, kadehini onun kadehiyle tokuş-

turuyordu. Böylece ikisi, Churchill ve Stalin, elde kadeh, ağır ağır yemek salonunda dolaşıp duruyorlardı. Herkes neşelenmişti. Salon sıcak ve gürültülü idi.

Bu kadeh kaldırmalardaki konuşmalar ne kadar beylik olursa olsun, sanki herkes bu konuşmalara kendi özel düşüncesini katıyordu.

Roosevelt, konferansın toplantı salonunda olduğu gibi, burada da, savaş sonrası dünyasından, değil yalnız şimdi, ama gelecekte de büyük devletlerin aralarındaki beraberlik ve işbirliğini korumanın öneminden söz etmek gerekliliğini duydu. Savaşın bu en şiddetli günlerinde, bu insanları İran başkentinde, Churchill'in bu doğum günü partisinde bir araya getiren, ortaklaşa düşman karşısındaki bu savaş ve zafer ödevleri, sanki bu insanlar ve bu insanların ülkeleri arasında yeni bir ilişki ve yepyeni bir hava yaratmıştı. Sanki bu salonda, her zaman birlikte yaşayacak olan büyük bir aile toplanmıştı. Ama bu izlenim çok sürmedi. Bu havayı bozan, İngiltere Genelkurmay Başkanı General Alan Brooc oldu.

Kadehini kaldırarak bir konuşma yapmak istediğini belirten (alışıldığı üzere bu durumlarda herkes kadehine vururdu) Brooc, yerinden kalktı ve bu savaşta müttefiklerden hangisinin en çok zarar gördüğü, kayıp verdiği konusunu ortaya attı. Brooc, bu savaşta en çok kayıp verenin İngiltere olduğunu, İngilizlerin uğradığı kayıpların, herhangi bir milletten çok daha fazla olduğunu, İngilizlerin her milletten daha çok savaştıklarını ve zaferi sağlamak için herkesten çok çaba harcadıklarını iddia etti.

Salonda tuhaf bir sessizlik başgösterdi. Hemen

herkes, Brooc'un konuşmasının yersizliğini ve uygunsuzluğunu hissetti. Herkes, Hitler ordularının en büyük bölümünün Sovyet - Alman cephesinde olduğunu, Kızılordu'nun büyük kayıplar bahasına, Sovyet topraklarını Hitler ordularından temizlemekte olduğunu biliyordu. Stalin'in suratı asıldı, hemen ayağa kalktı. Sert bakışlarıyle salondakileri süzdü. Herkes, nerede ise şimdi bir fırtınanın kopmasını bekliyordu. Ama Stalin kendini tuttu. Sakin bir sesle:

— Bu savaşta Başkan Roosevelt'in ve Birleşik Amerika'nın, zaferi sağlamak için biz Sovyetlere göre neler yaptığından söz etmek istiyorum –dedi–. İkinci Dünya Savaşı'nda en önemli rolü oynayan teknik araçlar, makinelerdir. Birleşik Amerika, ayda 8 binden 10 bine kadar uçak yapılabileceğini ispat etti. İngiltere ise, çoğu ağır bombardıman uçağı olmak üzere; ayda ancak 3 bin uçak yapmaktadır. Bu duruma göre Birleşik Amerika, makineler ülkesi demektir. Ödünç verme ve kiralama kanunu gereğince bizlere verilen bu makineler, savaşı kazanmamıza yardım ediyor. Ben bunun şerefine kadehimi kaldırmak istiyorum.

Roosevelt hemen bu sözlere cevap verdi:

— Ben, Kızılordu'nun gücüne büyük bir değer veriyorum. Sovyet ordusu yalnız İngiliz ve Amerikan savaş araçlarını kullanmakla kalmıyor, aynı zamanda çok iyi kalitede olan Sovyet savaş araçlarını da kullanıyor. Biz burada İngiltere Başbakanının doğum gününü kutlarken, Kızılordu, kalabalık Alman ordularını sıkıştırmakta devâm ediyor. Sovyet silâhlarının başarısı şerefine!

Olay kapanmıştı; ama, o eski içtenlik kalmamıştı...

POLONYA SORUNU

Polonya sorunu, Tahran konferansının ancak 1 aralık tarihinde yapılan son toplantısında görüşüldü. Bu konuyu ilk kez ortaya atan Roosevelt oldu. Roosevelt, Sovyet Hükümetinin, Londra'da bulunan mülteci Polonya hükümetiyle ilişkiler kurabileceği umudunda olduğunu ileri sürdü.

Oysa, Sovyetler Birliği'nin, yıllardan beri Sovyetler'e karşı bir kampanya yürütmekte olan mülteci

Hitler'in, Sovyetler Birliği'nin saldırısından biraz sonra ilişkiler kurduğu Polonya, gene Hitler Almanya'sının yönettiği bir strateji sonunda, hem de birkaç gün içerisinde yok olup gitmişti.

Polonya hükümetine karşı güvensizlik beslemesi için ortada birçok nedenler vardı. Bu mülteci Polonya hükümetinin, Sovyetler Birliği'ne karşı takındığı düşmanca tutumdan ötürüdür ki, Sovyetler Birliği, (Hitler Almanyasının, Sovyetler Birli'ğinin saldırmasından biraz sonra ilişkiler kurduğu) bu Polonya hükümetiyle olan ilişkilerini kesmek zorunluğunda kalmıştı. Bunun için Stalin, Amerika Cumhurbaşkanına cevap verirken, her şeyden önce, mülteci Polonya hükümetinin Polonya'da bulunan ajanlarının Almanlarla bağlantı kurdukları gerçeği üzerine Roosevelt'in dikkatini çekti:

— Partizanları öldürüyorlar – dedi Stalin –. Yaptıkları kepazelikleri aklınız almaz.

Churchill de lafa karışarak:

— Bu, çok büyük bir sorun – dedi –. Biz Almanya'ya, Polonya'ya saldırdığı için savaş açtık. Eski İngiltere Başbakanı Neville Chamberlain'in, Münih'te Çekoslovakya'yı savunmayıp da 1939 nisanında birdenbire Polonya'ya garanti vermiş olmasına, o zamanlar çok şaşmıştım. Ama, bu olaya sevinmekten de geri kalmamıştım. Polonya yüzünden ve ona verdiğimiz sözü tutmak için, askerî deniz kuvvetlerimiz bir yana, hiç de hazırlıklı olmadığımız halde, Almanya'ya savaş açmış, Fransa'yı da savaşa sokmak için büyük bir rol oynamıştık. Fransa teslim bayrağını çekti. Ama biz bir ada olmak durumundan yararlanarak aktif bir savaşçı rolünü oynadık. Ben, savaşa girme nedenlerimize büyük bir önem veriyorum. Bizim ve Rusların Polonya ile ilgili görüşlerimizin tarihsel ayrımlarını çok iyi anlıyorum. Almanların Polonya'ya saldırması

bizi şimdiki çabalara zorladığı için Polonya'ya büyük bir önem vermekteyiz! Rusya'nın, savaşın başlarındaki durumunu da çok iyi anlıyorum. Savaşın ilk zamanlarındaki güçsüzlüğümüzü ve Fransa'nın Münih'te verdiği garantiye ihanet ettiği gerçeğini de dikkate alarak, Rus hükümetinin o zamanlar bu savaşta hayatını tehlikeye atamayacağını da çok normal karşılıyorum. Ama bugün durum büsbütün başkadır. Şimdi bize, bu savaşa niçin girdiğimizi sorarlarsa, «Polonya'ya garanti verdiğimiz için girdik,» karşılığını veririz.

Stalin:

— Polonya Rusya'nın komşusu olduğuna göre, Rusya'nın, başka devletlerden daha çok Polonya ile iyi ilişkiler kurmakta çıkarı olduğunu söylemek zorundayım. Biz, Polonya'nın yeniden kurulmasından, güçlenmesinden yanayız! Ama biz Polonya'yı Londra'daki mülteci Polonya hükümetinden ayırıyoruz. Biz, bu hükümetle olan ilişkilerimizi, birtakım kaprislerimiz yüzünden değil, Polonya hükümetinin, Hitler'in Sovyetler Birliği'ne yaptığı iftiralara katılmasından ötürü kestik. Bütün bu iftiralar gazetelerde yayımlandı.

Bu konuşmanın son cümleleri çevrilinceye kadar Stalin, önünde durmakta olan koyu vişne çürüğü deriden yapılmış olan bir dosyayı açtı ve içinden bir bildirge çıkardı. Bu, herhalde elden ele çok dolaştığı için oldukça yıpranmış, kalın, sarı bir kâğıt parçası idi. Bildirgede, eski Roma Tanrılarından Yanus'u andıran iki yüzlü bir baş resmi vardı. Yüzün biri Hitler'i, ötekisi de Stalin'i canlandırıyordu.

Stalin, herkesin görebilmesi için bu bildirgeyi masanın üzerinde yükseğe kaldırarak:

— Mülteci hükümetin ajanları, bakınız, Polonya'-

da neler dağıtıyorlar –dedi–. Yakından görmek ister misiniz?

Stalin, bunu söyleyerek bildirgeyi Churchill'e uzattı. Churchill, Roosevelt'e uzattı. Roosevelt omuzlarını kaldırdı. Başını salladı ve bildirgeyi Stalin'e geri verdi. Stalin sözlerine devam etti:

— Polonya mülteci hükümetinin bundan sonra da bu iğrenç işlerle uğraşmayacağına kim garanti verebilir? Mülteci Polonya hükümeti ajanlarının, partizanları öldürmeyeceğine, mülteci hükümetin, birtakım dalaverelerle uğraşmayıp, gerçekten de Almanlara karşı savaşacağına bizi kim inandırabilir? Biz, Polonya halkını Almanlara karşı savaşa çağıran bir hükümetle her zaman iyi ilişkiler kurmağa hazırız. Londra'daki mülteci hükümetin; olması gerektiği gibi olmadığına kesin olarak inanıyorum. Bu hükümet partizanlarla işbirliği yaparsa, ona bağlı ajanların Almanlarla ilişkileri olmazsa, onunla görüşmeğe hazırız.

Churchill:

— Bizim düşüncemize göre Polonya'yı, kuşkusuzca, Almanya hesabına memnun etmek gerekmektedir. Biz Polonyalılara, bunun en iyi bir plan olduğunu, bundan iyi bir plan bekleyemeyeceklerini söylemeğe hazırız. Ancak bundan sonradır ki, onlarla bir ilişki kurmak sorununu ortaya atabiliriz. Ama, ben hemen şunu belirtmek isterim: Biz, güçlü, bağımsız, Sovyetler Birliği'ne dost bir Polonya'nın kurulmasını istiyoruz.

Stalin, Sovyetler Birliği'nin bu konudaki görüşlerini şu sözlerle açıkladı:

— Bizce söz konusu olan, Ukrayna topraklarının

Ukrayna'ya, Belorusya topraklarının da Belorusya'ya verilmesidir. Bir başka deyimle bizimle Polonya arasındaki sınır, anayasamızda belirtilen 1939 yılı sınırları olmalıdır. Sovyet hükümeti bu sınırların yürürlükte kalmasını istiyor ve bunun doğru bir davranış olduğuna inanıyor.

Molotov, bu sınırlara, alışıldığı üzere, «Curzon hattı» denildiğini söyledi.

Eden bu sözlere itiraz ederek:

— Hayır, orada çok esaslı değişiklikler yapılmıştır. - dedi.

Molotov, Eden'in yanlış bilgilere dayandığını söyledi.

Churchill hemen, Curzon hattıyla 1939 hattının işaretlenmiş olduğunu söylediği bir harita çıkardı. Burada, Oder hattı da işaretlenmiş bulunuyordu. Harita üzerinde parmağını dolaştıran Eden, Curzon hattının güney kesiminin açıkça belirtilmediğini anlatmağa koyuldu ve tasarlandığına göre, Curzon hattının, (Lemberg) Lwow'un doğusundan geçmesi gerektiğini ekledi.

Stalin, buna itiraz ederek, Churchill'in haritasında Curzon hattının doğru gösterilmemiş olduğunu söyledi. «Lwow; Sovyetler Birliği sınırları içinde kalmalıdır.» dedi. Stalin ayrıca, Molotov'un elinde, bütün ayrıntılarıyle birlikte Curzon hattını gösteren bir harita bulunduğunu ekledi. Daha sonra, Polonya'nın, gerçekten de, sanayi bakımından gelişmiş, büyük, ve Sovyetler Birliğiyle dostça yaşamak isteyen bir ülke olması gerektiğini söyleyerek sözlerini bağladı.

Bu sırada Molotov, Stalin'in sözünü ettiği hari-

tanın getirilmesini emretti. Birkaç dakika sonra, kocaman, kara bir dosya getirdiler. Molotov, dosyayı açarak içinden bir harita çıkardı, masanın üzerine yaydı ve orada işaret edilmiş olan Curzon hattını gösterdi. Molotov ayrıca, bu konuda Curzon tarafından imzalanmış olan metni okudu. Bu metinde, hattın geçtiği noktalar, açıkça belirtilmekte idi. Bu noktalar, haritada işaretlenince, sorun tamamıyle aydınlandı. Böylece, Sovyetler Birliği'nin bu konudaki durumu büsbütün sağlamlaşmış oldu. Churchill ile Eden, artık itiraz edecek bir şey bulamadılar. Churchill, Stalin'e dönerek:

— Görülüyor ki, konferansa katılanlar arasında, Sovyetler Birliği'nin, Lwow'u da kapsamak üzere, batı sınırlarıyle ilgili, esaslı bir görüş ayrılığı yoktur.

Roosevelt, eğer kendileri isterlerse, Sovyetler Birliğinde kalan Polonyalıların Polonya'ya göç etmeleri mümkün müdür? diye sordu. Stalin bu soruya olumlu cevap verdi.

Bundan sonra Churchill, Polonyalılara burada hazırlanan teklifi kabul etmelerini tavsiye edeceğini söyledi. Ayrıca, Polonya sorunu üzerine bir taslak hazırladığını ve şimdi onu burada okumak istediğini sözlerine ekledi. Churchill, ayrıca, şimdi okuyacağı metni, olduğu gibi kabul etmelerini rica etmediğini, çünkü kendisinin de henüz bu tezlerine bir kesinlik vermediğini belirtti ve şu metni okudu: «Prensip bakımından, Polonya hükümetinin ve Polonya halkının yurdu olarak, doğu Prusya'yı ve Oppeln eyaletini de içine almak üzere, Curzon hattıyle Oder ırmağı hattı arasındaki yer kabul edilmiştir. Ama, kesin sınırların belirtilmesi, dikkatli bir incelemeyi ve bazı nok-

talarda halkın yer değiştirme ihtimalinin dikkate alınmasını gerektirmektedir.»

Stalin, prensip olarak, Churchill'in ileri sürdüğü formülü kabul etti.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SAVAŞ SUÇLULARI ÜZERİNE TARTIŞMALAR

İngiliz heyetiyle Rus heyeti arasında tartışmaların geçtiği bir görüşmeden söz etmek istiyorum. Bu, «üç büyükler»le onların yakınlarının katıldığı bir öğle yemeğinde oldu. Önceleri yemek çok sakin geçti. Kadeh kaldırmalar birbirini izledi. Konferansa katılanların sağlığına içildi, ordunun çeşitli sınıflarının başarıları için içildi, ortaklaşa düşmana karşı kazanılan zafer onuruna içildi. Savaş sonrası işbirliği için içildi. Tamamıyle somut politik sorunlar için kadeh kaldırıldı. Örneğin, Sovyet heyeti, bu çeşit kadeh kaldırmaların birinde, ödünç verme ve kiralama kanunu gereğince gelecekte yapılacak yardımlar için içilmesini teklif etti ve bu yardımların şimdiki gibi gecikerek değil, daha düzenli yapılmasını istedi.

Yemeğin sonunda Stalin, yerinden kalkarak Nazi Savaş suçlularından söz etmeğe başladı:

— Bütün Alman savaş suçlularına elden geldiğince çabuk adaletin uygulanması ve onların şiddetle cezalandırılması için kadehimi kaldırıyorum – dedi –. Bu gibi kişiler elimize geçer geçmez, hep birlikte on-

ların cezasını vermeliyiz. Bunlardan hiç biri, hattâ dünyanın öbür ucuna kaçsa bile, cezasız kalmamalıdır. Bu çeşit suçluların bir hayli kalabalık olduğunu sanıyorum.

Stalin'in bu sözleri İngilizce'ye çevrilir çevrilmez Churchill, sanki bir yerine iğne batırılmış gibi, yerinden fırladı. Her kadeh kaldırmada önündeki konyak kadehini dibine kadar boşaltan Churchill'in kafası bir hayli dumanlanmıştı. Şimdi ayağa kalkarken, önündeki konyak kadehini öyle sert bir davranışla kenara çekmişti ki, kadeh devrildi, konyak büyük, sarı bir leke halinde sofra örtüsüne döküldü. Churchill bunun farkında bile olmadı. Öfkeden, yüzü, boynu kıpkırmızı bir hale gelmiş, gözleri kan çanağına dönmüştü. Ellerini sallayarak bağırdı:

— Böyle bir görüş, biz İngilizlerin adalet duygularına tamamıyle aykırıdır. İngilizler böyle yığın halinde cezalandırılmalara asla katlanamazlar. Ben kesin olarak şu kanıdayım ki, ister Nazi ister bir başkası olsun, ona karşı ne kadar delil bulunursa bulunsun, hiç kimse yargılanmadan idam edilemez.

Herkes dönüp Stalin'e baktı. Stalin, Churchill'in bu öfkeli sözlerini büyük bir durgunlukla karşıladı. Hattâ, İngiliz Başbakanının bu sinirli hali, onu biraz eğlendirdi. Gözlerinde hafif alaycı bir ışık tutuştu. Hiç öfkelenmeden, ağır ağır Churchill'in ileri sürdüğü düşünceleri çözümlemeğe başladı. Bu hal İngiltere Başbakanını daha da sinirlendirdi. Stalin düşüncelerini şöyle sıraladı:

— Nazi savaş suçlularını, yargısız mahkûm etmeği zaten kimse düşünmüyor – dedi –. Her birinin durumu dikkatle incelenmelidir. Hitlercilerin yaptık-

ları canavarlıklar apaçık ve ortadadır. Nazilerin içinde bu canavarlıkları yapanların sayısı on binleri aşkındır.

Stalin, sözlerini bitirdikten sonra Roosevelt'e dönerek, bu konuda onun ne düşündüğünü sordu. Roosevelt:

— Her zaman olduğu gibi bu tartışmada da, benim aracı olarak iş görmem gerekecek – dedi –. Sizin görüşünüzle, Mareşal Stalin, iyi dostum İngiltere Başbakanının görüşleri arasında uzlaştırıcı bir yol bulmak gerekiyor.

Roosevelt'in cevabına değer veren Sovyet heyeti üyeleriyle Amerikalılar gülüştüler. Ama, İngilizler, kendi liderlerine bakarak asık bir suratla sessizce oturuyorlardı. Churchill koltuğuna oturdu, ama hâlâ öfkesinin geçmemiş olduğu belli idi.

Harry Hopkins:

— Gelin de şu tartışmaya bir son verelim – dedi –. Almanya'ya kadar daha kilometrelerce yol, zafere kadar da daha birçok aylar var...

Ama Stalin, yemekte bulunan herkese, bu konudaki düşüncelerini sormakta devam etti. Nihayet sıra, yemekte hazır bulunan Amerika Cumhurbaşkanının oğlu Elliot Roosevelt'e geldi. Elliot yerinden kalktı. Biraz utangaç, ama oldukça kesin bir tonla:

— Bu soru, biraz fazla akademik değil mi? – dedi –. Bizim ordularımız batıdan, Rus orduları da doğudan saldırıya geçtiği zaman, bu sorun kendiliğinden çözülecek, öyle değil mi? Rus, İngiliz ve Amerikan askerleri, bu suçlulardan çoğuyla savaş sırasında kozlarını paylaşacaklar.

Bu cevap Stalin'in çok hoşuna gitti. Elinde kadeh,

masayı dolaşarak Elliot'nun yanında durdu, onu kucakladı. Gülümseyerek:

— Harika bir cevap – dedi –. Sağlığınıza içilmesini teklif ediyorum, Elliot!

Churchill yeniden parladı. Masanın üzerinden eğilerek ve parmağıyle Elliot'yu tehdit ederek:

— Ne o, yoksa müttefikler arasındaki ilişkiyi bozmak mı istiyorsunuz? – diye çıkıştı –. Ne söylediğinizin farkında mısınız? Böyle bir şey söylemeğe nasıl cesaret ettiniz?

Elliot, şaşırmış bir halde koltuğuna gömüldü ve yüzünü elleriyle öylesine gülünç bir biçimde kapadı ki, salondakilerin hepsi de kahkaha ile gülmekten kendilerini alamadılar Böylece aradaki gerginlik de, ortadan kalkmış oldu.

Kısa bir süre sonra, kahve içmek üzere bitişik odaya geçtiler. Ama Churchill o akşam Sovyet heyetine hiç yaklaşmadı. Asık suratını kırmızı lekeler kaplamıştı. Her zamandan daha enerjik, purosunu tüttürdü durdu.

Savaş suçlularının cezalandırılması ile ilgili Sovyet heyetinin yaptığı teklif karşısında Churchill'in gösterdiği şiddetli tepki, bir rastlantı değildi. Sovyet heyetinin bu isteği, İngiliz Başbakanı için beklenmedik bir şey olamazdı. Hitler'e karşı savaşan üç büyük devletin dışişleri bakanlarının Moskova'daki toplantılarının sonunda, 3 kasım 1943 tarihinde yayımladıkları bildirinin altında, onun da imzası bulunuyordu. «*Yaptıkları canavarlıklardan ötürü Hitlerci'lerin sorumluluğu*» ile ilgili, Roosevelt ile Stalin'in de imzasını taşıyan bu bildiride: «..... *yığın halinde İtalyan subaylarının kurşuna dizilmesinden, Fransız,*

Hollanda'lı, Belçika'lı, Norveç'li, rehinelerin, Girit köylülerinin asılmasından, ya da yığınlarca Polonya ve Sovyet halklarının yok edilmesinden sorumlu Almanların, cinayetlerini işledikleri yerlere gönderileceklerini ve suç işledikleri yerlerdeki halk tarafından yargılanacaklarını bilmeleri, ellerini henüz masum kanına bulamamış bulunanların da bunu hesaba katmaları gerekmektedir Çünkü üç müttefik devlet, hattâ dünyanın öbür ucuna gitseler bile, suçluları bulacak ve cezalarını çekmek üzere onları adalete teslim edeceklerdir...»

Böyle bir bildiriyi imzalayan bir kişinin, Nazi savaş suçlularının cezalandırılması teklifine karşı bir itirazda bulunmaması gerektiği sanılabilir. Çünkü söz konusu olan, suçsuzlardan öç almak değil, Nazi savaş suçlularının cezalandırılmasıdır. Ama, anlaşılan Churchill, üç devletin bu bildirisini bir propaganda davranışı olarak kabul etmekte, içinden de büsbütün başka şeyler düşünmektedir. Bütün mesele şu ki, artık o sıralarda Sovyet orduları batıya doğru ilerlemekte ve her geçen gün biraz daha Almanya sınırına yaklaşmaktadır. Sovyetler Birliği etrafında yeni bir «sağlık kordonu» kurmak hayaline kapılan Churchill'in, bu Hitler canilerinden bu konuda yararlanmağı düşündüğü besbelli idi.

ALMANYA'NIN PARÇALANMASIYLE İLGİLİ ANGLO - AMERİKAN PLANI

Hitler'in yenilgiye uğraması, Tahran konferansından henüz daha çok uzaktı. Sovyet ordularının

ağır savaşlar vererek daha yüzlerce kilometre yol alması, büyük su yollarını zorlaması, birçok şehirleri saldırı ile alması gerekiyordu. Daha binlerce Sovyet, Amerikan, İngiliz savaşçısının bu büyük savaşta canlarını vermesi kaçınılmaz bir gerçekti. Müttefikleri, doğu cephesinde daha çok ağır savaşlar, Normandiya çıkarması, Ardenler'de kanlı savaşlar, Almanların işgali altında bulunan Fransa'nın ve başka ülkelerin kurtarılması gibi olaylar bekliyordu.

Tahran'da herkes, müttefik ordularının doğudan, batıdan, kuzeyden ve güneyden Alman sınırlarını aşarak ortaklaşa düşmana karşı son saldırıya geçinceye kadar bir hayli zaman geçmesi gerektiğini anlıyordu. Ama bu anın geleceğinden kimsenin kuşkusu da yoktu. Herkes, müttefiklerin işi sona erdiren zaferine kesin olarak inanıyordu.

Bunun içindir ki, Tahran konferansında, zaferden sonra müttefiklerin Almanya'ya karşı nasıl bir tutum takınmaları gerekeceği sorununun ortaya çıkması pek tabiî idi. «Mihver» devletlerinin kayıtsız ve şartsız teslim olmaları gerekeceği sorunu üzerinde hiç bir anlaşmazlık yoktu: bu konuda tam bir sözbirliği vardı. Ama, bir kuşağın yaşamı içinde, dünyayı iki sefer kana boyayan Almanya'nın, bir daha hiç bir zaman saldırıya geçememesi için ne gibi çarelere başvurmalı idi? İşte bunu düşünmek gerekiyordu.

Bu sorun ilk kez, geç yenen bir öğle yemeğinden sonra, 28 kasım günü ortaya atıldı. O gün, yorucu geçmişti. Yüzünden çok yorulmuş olduğu anlaşılan Roosevelt, yemek biter bitmez, hemen izin istedi ve dairesine gitti. Churchill, Stalin, Eden ve Molotov kahvelerini içmek üzere bitişik odaya geçtiler.

Purosunu tellendiren Churchill, Almanya'ya, bir daha belini doğrultamayacak biçimde bir darbe indirilmesi gerektiğini söyledi. Stalin de, Churchill'in bu düşüncesine katıldı. Ama, özel birtakım tedbirler alınmazsa, Almanya'nın kısa bir süre sonra, yine eski gücüne kavuşacağını ve dünyanın başına belâ olacağını sözlerine ekledi. Churchill, Stalin'in bu görüşüne katılmadı. Şu anda bile Almanya'nın, bir yandan doğu cephesinde uğradığı büyük kayıplar, öte yandan müttefik hava kuvvetlerinin yaptığı hava akınları yüzünden, gerek insan yedeğinin, gerek askerî sanayi gücünün büyük ölçüde tükendiğini, savaşın sonlarına doğru ise, yiyeceği büyük darbelerle büsbütün yıkılacağını ve kısa bir süre içinde kendini toparlayamayacağını iddia etti.

Stalin gülümseyerek:

— Görüyorum ki, çok iyimsersiniz – dedi ve henüz bitirmediği kahvesini masanın üzerine bıraktı. Beyaz mendiliyle bıyıklarını silerek ciddî bir tonla ekledi –: Ne yazık ki sizin bu iyimserliğinizi paylaşamayacağım. Büyük toprak sahipleriyle, büyük savaş tröstleriyle, Almanya'nın içinde bulunduğu özel koşullar öyledir ki, Almanya daha birçok seferler barış için tehlikeli olabilir... Tabiî, biz bu koşulları değiştirmeği deneyeceğiz!

Churchill, Stalin'in, savaş sonrası Almanya'sının sosyal düzeni sorununa değindiğini hissetti, konuşmayı, sertçe bir başka konuya kaydırdı. O gece bir daha Alman sorunundan söz açmadılar.

Ertesi gün Stalin, bir başına Roosevelt ile buluştuğu zaman ona, Churchill ile olan konuşmalarını anlattı:

— Siz gittikten sonra, gelecekte barışın korunması konusu üzerinde Churchill ile aramızda bir konuşma oldu. O, bu işi çok kolay sanıyor. Almanya'nın kısa bir süre içinde kendini toparlayamayacağını söylüyor. Ben, onunla aynı düşüncede değilim. Almanya'nın kısa bir zamanda eski haline gelebileceğine inanıyorum. Bunun için topu topu 15 - 20 yıl yeter sanıyorum. Bir engele rastlamazsa, Almanya'nın kısa zamanda eski gücünü elde edeceğinden korkuyorum. Almanya'nın geçen yüzyılın 1870 yılında girdiği büyük savaş 1871 yılında sona erdi. Bu savaştan 43 yıl sonra, yani 1914 yılında Almanlar yeni bir savaşa başladılar. 21 yıl sonra da, 1939 yılında yeniden savaşmağa başladılar. Görüldüğü üzere, Almanya'nın kendini toparlaması için gereken zaman gittikçe kısalıyor. Bundan sonra, her halde, daha da kısalacaktır.

Roosevelt, hiç sözünü kesmeden Stalin'i dinliyordu. Stalin'in düşünceleri onu ilgilendirmişti. Ancak zaman zaman, Stalin'i doğrulayıcı nitelikte başını sallıyor ve parmaklarıyle, oturmakta olduğu koltuğun kenarına hafifçe vuruyordu.

Bu arada Stalin, Almanya'nın başka milletleri yeniden tehdit etmeyecek bir hale getirilmesinin çok zor bir iş olduğunu, sözlerine ekledi:

— Ne gibi engelleyici tedbirler alırsak alalım – dedi Stalin –, Almanlar bu engelleri aşacak çareler bulacaklardır. Uçak yapımını yasaklasak, mobilya fabrikalarını kapatamayız. Oysa, bilindiği üzere, mobilya fabrikaları çok çabuk uçak fabrikaları haline getirilebilir. Almanya'nın top mermisi ve torpido yapımını yasaklasak, saat fabrikalarını kapatamayız. Oysa, saat fabrikaları, mermi ve torpidoların en önemli bö-

lümlerini yapacak hale pek çabuk getirilebilir... Onun için Almanya çok çabuk kalkınabilir ve yeniden saldırganlık politikasını uygulamağa başlayabilir.

Bu sefer Stalin, Almanya'nın koşullarından hiç söz etmedi. Her halde bu konuda Churchill'in gösterdiği sert tepki, Almanya'nın sosyal yapısı sorununun Anglo-Amerika'lıların çok şiddetli bir direnişle karşılaşacağını ona göstermiş olmalı idi. Her ne ise şimdi Stalin, yalnız yenilgiye uğramış Almanya'yı, müttefiklerin belli ölçüler içinde tutmalarına yardım edecek stratejik tedbirlerden söz ediyordu. Stalin, düşüncelerini açıklayarak:

— Saldırıyı önlemek için meydana getirilmesi düşünülen organlar yeterli değildir – dedi – Almanya'nın onları işgal edememesi için en önemli stratejik noktaları ele geçirmek olanağına sahip olmak gerekmektedir. Bu stratejik noktaları yalnız Avrupa'da değil, Japonya'nın da yeni bir saldırıya kalkışmaması için, uzak doğuda da elde bulundurmalıdır. Stratejik önemi olan noktaları işgal etmek hakkı olan özel bir örgüt meydana getirilmelidir. Almanya, ya da Japonya'nın bir saldırı tehdidi karşısında bu noktalar hemen işgal edilmelidir.

Roosevelt:

— Yüzde yüz ben de sizin düşüncelerinizi paylaşıyorum – dedi –. Bu işte benim de düşüncem Mareşal Stalin'in düşünceleri kadar kesindir. Hiç şüphe yok ki Alman'lar, çok kısa bir süre içinde kendi fabrikalarını savaş endüstrisi haline getirebilirler. Bu durum karşısında çok acele davranmak gerekmektedir. Acele davranılır ve kesin kararlar alınırsa, Almanya silâhlanmağa vakit bulamaz!

Stalin gülümseyerek:

— Şu halde her şey yolunda demektir – dedi.

1 aralık günü yapılan genel toplantıda, yeniden Almanya sorunu ele alındı. Roosevelt, Almanya'nın bölünmesi, parçalanması için bir teklif olduğunu, bu sorunun ayrıntılı olarak görüşülmesi gerektiğini söyledi.

Amerika Cumhurbaşkanından sonra Churchill söz aldı. Bu sorun üzerine hazırlıklı olduğu belli idi. Ateşli ateşli, Roosevelt'i destekledi;

— Ben Almanya'nın parçalanmasından yanayım – dedi –. Yalnız ben, Prusya'nın Almanya'dan ayrılması konusu üzerinde düşünmek istiyorum. Ben Baviyera'nın ve öteki Alman eyaletlerinin de Almanya'dan ayrılmalarından yanayım.

Churchill'in teklifi beklenmedik bir anlam taşıyordu. Salonda bir sessizlik oldu. Yeniden Roosevelt konuşmağa başladı:

— Tartışmamızı renklendirmek için, iki ay önce hazırladığım, Almanya'nın beş devlete ayrılmasını öngören planımı açıklamak istiyorum, – dedi.

Churchill, Roosevelt'in sözünü keserek:

— Almanya'nın bütün kötülük kaynağı Prusya'da, bunun üzerinde özellikle durmak isterim – dedi.

Roosevelt, bu sözleri doğrulayıcı anlamda, başını salladı ve sözlerine devam etti:

— İlkin sorunu tüm olarak ele almalı, sonra da ayrı ayrı her bölümden söz etmeliyiz. Bence, Prusya elden geldiğince, kendi ölçüsü içinde küçültülmeli ve zayıflatılmalıdır. Almanya'nın ilk bağımsız bölümünü o meydana getirmelidir. Almanya'nın ikinci bağımsız bölümüne, Hannover ile Almanya'nın kuzey batı bölgeleri girmelidir. Üçüncü bağımsız Almanya, Sak-

sonya ile Leipzig bölgesi olmalıdır. Dördüncü bağımsız Almanya'ya, Hessen eyaleti ile Darmstadt, Kessel bölgeleri ve Ren ırmağının güneyindeki bölgeler, ayrıca Vestfalya'nın eski şehirleri girmelidir. Beşinci bağımsız Almanya, Baviyera, Baden ve Vürtemberg'den meydana gelmelidir Bu beş Almanya'nın her biri, bağımsız birer devlet olmalıdır. Bundan başka Kiyel kanalı bölgesiyle Hamburg bölgeleri de Almanya'dan ayrılmalıdır. Bu bölgeleri, ya Birleşmiş Milletler kurulu, ya dört devlet idare etmelidir. İşte benim teklifim... Bu teklifimin bir taslak niteliğini taşıdığını da hemen size haber vermeliyim.

Hemen hemen bütün Avrupa'nın, henüz Alman faşizminin çizmeleri altında bulunduğu bir sırada, Roosevelt'in Almanya'nın parçalara bölünmesi teklifi hayalî bir nitelik taşıyordu. Hemen o anda, insanın aklına şöyle bir düşünce de geliyordu: XX'nci yüzyılın ortasında, Alman halkını kurfürst çağı cüce devletçiklerinin kurulmasına razı etmek mümkün mü idi? Amerika Cumhurbaşkanı, Almanya'nın haritasını değiştirmekte fazla ileri gitmiyor mu idi?..

Ama Churchill, bu kurnaz ve kaşarlanmış politikacı, Roosevelt'in ileri sürdüğü bu düşünceleri destekliyormuş gibi davrandı:

— Sayın Başkanım, siz gerekli olan her şeyi söylediniz. Benim düşünceme göre, burada iki sorun var: Biri yıkıcı, ötekisi de yapıcı. Bu konuda benim de iki düşüncem var: Birincisi Prusya'yı bütün Almanya'dan ayırmak; ikincisi, Almanya'nın güney eyaletlerini Baviyera'yı, Baden'i, Vürtemberg'i, Palatinata'yı, Saar'dan Saksonya'ya kadar olan yerleri de içine almak üzere: Almanya'dan ayırarak, Prusya'yı birçok sıkı koşullar

altında tutardım. Almanya'nın güney eyaletlerini Prusya'dan koparıp Tuna federasyonuna bağlamak hiç de zor bir iş olmayacaktır. Tuna bölgesinde yaşayan bu halk hiç de savaşı doğuran insanlar değildir. Ne olursa olsun Prusyalılara karşı, öteki Almanlardan çok daha sert davranırdım. Güney Almanlar yeni bir savaşın kışkırtıcısı olamazlar.

Churchill'in bu düşünceleri, Almanya sorununda yeni bir unsur taşıyordu. Almanya'nın parçalanmasından ve Prusya'nın ezilmesinden yana çıkan Churchill, işi küçük çapta Habsburg monarşisine benzer yeni bir devletin kuruluşuna dökmek istiyordu. Churchill'in, Tuna federasyonu ile ilgili düşüncelerine ancak böyle bir anlam verilebilirdi. Büyük Britanya Başbakanının düşüncesine göre böyle bir federasyon, batı devletlerinin kontrolü altında bulunacak ve Sovyetler Birliği'ni batı Avrupa'dan ayırmış olacaktı. Bu plan, Churchill'in, Rus ordularının güney-doğu Avrupa'ya girişlerini önlemek için Anglo-Amerikan ordularının Balkanlar'a bir çıkarma yapması planıyle aynı paralele düşmekte idi.

Stalin, bu planı tamamıyle olumsuz karşıladı. Buz gibi bir tonla:

— Yeni birleşik devletlerle ilgili bu plan benim hoşuma gitmiyor – dedi –. Almanya'yı parçalamak kararı verilirse, birtakım birleşik devletler meydana getirmenin gereği ne? Roosevelt'in teklif ettiği beş-altı küçük devlet ve iki bölge planı incelenebilir. İngilizler'in teklifine gelince, bu gerçekleşirse, o zaman Churchill, kısa bir süre sonra, tıpkı şimdi bizim karşılaştığımız gibi, büyük bir Alman yığını ile karşılaşmak zorunda kalır. O zaman kendisi, Alman ordusunda yalnız

Prusyalıların değil, Almanya'nın öteki eyaletlerindeki Almanların da savaştığını görür. Yalnız Avusturyalılar teslim olurken: «Biz Avusturya'lıyız!» diye bağırıyorlardı, Almanya'nın bütün öteki bölgelerinden devşirilmiş Almanlar ise, aynı inatla, kıyasıya dövüşüyorlar... Almanya'nın parçalanması sorununu nasıl çözersek çözelim, yaşama kabiliyeti olmayan bir Tuna devletleri federasyonunu kurmağa kalkışmayalım. Avusturya ile Macaristan, ayrı ayrı birer devlet olarak kalmalıdır. Avusturya Hitler ordularınca istilâya uğradığı tarihe kadar bağımsız bir devlet olarak yaşadı..

Roosevelt, Almanya'nın çeşitli eyaletlerinde doğmuş olan Almanlar arasında hiç bir ayırım olmadığı üzerine Stalin'in söylediği sözleri doğruladı. Amerika Cumhurbaşkanı, «elli yıl önce böyle bir ayırım vardı, ama şimdi bütün Alman askerleri birdir», dedi.

Churchill, yeniden söze karıştı:

— Almanya'nın parçalanmasına karşı olduğum kanısına kapılmanızı istemem – dedi –. Ama Almanya'yı birkaç parçaya böler ve bu parçalar arasında bir bağlantı kurmazsanız, Mareşal Stalin'in dediği gibi, Almanların yine birleşeceği bir zaman gelecektir.

Stalin:

— Almanya'nın birleşmesini önleyecek hiç bir çare yoktur – dedi.

Churchill, alaycı bir eda ile:

— Yoksa Mareşal Stalin parçalanmış bir Avrupa'yı mı yeğ sayıyor? – diye sordu..

Stalin:

— Avrupa'nın bununla ne ilgisi var? – dedi –. Ayrı ayrı, dört, beş, altı bağımsız Alman devletinin

kurulması gerekli midir, bilmiyorum. Bu sorunu incelemek gerekiyor.

Roosevelt, «Almanya sorununu incelemek üzere özel bir komisyon mu kurmalı, yoksa bu sorunu, üç devlet temsilcilerinin katılacağı Londra konferansına mı bırakmalı?» diye sordu. Stalin, bu sorunun Londra konferansına bırakılmasının uygun olacağı cevabını verdi.

Bu sorun, 1945 yılı şubatında toplanan «üç büyükler» Kırım konferansında yeniden ortaya atıldı. Ama, batı devletlerinin, bu, Almanya'nın parçalanması görüşünü Stalin desteklemedi. Sovyetler Birliği'nin bu konudaki görüşleri daha açık ve belirli idi. Nitekim Stalin, Almanya'ya karşı zafer günü olarak kabul edilen 9 mayıs 1945 tarihinde yaptığı konuşmada, bu konu ile ilgili olarak şunu söylemişti: «Sovyetler Birliği Almanya'yı ne parçalamak ne de yok etmek niyetindedir.»

Bazı batılı çevreler, Sovyetler Birliği'ni, Almanya'nın parçalamasından sorumlu görürler. Bu, tamamıyle yanlış bir görüştür. Tam tersine, batılıların, ilk defa olarak Tahran konferansında ileri sürdükleri Almanya'yı parçalama planı, Sovyetler Birliği'nin buna karşı çıkması yüzünden gerçekleşememiştir.

1945 yılı yazında «üç büyükler»in Potsdam konferansında, Almanya'nın bir bütün olarak demokratlaştırılması, askerlikten ve Nazilikten arınması gibi çok önemli kararlar alınmıştı. Bu kararlar tümüyle uygulansaydı, Alamanya şu anda da tek bir devlet olarak varlığını koruyacaktı. Ne var ki Potsdam konferansı kararları, batı işgal bölgelerinde uygulanmadı. Böylece Almanya'nın parçalanmasını sağlayamayan batı-

lılar, bir karara bağlamadan, onu ikiye bölmüş oldular Batı Almanya'nın yeniden askerleştirilmesi başladı. Askerî tekeller canlandı. En sonunda, askerliğin ve öç alma politikasının baş verdiği federatif Alman Cumhuriyeti (Federal Almanya) doğdu.

Bu koşullar altında, Almanya'nın doğusundaki demokratik güçlerde işçi ve köylülerin egemen olduğu Demokratik Almanya Cumhuriyetini kurdular.

Günümüzde tamamıyle ayrı bir tarihsel yol izleyen iki Alman devleti böylelikle ortaya çıkmış oldu. Demokratik Almanya devleti, sosyalizm ve barış yolunu izliyor. Eski idareci sınıfların egemenliği altında bulunan Federal Almanya Cumhuriyetinde ise; öç alma, askerlik ve yeni faşizm eğilimlerine yer veren bir ortam yaratılmış oldu.

İŞGAL ALTINDAKİ ALMANYA'DA SOVYET KESİMİ

Tahran'da verilen kararların uygulanmasıyle başarıya ulaşan bağlaşık üç ülkenin güçlü orduları, en sonunda, başkent Berlin'de birleşti Almanya'yı doğu ve batı diye ikiye bölerek!..

Tahran konferansına katılanlar, dünyanın savaş sonrası kuruluşuna ancak genel anlamda, değindiler. Konferansa katılan devletler, aralarındaki çıkar çelişkilerine rağmen, Hitler Almanya'sına karşı zaferi sağladıktan sonra, barışın korunması konusunda, ortaklaşa bir dil bulmağa çalıştılar. Batılı ülkelerin liderleri, faşizmin yok edilmesinde olağanüstü bir çaba harcayan bütün dünya halklarının, yeni bir dünya savaşının artık hiç bir zaman tekrarlamaması konusunda büyük bir ilgi gösterdiklerini gördüler. Geniş halk yığınlarının bu ruh hali, «Mihver» devletlerine karşı savaşmış olan batılı devletler idarecileri üzerinde büyük bir baskı yaptı. Özellikle Başkan Roosevelt bu baskıya karşı büyük bir duyarlık gösterdi. Hiç şüphe yok ki Roosevelt, dünyanın gelecekteki kuruluşu üzerinde çok düşündü.

Roosevelt, 29 kasım günü Stalin'le yaptığı bir görüşmede, Tahran'dan ayrılmadan önce, dünyanın gelecekteki kuruluşu üzerinde bir karara varılmasını istediğini söyledi. Amerikan Cumhurbaşkanının görüşüne göre, savaştan sonra uzun bir barış dönemi sağlayacak olan bir örgütün kurulması gerekiyordu. Stalin'in de, kendi görüşlerine katıldığını gören Roosevelt, savaşın bitiminden sonra, Birleşmiş Milletler prensiplerine dayanan bir örgütün kurulması gerektiğini ileri sürdü. Bu örgüt, savaş sorunlarıyle ilgilenmeyecekti. Bu örgüt, eski Cemiyet-i Akvam'a benzememeli idi. Bu örgüte, 35 ya da 50 ulus katılacak ve yalnız öğütlerde bulunacaktı. Bu örgütün başka hiç bir yetkisi ve gücü olmamalı idi.

Roosevelt, kurulacak olan bu örgütün, temelli olarak belli bir yerde değil de, çeşitli ülkelerde oturması gerektiği görüşünü savundu. Bu örgütün bir Avrupa örgütü mü, yoksa bir dünya örgütü mü olması gerektiği sorusuna karşılık Roosevelt, bunun bir dünya örgütü olması gerektiği cevabını verdi.

Stalin, bu örgütün yürütme organının kimlerden meydana gelmesi gerektiğini sordu. Roosevelt, bu örgütün yürütme organının, Sovyetler Birliği, Büyük Britanya, Birleşik Amerika, Çin, iki Avrupa, bir Güney Amerika, bir Ortadoğu, Çin dışında bir Asya ülkesiyle Büyük Britanya dominyonlarından birinin katılmasından meydana gelmesi gerektiği cevabını verdi. Roosevelt, bu yürütme organının, tarım, besin, ekonomik sorunlarla, ayrıca sağlık işleriyle uğraşması gerektiği düşüncesini ileri sürdü.

Roosevelt'in düşüncesine göre, bu örgüte bağlı olmak üzere bir de polis (güvenlik) komitesi kurulmalıdır. Bu komite barışın korunmasıyle Almanya'nın yeni bir saldırıya geçmesini önlemek işiyle uğraşmalıdır.

Sovyet heyeti, Tahran'da, savaş sonrası düzeniyle ilgili belirli bir teklifte bulunmadı. Bu konuda ancak genel anlamda bazı sorunlar ileri sürmekle yetindi. Roosevelt, polis (güvenlik) komitesinden söz açınca, Stalin, bu komitenin başka ülkelerce zorunlu olarak yerine getirilmesi gerekli kararlar alıp almayacağını sordu:

—Bu komitenin alacağı kararlardan herhangi birini yerine getirmekten kaçınacak bir ülke çıkarsa, o zaman ne olacak?

— Böyle bir kararı yerine getirmekten kaçınacak

bir ülke çıkarsa o zaman bu ülkeler bu komitenin bundan sonraki kararlarına katılmak hakkını kaybedecektir.

— Yürütme komitesiyle polis komitesi; kurulacak uluslararası örgütün bir parçası mı olacak, yoksa bunlar başlı başına bağımsız birer örgüt mü olacaktır?

Stalin'in bu sorusuna karşılık Roosevelt şu cevabı verdi:

— Bunlar bağımsız üç örgüt olacaktır. Birleşmiş Milletler örgütü 35 milletten, yürütme örgütü ise 10 ya da 11 ülkeden kurulu olacaktır. Polis komitesi ise dört devletin temsilcilerinden kurulacaktır. Bir saldırı tehlikesi, ya da barışın bozulması ihtimali başgösterince, yürütme kurulunun toplanıp sorunu görüşmesi gibi vakit kaybedici durumlara meydan kalmadan hemen acele eyleme geçecek bir örgütün el altında olması gerekmektedir.

Stalin:

— Demek ki bu, kararlarını zorla uygulatacak bir örgüt olacaktır – dedi.

Roosevelt, bu soruya doğrudan doğruya cevap vermeden, şöyle bir örnek gösterdi:

1935 yılında, İtalya, önceden hiç haber vermeden Habeşistan'a saldırdığı zaman, Roosevelt, İtalya'nın açtığı bu savaşa engel olmak için, Fransa ve İngiltere'den Süveyş kanalını kapatmalarını rica etti. Ne var ki, ne Fransa, ne de İngiltere bu ricaya kulak asmayarak, bu sorunu, incelemek üzere Cemiyet-i Akvam'a gönderdiler. Böylece İtalya'ya, savaşı sürdürmek olanağı verilmiş oldu. Şimdi teklif edilen, dört devletin katılacağı komite, çok çabuk harekete geçebilecek bir nitelik taşıyor. Örneğin, Süveyş kanalını kapatmak gere-

kirse, böyle bir kararı, uzun görüşmelere meydan vermeden hemen uygulayabilecek.

Stalin, durumu çok iyi anladığını söyleyince, Roosevelt, görüşlerini, Sovyet Başbakanına anlatmış olmaktan büyük bir sevinç duyduğu cevabını verdi. Roosevelt'e göre, bu düşünceler henüz genel bir anlam taşımakta olup üzerlerinde ayrıca durmak gerekmektedir. Bütün mesele, eskiden düşülen yanlışların tekrarlanmamasıdır.

Amerika Cumhurbaşkanının bu konuda yaptığı açıklamaları dinledikten sonra, Stalin, genel anlamda bazı düşünceler ileri sürdü. Stalin, Avrupa'nın küçük devletlerinin bu çeşit bir örgütten pek de hoşlanmayacakları görüşünü savundu. Birleşik Amerika'nın, İngiltere'nin ve Sovyet Rusya'nın ve belki de Avrupa devletlerinden birinin daha katılacakları bir örgütün kurulmasının, akla daha yakın bir davranış olacağını ileri sürdü. Ayrıca, meselâ Uzak Doğuda da buna benzer bir örgüt kurulmasının uygun olacağını sözlerine ekledi. Ama, Roosevelt'in ileri sürdüğü taslak, Sovyet Başbakanına göre, ana çizgileriyle çok iyi idi. Yine Sovyet Başbakanına göre, bir değil, bu çeşit iki örgüt de kurulabilirdi. Biri Avrupa'da, ötekisi de Uzak Doğuda, ya da bu, Avrupa ve dünya örgütü biçiminde iki örgüt olabilirdi. Acaba Roosevelt bu konuda ne düşünüyordu?

Roosevelt, bu teklifin bir derece Churchill'in teklifine benzediğini söyledi. Aradaki ayırım şu idi: Churchill, biri Avrupa, biri Uzak Doğu, ötekisi de Amerika örgütü olmak üzere üç örgüt teklif etmekte idi. Ama, mesele şudur ki, Birleşik Amerika, Avrupa örgütünün üyesi olamazdı. Roosevelt'e göre, Ameri-

ka'lıları Avrupa'ya göndermeğe zorlayacak ancak şimdiki savaş gibi çok büyük bir olay olması gerekmektedir. Roosevelt:

— Eğer Japonya 1941 yılında Amerika'ya saldırmasaydı, Amerikan kongresini, Avrupa'ya bir ordu göndermeğe asla kandıramazdı – dedi.

O sıralarda Roosevelt'in bu sözlerinde hiç bir özellik görmek mümkün değildi. Bu sözler sadece, kongrenin başkana gerekli yetkiyi vermesinin nedenlerini açıklamakta idi. Ama, Roosevelt'in bu çeşit konuşmaları, sonraları çeşitli tahminlere yol açtı. Şimdi bile Birleşik Amerika'da birçok kişiler, Japonların Pearl-Harbor'a baskın yapacaklarına dair çeşitli kaynaklardan gelen haberlere, 1941 yılında Beyaz Sarayın bilinçli olarak kulaklarını tıkadığı ka-

Hitler, Almanlar gibi Japonların da başdöndürücü bir hızla zaferler kazanmasıyle ilgili olarak, İtalya Dışişleri Bakanı Kont Ciano ve Japon Büyükelçisi M. Kurusu'nun da bulunduğu Reichstag'daki bir törende, Japonların başarısını uzun uzun övmüştü.

nısındadırlar. Son yıllarda yayımlanan birçok belge ve anılar, Washington'un o zamanlar Japonların niyetlerini bildiğine tanıklık etmektedir. Yine bu belge ve anılardan, Amerikalıların Birleşik Amerika'daki Japon Büyükelçisine Japonya'dan gelen en önemli şifreli telgrafları çözmeği başardıklarını öğreniyoruz. Kısacası, Beyaz Saray Japonların Pasifik Okyanusu'nda bir saldırıya geçeceklerini açıkça biliyordu. Hattâ, Japonların Havai Adaları'na yapacakları baskının saati bile Washington'ca bilinmekte idi. Ama bu baskının, Amerikalıların Pasifik Okyanusu'ndaki üslerine, bu arada Pearl-Harbor üssüne niçin ve hangi nedenlerle haber verilmediği, bu üslerin bu saldırıya karşı niçin hazırlıklı olmadıkları hâlâ bir bilmecedir. O zaman, Japon uçak gemileri, hemen hemen Havai Adaları'nın burnu dibine kadar sokulmuş ve bu uçak gemilerinden kalkan Japon uçakları, Amerika'nın Havai Adaları'ndaki Pearl-Harbor üssüne öldürücü bir darbe indirmeği başarmış, Amerika'nın burada üslenen Pasifik filosuna bağlı savaş gemilerini ya tamamıyle yok etmiş, ya da savaş dışı etmişti.

Pearl-Harbor felâketinin sırrı bugüne kadar hâlâ çözülmemiştir. Ama ne olursa olsun, bu felâketten sonradır ki, Amerikan kongresi, savaşa katılma kararını vermişti.

Roosevelt'in, Birleşik Amerika'nın hangi koşullar altında Avrupa'ya asker gönderebileceğine dair söylediği sözler üzerine, Stalin şöyle bir soru sordu:

— Birleşik Amerika'nın teklif ettiği bu uluslararası örgüt kurulduktan sonra, Amerika, Avrupa'ya kendi ordusunu gönderecek midir?

Roosevelt:

— Böyle bir zorunluluk yok – dedi –. Bir saldırı halinde, saldırgana karşı kuvvet kullanmak gerekirse, Birleşik Amerika kendi uçaklarını ve savaş gemilerini gönderebilir. Ama, Avrupa'ya ordu göndermek işini İngiltere ile Sovyetler Birliği üzerlerine almalıdırlar.

Roosevelt, saldırgana karşı kuvvet kullanmak gerektiğinde iki yol izlenebileceğini ileri sürdü: Birinci yol, bir saldırı, bir ihtilâl, ya da barışı bozma tehlikesi karşısında, söz konusu olan ülkedeki yangının başka ülkelere sıçramaması için, bu ülkeye karantina uygulanabilir. İzlenebilecek ikinci yol ise, barışı tehdit eden hareketten vazgeçmesi için o ülkeye bir ültimatom verilmesi ve bu durumu sürdürürse, bombardıman, hattâ gerekirse işgal edileceğinin kendisine bildirilmesidir.

Tahran'da savaş sonrası düzeninin görüşülmesi bu kadarla kaldı. Bu sorun daha sonra üç lider arasında bir yazışma konusu oldu. Daha sonra da 1944 yılı yazında, Dumborton - Oaks konferansında bir karara bağlandı.

Roosevelt'in «ihtilâl tehlikesi»nden ve «barışın bozulması»ndan söz etmesi, özellikle ithilâle sahne olan ülkelerin «karantina» altına alınmasını teklif etmesi dikkate değer bir nokta idi. Hiç şüphe yok ki, Birleşik Amerika Cumhurbaşkanı, savaştan sonra şu ya da bu ülkede halk yığınlarının ayaklanmasından ve sosyal dönüşümden korkan, İngiltere ile Amerika'nın belirli çevrelerinin görüşlerini yansıtmakta idi.

Stalin, Roosevelt'in ileri sürdüğü bu düşünceleri fark etmemiş gibi göründü. Bana öyle geliyor ki böyle davranması da bir rastlantı değildi. Çünkü, gerek savaş arifesinde gerek savaş sırasında, güya Sovyet-

ler Birliğinin «dünya ihtilâli» peşinde koştuğuna dair yaygın bir propaganda yürürlükte idi. Ucu Goebbels'e dayanan bu propagandanın başlıca amacı, müttefikler arasındaki birliği bozmak, onların arasını açmaktı. Bütün bunları dikkate alan Stalin, bu çeşit propagandaları yürütenlerin ekmeğine yağ sürmemek için büyük bir dikkat harcamakta idi.

«ÜÇ BÜYÜKLER», TAHRAN'DAN AYRILIYOR

2 aralık sabahı, hava kapalı ve kül renginde idi. Ortalık birdenbire soğumuştu. Şiddetli bir rüzgâr, parkta sararmış yaprakları döndüre döndüre uçuruyordu. Sovyet Büyükelçiliğinin ana kapısı önünde, üç askerî «Villis» duruyordu. Amerikalı dedektifler etrafta kol geziyordu. Onların koltuklarının altında saklı duran tabancaları, ceketlerini şişirip duruyordu. Amerikan Cumhurbaşkanının hareketi için her şey hazırdı.

Daha önce alınan bir karara göre konferans, 2 aralık günü akşama kadar çalışmak zorunda idi. Ne var ki, Huzistan dağlarına birden bire yağan kar, hava şartlarının bozulmasına yol açmış ve Roosevelt'i hemen hareket etmek zorunda bırakmıştı. 1 aralık günü, geç saatlerde yayımlanacak bildiri üzerinde anlaşmaya varılmıştı. Bu bildirinin ne İngilizce, ne Rusçalarının temize çekilmesine, ne de imza törenine vakit kalmıştı. Bu çok önemli belge, ilgililere «ayakta» imzalatılmıştı. Elimizde ancak, kurşun kalemi ile imzalanmış buruşuk bir kâğıt parçası kalmıştı. Bu kâğıt parçasının dış görünüşü, üç büyüklerin Tahran bildi-

risi adı altında, kısa zamanda bütün dünyaya yayılan gösterişli ve önemli özü ile hiç de bağdaşmıyordu.

Bu bildiride şunlar yazılı idi:

«Biz, Birleşik Amerika Cumhurbaşkanı, İngiltere Başbakanı ve Sovyetler Birliği Başbakanı, son dört gün içinde, müttefikimiz İran'ın başkentinde buluşarak, ortaklaşa politikamızı gözden geçirdik ve onayladık.

Ülkelerimizin, savaşta olduğu gibi savaştan sonra da elele, birlikte çalışacakları inancını kesin olarak belirtmekteyiz.

Savaşa gelince, ülkelerimizin genelkurmay temsilcileri, yuvarlak masa toplantılarımızdaki görüşmelerimize katıldılar. Böylece biz de Alman askerî gücünü yok etme planlarımızı da görüşüp bir anlaşmaya varmak imkânlarını elde ettik. Doğudan, batıdan ve güneyden yapacağımız saldırıların zamanı ve genişliği üzerinde de tam bir anlaşmaya vardık.

Burada, karşılıklı olarak gösterdiğimiz anlayış, zaferimizin bir garantisi olacaktır.

Barış konusuna gelince; aramızdaki görüş birliğinin bize sağlam bir barış sağlayacağına bütün kalbimizle inanıyoruz. Bütün dünya halklarının onaylayacağı, birçok kuşaklar boyunca savaşın dehşet ve felâketini ortadan kaldıracak olan böyle bir barışı sağlamak için, gerek bizim yüklendiğimiz, gerek bütün birleşmiş milletlerin yüklendiği yüksek sorumluluğu tamamıyle anlıyoruz.

Politik danışmanlarımızın da katıldığı toplantılarda, gelecekle ilgili sorunları da görüştük. Yeryüzünden köleliği, zulmü, baskıyı kaldırmak için, irili ufaklı bütün milletlerle işbirliği yapmağa çalışacağız. Bu milletlerin

demokratik ülkeler topluluğu dünya ailesine katılmalarını sevinçle karşılayacağız!

Dünyada hiç bir kuvvet, karada Alman ordularını, denizlerde denizaltılarını yok etmeğe, askeri sanayiini havadan tahrip etmeğe bize engel olamaz!

Saldırımız amansız olacak ve her gün biraz daha şiddetlenecektir.

Dostça görüşmelerimizi sona erdirirken, bütün milletlerin zulme uğramadan, özgür ve bağımsız yaşayacakları günlerin gelişini inançla bekleyeceğiz!

Buraya umut ve bütün zorlukları yenme kararıyle geldik. Buradan ruhça ve bütünüyle, gerçek birer dost olarak ayrılıyoruz.

Roosevelt - Stalin - Churchill»

Bu bildiri, Tahran'da 1 aralık 1943 tarihinde imzalandı...

Savaşın yönetilmesiyle ilgili olarak alınan öteki kararlar arasında, Yugoslavya partizanlarına her türlü yardımın yapılması kararı da yer almış bulunmaktadır. Ayrıca «üç büyükler», İran'la ilgili bir bildiri de yayınlamıştır. Bu bildiride, müttefiklerin Sovyetler Birliği'ne gönderdikleri erzak ve savaş gereçlerinin taşınmasında İran'ın gösterdiği yardım ve kolaylıklardan ötürü kendisine teşekkür edilmekte, savaşın İran ekonomisinde meydana getirdiği çöküntülerin onarılacağı, İran'ın toprak bütünlüğü, egemenlik, özgürlük ve bağımsızlık haklarının gözetileceği vaadedilmektedir.

Beyaz sütunlu geniş merdiven başının karşısında durmuştum. Merdivenin çevresinde fotoğraf-

çılar, sinema operatörleri kaynaşıyordu. Bunların her biri, Roosevelt'in göründüğü zaman, ötekinden geri kalmamak için, Sovyet ve Amerikan muhafızlarının kordonu altındaki merdivene yaklaşmağa çalışıyorlardı. Kapı açıldı. Merdiven başında Roosevelt göründü. Arabasını iki Filipinli itiyordu. Roosevelt'in sırtında, üst yanı altın kopça ile tutturulmuş siyah bir pelerin vardı. Pelerinin üzerine, damalı, haki renginde bir muşamba atılmıştı. Başında oldukça ezilmiş, eski moda bir şapka vardı. Yüzü, fotoğraflarında görmeğe alışık olduğumuz yüzün tıpkısı idi; gözlerinde kelebek gözlük; geniş bir gülümseyişin açığa vurduğu iri dişleri arasında, sigarası tüten uzun bir ağızlık göze çarpıyordu. Başkanın yüzü yorgundu. Bu bulutlu ve kapalı havada, yüzünün hastalıklı sarılığı daha da çok göze çarpıyordu. Hemen hemen el ile tutulurcasına hasta olan bu insanın yüklendiği bu ağır yükün altında ne acı çektiği açıkca görülüyordu. Ama, ona katlanma gücünü veren çelikten iradesi ve enerjisi idi.

Güçlü kuvvetli iki Amerikalı çavuş Roosevelt'in arabasına yaklaştı. Onu alıp, otomobilin ön kısmına oturttular. Dizlerini kalın bir battaniye ile örttüler. Bu sırada, başkanı geçirenler kafilesine Stalin ile Churchill de katıldılar. Stalin otomobile yaklaştı, Roosevelt'in elini hararetle sıktı. Ona iyi yolculuklar diledi.

Roosevelt:

— Sanıyorum ki burada iyi işler yaptık – dedi –. Aldığımız kararlar bizi zafere ulaştıracaktır.

Stalin gülümseyerek:

— Artık zaferin bizde olduğundan kimse kuşkulanamaz – diye cevap verdi.

Churchill de Roosevelt'le vedalaştı. Şöför düğmeyi çevirdi. Dört dedektif hemen arabaya atladı. Bunlardan ikisi koltuklarının altındaki otomatik tabancaları çekerek otomobilin ön çamurlukları üzerine kapandılar. Her şey, Cumhurbaşkanının bindiği otomobilin, sanki düşman kuşatmasını yarmağa kalkıştığı izlenimini vermekte idi. Amerikan Cumhurbaşkanının nasıl korunduğunu ilk defa görüyordum. Bence, Amerikalı dedektiflerin bu göstermelik davranışları, olsa olsa, bir suikastçinin dikkatini çekmekten başka şeye yaramazdı. Ama, Roosevelt, bir operet sahnesini andıran bu durumu, herhalde tabiî karşılamış olmalı idi. Sakin sakin gülümsüyordu. Araba hareket edince «Victorie», yani «Zafer» kelimesinin baş harfi anlamına gelmek üzere şahadet parmağı ile orta parmağını birbirinden ayırarak sağ elini kaldırdı. Biraz sonra da Başkanın arabası, parkın ağaçları arasında, gözden kayboldu.

Churchill de burada, Sovyet heyeti üyeleriyle vedalaştı. Kendi elçiliğine giderek hemen hava alanına hareket etti.

Sovyet heyeti öğleye doğru Tahran'dan ayrıldı. Hava alanında bizi, iki motorlu birkaç tane yolcu uçağı bekliyordu. Birinci uçakla, Sovyet heyetine eşlik etmekte olan askerî personel gitti. İkinci uçağa Stalin bindi. Bizler, Stalin'in sağlıkla Bakü'ye varışı haberini bekledik. Bu haber gelince, birkaç dakika aralıkla öteki uçaklar da havalandı.

Uçaktan Bakü hava alanına indiğimiz zaman, Stalin hâlâ hava alanında idi. Sırtından mareşal üniformasını çıkarmış, bir er kaputu ile bir er kasketi giymişti. Yanında hava mareşalı Golovanov ile birkaç

yüksek rütbeli subay daha vardı. Kısa bir süre sonra, hava alanının önüne birçok araba geldi. Stalin, ikinci arabaya, şöförün yanına bindi. Arka sıraya, Stalin'in muhafızları oturmuştu. Stalin'e eşlik edenler de hemen öteki arabalara bindiler. Kortej, büyük bir hızla şehre, şimendifer garına yöneldi. Garda, özel bir tren bizi bekliyordu.

Moskova yolunda, yalnız Stalingrat şehrinde, hem de uzun uzun durduk. Biz trende kaldık. Stalin, yanındakilerle birlikte şehri görmeğe gitti. Dördüncü günün sabahı Moskova'ya vardık. Trenimiz, Belorusya garıyle Savelov garı arasında işleyen boş bir elektrikli tren peronuna yanaştı. Tren durur durmaz, Stalin trenden indi ve perona kadar getirilmiş olan siyah bir Limuzin'e bindi ve Kremlin sarayına gitti.

Ancak ertesi gün, 7 aralıkta, Sovyet basınında, «üç büyükler»in toplandığı Tahran konferansıyle ilgili bildiri ve daha başka resmî haberler çıktı.

O güne kadar, Sovyetler Birliği'nde, ilgili kişiler dışında hiç kimse, «üç büyükler»in Tahran'da dört günlük bir toplantı yaptıklarını bilmiyordu.

Tahran dönüşü Roosevelt, cepheye geçti ve «büyük çıkarma»nın hazırlıklarını yerinde, bizzat görmek istedi. Bu denetimde onu, Gl. Eisenhower'le birlikte görüyoruz. II. Dünya Savaşı'nın bu büyük komutanı, yıllar sonra, önünde duran Başkanının koltuğuna oturacağını o zamanlar tahmin edebilir miydi?

Gl. Rommel komutasındaki Alman orduları arka arkaya yenilgiye uğratılarak yok esir edildikleri günlerde, Roosevelt Churchill, 14-16 ocak arasında (1943), Casablanca'da general de Gaulle general Giraud ile buluşmuşlardı.

CASABLANCA BULUŞMASI Roosevelt ile Churchill 14-16 ocak 1943) arasında Casablanca'da buluşarak, Almanya'nın koşulsuz teslimi üzerinde anlaşmaya varmışlardı.

II. Dünya Savaşı üzerinde yapılan incelemelerde, tarihçilerin çoğu, «üç büyükler»-in Tahran buluşmasını, Hitler'e karşı kurulan koalisyonun doruğu olarak nitelerler. Bizzat Hitler tarafından çizilen Alman askeri stratejisi, işte Tahran konferansında alınan kararlar sonucunda, başarısızlığa uğratılabildi.

Reichstag'da, Adolf Hitler'in çalışma odasına, iki başında SS nöbetçilerinin dikildiği bu kapıdan girilirdi (Kapının üzerinde Adolf Hitler'in arması görülmektedir).

BİLGİ YAYINLARI

1. Ingmar Bergman YABAN ÇİLEKLERİ — Tezer Sümer
2. Jean Tardieu SEKİZ OYUN — Yıldırım Keskin
3. Cahit Atay KARALARIN MEMETLERİ
4. Cahit Atay SULTAN GELİN
5. Albert Camus SANATÇI VE ÇAĞI — Yıldırım Keskin
6. Oppenheimer BİLİM VE SAĞDUYU — Onur Öymen
7. Turgut Özakman DUVARLARIN ÖTESİ
8. A. de Saint-Exupéry KÜÇÜK PRENS — Cemal Süreya - R. Tomris
9. Güner Sümer BOZUK DÜZEN
10. Orson Welles YURTTAŞ KANE — Nijat Özön
11. Giovanni Guareschi DON CAMILLO VE ŞEYTAN Yurdakul Fincancı
12. Güngör Dilmen MİDASIN KULAKLARI
13. Friedrich Dürrenmatt DURUŞMA GECESİ — Cenap Yılmaz
14. Anton Çehov TÜTÜNÜN ZARARLARI
    BİR EVLENME TEKLİFİ
    AYI
    SAYFİYEDE YAZ — Yılmaz Gruda
15. Yakup Kadri Karaosmanoğlu SODOM VE GOMORE
16. Albert Camus BİR ALMAN DOSTA MEKTUPLAR Suat Tuygan
17. Cahit Atay PUSUDA
18. Aisopos EZOP MASALLARI — Tarık Dursun K.
    Desenler: Aslı - Turhan Selçuk
19. Gustave Janouch KAFKA İLE KONUŞMALAR — A. Turan Oflazoğlu
20. Akutagava RAŞOMON — Tarık Dursun K.
21. Pudovkin SİNEMANIN TEMEL İLKELERİ — Nijat Özön
22. Yakup Kadri Karaosmanoğlu HÜKÜM GECESİ
23. Ingmar Bergman YEDİNCİ MÜHÜR — A. Turan Oflazoğlu
24. Marguerite Duras MODERATO CANTABILE — Bertan Onaran
25. Albert Schweitzer ÇOCUKLUĞUM VE GENÇLİĞİM
    Yurdakul Fincancı
26. Antonioni GECE — Ülkü Tamer
27. D.H. Lawrence ANKA KUŞU — Akşit Göktürk
28. Truman Capote TIFFANY'DE KAHVALTI — Meral Alakuş
29. Bertrand Russell DÜNYA GÖRÜŞÜM — Cenap Yılmaz
30. Aziz Nesin MEMLEKETİN BİRİNDE HOPTİRİNAM
31. Friedrich Dürrenmatt YUNANLI BİR KIZ ARANIYOR Akşit Göktürk
32. Cevdet Kudret DİLLERİ VAR BİZİM DİLE BENZEMEZ
33. André Bazin ÇAĞDAŞ SİNEMANIN SORUNLARI — Nijat Özön
34. ON KISA OYUN — Türkçesi: Ülkü Tamer

Valentin Mihayloviç Berejkov, uluslararası bir gazetecidir. Haftalık dış politika dergisi «Novoye Vremiya» (Yeni Zaman) dergisinin başyazarlarından biridir. 1940-1945 yılları arasında diplomatik görevlerde bulundu. 1940 yılı aralık ayından başlayarak Hitler Almanya'sının Sovyetler Birliği'ne saldırı tarihi olan 1941 yılı 21 haziranına kadar, Sovyetler Birliği Berlin Büyükelçiliği'nin Birinci sekreterliğini yaptı. Moskova'ya dönünce, merkezde, Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanlığı danışmanlık kadrosunda görev aldı. 1943 yılında Moskova'da toplanan üç devlet temsilcileri konferansına, sine aynı yılın kasım ayında Tahran'da toplanan üç büyükler konferansına ve daha başka konferanslara katıldı. 1944'te Birleşmiş Milletler Anayasası'nın görüşüldüğü Dumbarton-Oaks konferansına katılan Sovyetler Birliği heyetinde bulundu. 1945 yılında, savaş bittikten sonra, sine gazeteciliğe başladı. Özel muhabir olarak uluslararası konferansları izledi: Moskova İktisat konferansında, Hindi-Çin sorununun görüşüldüğü Cenevre konferansında, Varşova Antlaşması'nın imzalandığı Varşova konferansında ve başka konferanslarda bulundu. «Yeni Zaman» dergisinin özel muhabiri olarak Birleşik Amerika'ya, İngiltere'ye, Fransa'ya, Çin'e, Belçika'ya, Macaristan'a, Bulgaristan'a, Yugoslavya'ya, Federal Almanya Cumhuriyeti'ne, Kanada'ya ve başka ülkelere gitti. Valentin Berejkov, birkaç kitap, birçok makale veya röportajın yazarıdır. «1940-1941 Yıllarında Politik Görevle Berlin'de» adlı kitabı, Sovyetler Birliği'nde aldığı kadar, yabancı ülkelerde de büyük bir ilgi ile karşılandı. Bu eser ilkin 1965 yılında «Yeni Zaman» dergisinde yayımlandı, sonra da, başta Sovyetler Birliği olmak üzere, İtalya'da, Finlandiya'da, Japonya'da, İran'da, Çekoslovakya'da, Macaristan'da, Polonya'da, Yugoslavya'da, Batı Almanya'da, kitap halinde basıldı.

Yazarın, «Tahran 1943» adlı bu eseri de, başka dillere çevrilerek, birçok yabancı ülkede yayımlanmıştır. O zamanın Türkiye Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün de katıldığı ve Türkiye'nin savaşa girmesi için zorlandığı «Kahire Konferansı» (4-6 Aralık 1943), «Tahran Konferansı»nın bir devamı idi. Türkiye sorununu da, sık sık ele alındığı «Tahran Konferansı»nın kulis arası çalışmaları, bu bakımdan Hitler için bir özellik taşımaktadır.

Yayınevimiz, Türkiye ile ilgili savaş sorunlarını «Savaşlar ve Türkiye» adlı bir dizi içinde toplayacaktır. Bu dizinin ilk kitabı olan «Tahran 1943», Cumhuriyet gazetesinde tefrika edilmiş ve büyük bir ilgi ile karşılanmıştır.

BİLGİ BASIMEVİ - ANKARA 1970

10 LİRA